

פסיכואקטואליה

אפריל 2013
Ψ

רבעון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל

גירושין והשלכותיו

אמא, אבא, ומה אתי? -

8 אני זקוק לשניכם תרצה יואלס ואבי שגיא-שורץ

24 יחסי הגומלין בין הקליניקה למשפט -
ההתמודדות עם הגירושין דניאל גוטליב

56 שינויים חברתיים, תסמונת "ההורה המנכר"
ותהליכי קבלת החלטות בנושא משמורת איריס ברנט

מגזין פסיכואקטואליה אפריל 2013

המודעות המתפרסמות בעיתון "פסיכואקטואליה" הן באחריות המפרסמים בלבד. מערכת העיתון אינה אחראית בכל צורה שהיא לתכנים המפורסמים.
הסדרות הפסיכולוגים בישראל: ת.ד. 3361 רמת גן, 5213601 טל' 03-5239393, פקס: 03-5230763, דוא"ל: psycho@zahav.net.il
www.psychology.org.il

חברות המערכת

יוכי בן-ננון

טלפון: 054-4807441

דוא"ל: jnennun@netvision.net.il

צילה טנא

טלפון: 054-7933195, טלפקס: 09-9566711

דוא"ל: tene_a@macam.ac.il

נחמה רפאלי

טלפון: 054-3976394

דוא"ל: nechamaraph@gmail.com

איריס ברנט

טלפון: 054-6876801

דוא"ל: berenti@012.net.il

שרית ארנון-לרנר

טלפון: 050-7446484

דוא"ל: saritarnon@gmail.com

יו"ר הפ"י - ד"ר יוכי בן-ננון

מנכ"ל הפ"י - מר דני כפרי

טל' 03-5239393, פקס: 03-5230763

ת.ד. 3361 רמת גן, מיקוד 5213601

דוא"ל: psycho@zahav.net.il

הפקה: ענת הראל - סבן סטאר בע"מ

עריכת לשון: דרור יוסף

עיצוב גרפי: יעלצ'יק

קוראינו המעוניינים להגיש מאמר, להגיב, או לספר על חוויותיהם המקצועיות, מוזמנים לפנות למערכת או לעורכות

תמונות במגאזין - מתוך האתר shutterstock ו-123rf

דבר המערכת

שלום חברים,

התפוצות מזג האוויר ממחישות לנו היטב את נוכחות האביב בארצנו, יחד עם שעון הקיץ, הקוצב לנו כבר את היממה ומבשר על החום המזרח-תיכוני שיאפוף אותנו בקרוב מאוד.

בהפ"י אנו ממשיכים לפעול למען החברים ורווחתם, כפי שהמידעון החודשי מדווח לכם: בתחום של ביטוחים אישיים שונים, בהגנה על קבוצות פסיכולוגים מול הממסד ועוד.

בחברת הנוכחית, שני תחומים נוספים של פעילות הפסיכולוגים באים לידי ביטוי. בדומה למאמר שהתפרסם בגיליון הקודם, גם הפעם נכלל בגיליון מאמר ובו מתוארים תפקודי הפסיכולוגים בדרום בעת מבצע "עמוד ענן". מאמרים מרכזיים אחרים נוגעים בהתערבות בתחום המשפחה, במצבי משבר וגירושין.

כרגיל, אנו מאחלים לכם קריאה מהנה ומזמינים אתכם לתרום מפרי עטכם, או להגיב, בכל דבר ועניין.

להתראות בחוברת הבאה,

המערכת

תוכן עניינים

דבר המערכת

יוכי בן-ננון, צילה טנא, נחמה רפאלי, איריס ברנט,

שרית ארנון-לרנר

3

חדשות החטיבות

מה חדש?

4

משולחנה של הפסיכולוגית הארצית במשרד החינוך

חוה פרידמן

6

משולחנה של הפסיכולוגית הארצית במשרד הבריאות

ימימה גולדברג

6

משולחנו של יו"ר מועצת הפסיכולוגים

יואל אליצור

7

אמא, אבא, ומה אתי? אני זקוק לשניכם

תרצה יואלס ואבי שגיא-שורץ

8

יחסי הגומלין בין הקליניקה למשפט -

ההתמודדות עם הגירושין

דניאל גוטליב

24

היבטים פסיכולוגיים-משפטיים יישומיים להלכת

הגולגולת הדקה בתביעות נזיקין

משה זכי

29

התערבות מערכתית בביה"ס בשעת חירום

בעקבות מבצעי "נופרת יצוקה" ו"עמוד ענן"

יפית חסן וגליה אבני-אילון

33

טיפול בקטינים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות

במגזר החרדי

טליה אתגר ורועי צברי

38

התמודדות עם מחלת הסרטן, עבודה עם צוותים

חינוכיים בבי"ס ערבי ובבי"ס ממלכתי-דתי

מירי נהרי, בשיר מנסור, שלומית (נופלד) סימון

51

הפינה שלנו לענייני הורות: שינויים חברתיים, תסמונת

"ההורה המנכר" ותהליכי קבלת החלטות בנושא

משמורת

איריס ברנט

56

משולחנה של ועדת האתיקה: ועדת האתיקה בהפ"י

וועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות

רבקה רייכר-עתי, יונת בורנשטיין בר-יוסף

נאוה גרינפילד, חנה האושר פורת, נוגה קופלביץ'

62

ייעוץ מס: כיכוי או קיזוז מס תשומות במע"מ

רו"ח אריה דן, רואה החשבון של הפ"י - משרד רואי חשבון

סנדק, דן ושות'

63

מדור תגובות

63

ייעוץ משפטי: תרשומת אישית של הפסיכולוג

והאבחנה בינה ובין רשומה פסיכולוגית

עו"ד ברוך אברהמי, היועץ המשפטי של הפ"י

64

יום עיון ראשון בנושא ייעוץ נפשי בפוריות

65

ספרים, רבותיי, ספרים

יוכי בן-ננון

66

החטיבה הרפואית

מובילים בתחום הפסיכולוגיה הרפואית לחטיבה. אנו מזמינים חוקרים נוספים להצטרף ולהיות חברים. בברכה ועד החטיבה הרפואית
ד"ר נועה ברק
עירית חרותי
און להק

בהשתתפות המרצים והקהל ובו הוצגו מספר שאלות חשובות הנוגעות לטיפול בשדה. אנו מקווים, כי יום העיון היא סנונית ראשונה להתייחסות לנושא חשוב ומהותי זה, שיש לפתחו ולחשוב עליו גם בעתיד. בחודשים האחרונים פעל ועד החטיבה הרפואית לשם צירופם של חברי אקדמיה

יום עיון בנושא אבחון בפסיכולוגיה רפואית לחברי החטיבה הרפואית התקיים במכללה האקדמית תל אביב יפו, ב-4 בפברואר 2013. ביום העיון הוצגו מודלים שונים ודרכי חשיבה הנוגעים לאבחון ברמה הפרטנית המשפחתית והמערכתית. בסיום היום, שהיה מפרה ומעורר מחשבה, נערך דיון

החטיבה החברתית-תעסוקתית-ארגונית

לפסיכולוגיה. בסיום האספה הוחלט על קיום מפגש לשם חשיבה אופרטיבית בנושא זה, והוועד לקח על עצמו לארגון. ועד החטיבה התרחב והצטרפו אליו ארבעה משתתפים חדשים: אביטל פאר, מיכל פוני, עמיר סנדר וג'נט פרו.

נאחל לכולנו עשייה פורייה,
אורית בן שאול, בשם ועד החטיבה

תיאטרון המסכות "דל ארטה". לצד חוות הדעת החיובית, התבקשו להפוך את הכנסים לאינטנסיביים יותר (פחות שעות מנוחה) ולהכניס בהם גם קבוצות לימוד חווייתיות פחות. באספת החטיבה התעוררו קולות רבים של דאגה וחשש לגורל החטיבה והזהות המקצועית, עקב פריצת גבולות מצד דיסציפלינות אחרות בתוך ומחוץ

הכנס השנתי של החטיבה, שנערך בניר עציון, התקיים בסימן הזהות המקצועית של חבריה וגבולות המקצוע. הכנס לא היה גדול בהיקפו, אך האווירה הייתה טובה ושאלוני המשוב הצביעו על שביעות רצון רבה. במשובים הובעה שביעות רצון מרוב הסדנאות, מהמלון המארח ומאירועי הערב: הרצאתו של גדי ברייר, המפגש עם הסופרת יעל הדיה וההופעה בערב של

החטיבה הקלינית

מומחה" נחוץ כשלב נוסף בהתפתחות של הפסיכולוג הקליני המומחה? כיצד הופכים למדריכים מומחים? הדילמה שהפסיכולוג הצעיר מתמודד עמה נוגעת לקשר בין התפתחותו בעבודה בשדה ובין תרומה לשירות הציבורי. עד כה, הכשרת מדריך מומחה נעשתה בהיקף חצי משרה במסגרות מוכרות להתמחות, שברובן שייכות לשירות הציבורי. פסיכולוג מומחה שרצה לעבור שלב הכשרה נוסף ולהפוך ל"מדריך מומחה", התגייס לעבודה בשירות הציבורי בהיקף לא מבוטל של חצי משרה ובמשכורת דלה של השירות הציבורי. בכך נקשרה האפשרות להתפתחות מקצועית עם תרומה לשירות הציבורי. תקנה זו שמרה על המסגרת העדינה והמורכבת של מסגרות ציבוריות, שנבנות על מגוון של פסיכולוגים בשלבים שונים של התפתחותם, המחפשים מקור השראה וגיוון בעבודתם, למרות המשכורת הדלה המשולמת להם. תחום ההדרכה שומר על פרימדיה שברירת אך חשובה, שבה פסיכולוגים בשלבי התפתחות שונים יכולים למצוא לעצמם מקום במסגרת רב-תכליתית ומעוררת עניין. רוב הפסיכולוגים יכולים, מצד אחד, ללמד ולהדריך את הפסיכולוגים הצעירים מהם, ומן הצד האחר, לשאוב השראה מפסיכולוגים ותיקים מהם. השילוב של פרקטיקנטים, מתמחים,

הציבורית והאחר הוא שינויים הצפויים בהכשרה. יום העיון היה פורה וסיכום מפורט של הרצאות הפתיחה וסיכומי הדיונים של הקבוצות נשלח בתפוצה רחבה באמצעות המטה המשותף. במפגש השתתפו 150 אנשי בריאות נפש מרוב המוסדות המוכרים להתמחות בפסיכולוגיה קלינית ברחבי הארץ, הקהל היה מגוון. הפסיכולוגים ייצגו את שלל השלבים והתפקידים השונים של פסיכולוגים במערכת הציבורית: מנהלים, אחראים על התמחות, מדריכים מומחים, פסיכולוגים מומחים ומתמחים. אנו, בחטיבה הקלינית, מארגנים יום עיון נוסף שבו בכוונתנו לאפשר גם למגזר הפרטי של ציבור הפסיכולוגים להשתתף ולהביע את עמדתו בשלל הנושאים הנידונים. בנוסף, המטה המשותף יזם סקר שנוגע לשלל נושאים חדשים העומדים על הפרק. סקר זה נשלח במייל לפסיכולוגים העובדים בשירות הציבורי ולפסיכולוגים פרטיים. אחת הסוגיות שעלתה שם נגעה לתחום ההדרכה, סוגיה שהייתה תמיד דילמה לפסיכולוג צעיר שסיים את התמחותו, צבר ניסיון כמומחה (שנתיים לפחות) ועכשיו שוקל את צעדיו הבאים: האם להמשיך בשירות הציבורי ולעבור "הסמכה להדרכה"? האם התואר "מדריך

לחברים שלום רב, הקדנציה של הוועד המרכזי של הסתדרות הפסיכולוגים תסתיים בקיץ הקרוב. אנו, בחטיבה הקלינית, מצויים לעצמנו מספר מטרות בתקופה זו שנותנה לפעילותנו:

- להמשיך לעדכן ולעורר דיון ציבורי בשינויים המתרחשים במקצוע שלנו.
- לקיים בחירות לוועד החטיבה הקלינית.
- לבחור נציגים חדשים למועצת הפסיכולוגים.
- לארגן יום עיון של החטיבה הקלינית.

כבר עכשיו אפשר לשלוח קורות חיים למזכירות הסתדרות הפסיכולוגים, ולהציע את עצמכם כמועמדים למועצת הפסיכולוגים. שתי הנציגות הקליניות מטעם הפ"י במועצה - ד"ר רבקה דוידוביץ' וגברת יפה גבעון - מסיימות את תפקידן לאחר שתי קדנציות רצופות פעילות ואנו מודים להן על פועלן לייצוג הקול הקליני במועצה.

ב-3 בפברואר האחרון התקיים יום עיון של המטה המשותף, ובו אוגדו שני נושאים שנידונו בעבר בשני ימי עיון נפרדים. עתה שבו נושאים אלו לדיונים בקבוצות קטנות של קהל המשתתפים. נושא אחד הוא שינויים המתרחשים בבריאות הנפש

מומחים טריים, מדריכים מומחים, מדריכים ותיקים ופסיכולוגים בכירים (שמעניקים השראה לכל המסגרת, בדרך כלל, יוצר מרקם מיוחד שמיטיב גם עם המטופלים וגם עם הפסיכולוגים).

המרקם הזה נשען לא מעט על האפשרות שהוא נותן להתקדם ולהתפתח מבחינה מקצועית בתחום ההדרכה, אולם מה קורה אצל פסיכולוגים שלא רצו להשתתף בשירות הציבורי לאחר קבלת מומחיותם? חלקם הקדישו את רוב מרצם וזמנם לאוניברסיטה, למסגרות טיפוליות לא-קליניות, לקליניקה הפרטית, ולכתיבה קלינית מתוך ניסיונם המצטבר, האם נגזר עליהם להדריך רק פסיכולוגים לא-קליניים, עובדים סוציאליים ושאר מקצועות טיפוליים, אך לא פסיכולוגים קליניים בהתמחות, ללא קשר לניסיונם או להתפתחותם האישית?

לדעתי, יש קשר בין המוכנות לתרומה ציבורית בשדה ובין קבלת תואר "מדריך מומחה". כפי שאדם שכתב מאמרים וספרים, אך לא למד במסלול לדוקטורט באוניברסיטה אינו יכול לדרוש הכרה רשמית כ"דוקטור" או כ"פרופסור", מדוע שהוועדה המקצועית תעניק תואר "מדריך

מומחה" למי שלא עבר במסגרת השירות הציבורי וקיבל הדרכה על הדרכה?

לעומת זאת, מדוע שפסיכולוג שצבר ניסיון רב והוכיח מיומנות ותרומה יוצאת דופן בתחום הקליני המעשי לא יוכל לקבל הכרה ולתרום לפסיכולוגים קליניים צעירים מניסיונו? רק משום שחטא "חטא נצורים" ולא הסכים לעבוד בחצי משרה בשירות הציבורי? במקרים של ניסיון רב שנים ופעילות יוצאת דופן, יש מקום לבחינה פרטנית של בקשות ל"מדריך מומחה".

בנוסף, עלינו להכיר בכך שתחום הפסיכולוגיה התפתח ונוצרו שיטות טיפול ומומחיות שונות, וגם שתחום ההדרכה זקוק להיצע רחב של מדריכים. לא כולם יכולים ומוכנים להתגייס לחצי משרה למשך שנתיים.

לכן, יש צורך בחשיבה מחודשת: מצד אחד, כיצד לוודא ש"מדריך מומחה" נשאר שלב בהתפתחות המקצועית של הפסיכולוג הדורש הכשרה ספציפית בהדרכה, ומצד שני, שומר על זיקה לשירות הציבורי, אך באופן שמאפשר קצת יותר חופש תנועה ובחירה.

הסתדרות הפסיכולוגים שוקדת בימים אלו על פיתוח אתר האינטרנט שלנו, בשאיפה לשכלל את האפשרויות הגלומות בו ועל מנת

להגדיל בו את כמות המידע ולהרחיב את השירותים המוצעים בו בגלישה קלה ונעימה. באתר החדש, כל חטיבה תקבל מקום משלה שבו תוכל להעלות תכנים, דיונים, משובים וסקרים הנוגעים לפעילותה ולענייניה. אנו מקווים, שבקרוב נוכל להעלות לרשת את סיכומי הדיונים שהתקיימו בימי העיון שארגן המטה המשותף בשיתוף החטיבה הקלינית, לאורך השנים האחרונות.

בגיליון הקודם פרסמנו את תוצאות המשוב שערנו לאחרונה וכן את התגובות שקיבלנו לאחר פרסומן. באותו גיליון התייחס יו"ר המועצה, פרופ' יואל אליצור, למשוב וטען שלא ביטאנו את עמדת המועצה נאמנה בשלוש הסוגיות שעמדו על הפרק.

אנו יזמנו פגישה עם יו"ר המועצה, ואנו מקווים שתתקיים לאחר חידוש פעילות המועצה (המועצה הפסיקה את פעילותה בתקופת בחירות ומתכנסת שוב לאחריהן) על מנת לשמוע ולהבין את הסתייגויותיו מהמשוב.

בתוך כך, אנו שמחים לבשר שההרשמה לכנס הפסיכולוגים בגינוסר, בין 3 ל-6 ביוני, נפתחה.

עמוס ספיבק

יו"ר החטיבה הקלינית

דבר החטיבה השיקומית

בתי הספר לפסיכותרפיה

הגענו להבנות עם מספר גורמים המוכנים לשיתוף פעולה ביצירת תכנית לפסיכותרפיה, ייעודית לצרכים של פסיכולוגים שיקומיים, רפואיים ולעובדים במסגרת רפואת הנפש, שבאה לצד רפואת הגוף.

הנושא נמצא בדיון, אך כבר אפשר לומר שאם התנאים יבשילו לכך ויהיה ביקוש, תיתכן כבר בשנה הבאה אפשרות לפתוח תכנית מעין זו במחלקה ללימודי המשך בעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר-אילן. לאחרונה, המוסד האקדמי פרסם עדכון בתנאי הקבלה שלו, לפיו אנחנו, הפסיכולוגים השיקומיים, יכולים להתקבל לתכנית בפסיכותרפיה פסיכואנליטית כסטודנטים מן המניין ולא על פי ועדת חריגים, לאחר שהוכחנו ניסיון שנצבר בשתי שנות עבודה במסגרת מוכרת של בריאות הנפש.

אנו מקווים, כי תכניות נוספות ילכו בעקבות בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר-אילן, וייקחו ממנו דוגמה ליכולת לשנות תקנות ולעדכן בהתאם לשינויים האחרונים בחוק הפסיכולוגים והשלכותיו, לטובת מגוון מטופלים ומטופלים בישראל.

אביב וקץ נעים לכולם,

ועד החטיבה השיקומית - יואל, דוריה, שני, אילנית ועומר.

על כאב כתופעה פסיכופיזית ואקולוגית אנושית. נבחן האם קיימות שיטות טיפול פסיכולוגיות מוכחות כיעילות ונקיים דיון קליני על מקרה בהשתתפות מומחים מתחומי עיסוק שונים. בין המשתתפים: פרופ' רפי קרסו, פרופ' גולן שחר, ד"ר צופי מרום (יו"ר איט"ה - האגודה הישראלית לטיפול התנהגותי קוגניטיבי), פרופ' טוביה פרי ואחרים.

ב-13 במאי יתקיימו סדנאות בנושא טיפול אינטגרטיבי בכאב כרוני, בשיתוף המרכז הרפואי "רעות" במשרדי עמותת "רעות" ברחוב מרגולין 5 (יד אליהו) בתל אביב. בסדנה ישתתפו בתכנית פסיכולוגים ממרכזים רפואיים שונים ברחבי הארץ, ואנו מקווים שהפעילות הזו תוביל לחיזוק הקשר החברתי והמקצועי בינינו.

בנוסף, יתקיימו בחירות לחברות בוועד החטיבה השיקומית. חברי הפ"י מוזמנים ליום העיון ללמוד, לשיתף מניסיונם וכמובן, להשפיע על הרכב הצוות המייצג שלנו בהפ"י. בכנס תוצג תערוכה מקצועית ובה מוצגים רלוונטיים לתחום עיסוקנו.

בהזדמנות זו, אנו רוצים להודות לצוות הפ"י ובמיוחד לדני כפרי, מנכ"ל הפ"י, על הסיוע המלא והיעיל לאורך תכנון והפקת הכנס השנתי. יישר כוח, דני! תכניות יום העיון והסדנה מופיעות באתר הפ"י.

פעילות מול קופות החולים על זכותנו להיכלל בפנקסי המטפלים

אחד הנושאים המרכזיים שבהם ועד החטיבה עוסק בחודשים האחרונים הוא פעילות לשם הכללת פסיכולוגים שיקומיים בפנקסי קופות החולים. אנחנו יכולים לעדכן שכעת, עם הקמת ממשלה חדשה ועם ההחלטה על שרת בריאות חדשה, אפשר לפנות למשרד בבקשה לפעול מול קופות החולים בנוגע לכניסתנו לפנקסים. עד לכינון הממשלה, היינו למעשה "תקועים". כעת אנו מקווים שתהיה התקדמות בכיוון החיובי. קופת חולים מאוחדת וקופות נוספות כבר מקיימות מגעים בלתי-פורמאליים עמנו בעניין, ואנו מקווים כי נוכל לקדם את הנושא מבלי להגיע לערכאה משפטית.

"הכאב בלתי-נמנע - הסבל הנו בחירה", יום העיון השנתי של החטיבה השיקומית (12-13 במאי 2013)

במסגרת יום העיון השנתי של החטיבה נקיים השנה שני אירועים, ב-12 וב-13 במאי, בנושא היבטים פסיכולוגיים של כאב, "האפידימיה של המאה ה-21".

ב-12 במאי יתקיים יום עיון בשיתוף עם הקליניקה לשירות הקהילה של המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, באולם של בניין מדעי המוח באוניברסיטה. תכנית יום העיון כוללת מבט רב-תחומי

חוה פרידמן

הדברים מצריך עדכון מעת לעת, בהתאם להנחיות ולהחלטות המתקבלות על ידי גופים מקצועיים רלוונטיים לפרופסיה ועדכוני ידע. הוא משקף שילוב בין עבודת מטה ושדה.

כתיבת האוגדן היא פעולה ארגונית חשובה מאוד לקידום המקצועיות בענף הפסיכולוגיה החינוכית. כוחה של תורה כתובה ביצירת האחדה של תהליכי הכשרה, במתן אופק התפתחות לפסיכולוגים ובשיתופם באופן אקטיבי יותר בהשפעה על התפתחותם המקצועית.

תהליך הכתיבה נעשה תחת שרביט ניצוח על תזמורת גדולה ומרשימה של שותפים, מגברת דני ז'ורנו, סגנית מנהלת אגף פסיכולוגיה, לגברת יעל גלזר, ראש פורום ההכשרה. להן, לכל אחת מחברות פורום ההכשרה ולכל החברים האחרים שתרמו לכתיבת האוגדן, תודה רבה!

האוגדן הופץ לשירותים הפסיכולוגיים-חינוכיים ברחבי הארץ ונמצא באתר שפ"י: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/gapim/psychology/Mediniyut>

ברכות אביב נפלא לכולם,
חוה פרידמן

בפרקטיקה של הפסיכולוגיה החינוכית, אופנויות עבודה ושילבים בהכשרה. מתווה ההכשרה נוסח בהתאמה לשלבי ההתפתחות המקצועית ולתחומי העבודה של הפסיכולוגים, תוך התייחסות לסביבת העבודה: גני ילדים, בתי ספר יסודיים ועל-יסודיים ולרצף האוכלוסיות שהפסיכולוגיה החינוכית משרתת.

המתווה מנסח את מסלול ההכשרה, בהתאם לתקנות ההתמחות בפסיכולוגיה חינוכית ובדגש על תחומי ליבה: אבחון מערכת, התערבות פסיכולוגית מערכתית, פסיכו-דיאגנוסטיקה ופסיכו-תרפיה, כמו גם תחומים נוספים הקשורים בפרקטיקה, כגון: הורים ומשפחה במערכת החינוך ובקהילה, התערבות במצבי לחץ וחרום, הערכה וטיפול באובדנות ובהתעללות מינית בילדים.

בכל אחד מהתחומים הללו, לבד מתוואי הכשרה, הודגש מה שכוונה "חושבים אתיקה", במטרה לחזק את ההתייחסות לסעיפים בקוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל (2004), הקשורים באופן בולט לתחום. בנוסף, מצורפת הפניה לביבליוגרפיה רלוונטית.

האוגדן מהווה מסמך דינמי, שמטבע

בעת כתיבת הדברים משתלבים זה בזה אווירת פסח שמאחורינו ורמזי אביב המייצגים יחד את התנועה שבין סדר או הסדרה ובין התחדשות. ברוח זו, בחרתי לשותף אתכם בכלי, אוגדן הנחיות, שפותח באגף פסיכולוגיה בשפ"י לרשות הפסיכולוגים החינוכיים. האוגדן מציג את מתווה ההכשרה של הפסיכולוגים החינוכיים, משלב ההתמחות עד סיום תהליך ההסמכה להדרכה. האוגדן הוא מעין מגדלור המורה את הדרך לפסיכולוג החינוכי בהתפתחותו המקצועית ולשירות הפסיכולוגי-חינוכי הוא סמן להכשרת דור עתיד.

האוגדן הוא פרי עבודתו של פורום ההכשרה של אגף פסיכולוגיה בשפ"י, ששיתף בתהליך פורומים מקצועיים של האגף, את המדרשה ללימודים מתקדמים בפסיכולוגיה חינוכית ואת הוועדה המקצועית לפסיכולוגיה חינוכית במשרד הבריאות.

הפורומים השונים הפועלים באגף פסיכולוגיה מהווים למעשה קבוצות עבודה ארציות העוסקות בקידום תחומים ספציפיים בפסיכולוגיה החינוכית. האוגדן כולל הגדרות לעבודה מיטבית בהיבטים של זהות מקצועית, דגשים ייחודיים

הפסיכולוגיה הארצית במשרד הבריאות

ימימה גולדברג

לקבל את כל המידע הדרוש לכם וכן להוריד טפסים.

בנוסף, מנכ"ל המשרד הבטיח שיעשה כל מאמץ להגדיל את תקציב המלגות להכשרת פסיכולוגים, במיוחד בתחום של ילדים ונוער, לקראת הרפורמה בברה"נ המתוכננת ליולי 2015. התוספת שקיבלנו, בינתיים "על החשבון", אפשרה לנו לתגבר את מערך המלגות ב-50 נוספות. לא מעט, אבל רחוק עדיין מלהספיק.

אנו בונים, בשיתוף עם יו"ר הוועדות המקצועיות, נוהל אחוד לבחינות סיום ההתמחות, וכן נוהל אחוד להכרה במוסדות ולתיקוף ההכרה.

אני מאחלת לכולנו חג שמח והמשך שיתוף פעולה פורה עם הפ"י.

בברכה,

ימימה גולדברג

פסיכולוגיה ארצית

וממונה על רישוי פסיכולוגים

הפסיכולוגים הוא הסקטור שבו מתגלה הקושי הרב ביותר בשינוי דפוסי עבודה ועמדות, לאור השינויים שיחולו עם הרפורמה.

אחת מהמלצות עורכי הסקר הייתה, שיש להשקיע מאמצים הטמעת שיטות עבודה וגישות המתאימות לטיפול בעידן של טיפול מבוקר בקרב הפסיכולוגים. זה בהחלט מידע מעניין המלמד אותנו על אודותינו, והגיעה העת להתבונן בעצמנו פנימה. לצורך הזה, איזום יום עיון בשיתוף עם הקופות על מנת שגם חברינו במגזר הציבורי והפרטי יוכלו ליטול בו חלק.

כמו כן, בימים אלו אנו נערכים לקיים שני ימי עיון, שמטרתם הכשרת פסיכולוגים בשיטות טיפול עדכניות, כחלק מהיערכות פסיכולוגים במערך ברה"נ לרפורמה. אנא, היכנסו לאתר של מערך הפסיכולוגיה והתעדכנו בפרטים.

אנו משתדלים לעדכן את האתר של מערך הפסיכולוגיה כמידת יכולתנו במטרה שיהיה אתר זמין ונגיש, ובאמצעות תוכלו

לציבור הפסיכולוגים שלום רב,

ראשית, אני מבקשת לאחל לכולנו שהממשלה החדשה תשים את נושא הבריאות כולל הבריאות הנפשית, על סדר יומה.

אני מבקשת לידע אתכם, כי מנכ"ל המשרד החליט ליזום שינויים בתהליך ההתמחות על מנת שמספר המתמחים יגדל באופן משמעותי.

כיום, לצערנו, רק כמחצית מהרשומים בפנקס הם גם מומחים. לצורך הזה, הוא נפגש עם כל הגורמים הרלוונטיים (יושבי ראש ועדות מקצועיות, פסיכולוגים ראשיים, מנהלי מרכזים לבריאות הנפש, ראשי המחלקות לפסיכולוגיה באקדמיה ומתמחים) על מנת ללמוד את הנושא ולהציע שינויים. אין ספק, שיש לבחון את הדברים לעומק ולראות מה ניתן לשנות לשם קידום את המקצוע שלנו ולהפוך אותו למקצוע המתמודד עם השינויים שחלים.

בסקר שנערך על ידי מכון ברוקדייל לגבי דפוסי העבודה ועמדות בעלי מקצוע שונים לקראת הרפורמה בברה"נ, נמצא שסקטור

פרופ' יואל אליצור

חכם, נדיב ותומך. השותפות הפעילה והמוצקה שלהם סייעה לי לעמוד בלחצים ולעסוק במלאכה.

הקוראים מוזמנים להיכנס לאתר האינטרנט של המועצה, שנפתח לפני שנה, ולהתרשם ממכלול הנושאים שקודמו על ידי המועצה במהלך הקדנציה. ניסיון של שלוש שנים לימד אותי עד כמה הכוח שלנו כקהילה מקצועית מתחזק כאשר אנו פועלים יחד ליישום עקרונות של אתיקה ומינהל תקין, מכירים בתרומה הייחודית ובעלת הערך של "האחרים" בתוכנו, שומרים ומטפחים את הדור הצעיר ובונים גשרים של שיתוף פעולה, שעוזרים לעבור מעל תהומות של סקטוריאליזם צרתי עין.

אאחל למועצה החדשה, שתמשיך לחזק את שיתוף הפעולה בין הגישות וההתמחויות השונות, בין השדה ובין האקדמיה, ובין משרדי ממשלה המעסיקים פסיכולוגים, מועצת הפסיכולוגים, הפ"ו והמל"ג.

אסיים בציטוט מתוך "הערים הסמויות מעין" של איטאלו קאלוויני, העוסק בטיבם של גשרים:

מרקו פולו מתאר גשר, אבן אחר אבן. "אך איזו היא האבן התומכת בגשר?" שואל קובלאי חאן.

"הגשר אינו נתמך באבן זו או באחרת", עונה מרקו, "אלא בקו-הקשת שהאבנים כולן יחד יוצרות."

קובלאי חאן שותק שעה אחת, מהרהר. עד שהוא מוסיף: "מדוע אתה מדבר אתי על האבנים? רק הקשת היא המעניינת אותי!" מרקו פולו עונה: "בלי האבנים לא קיימת שום קשת."

שלכם בברכה,

פרופ' יואל אליצור

יו"ר מועצת הפסיכולוגים

הבריאות, פרופ' רוני גמזו, עם נציגי מוסדות הטיפול וההכשרה, האקדמיה, אנשי שדה בכירים, מתמחים ויושבי ראש הוועדות המקצועיות, הוכנה הצעה ראשונית לפיילוט של תכנית מסלול ישיר להתמחות. הפיילוט מבטא את מחויבות המנכ"ל להגדלת תקציב המלגות ולמתן מענה לביקוש מוגבר לפסיכולוגים מומחים במערכת הציבורית, שצפוי לאור הרפורמה הביטוחית בבריאות הנפש.

המועצה קיימה דיון מעמיק ומקדים, אך חשוב, בתכנית, שקידומה מותנה בהשגת תקציב נוסף למלגות ההתמחות. הדיון התקיים בהשתתפות עוזרו הבכיר של המנכ"ל, ובו הוצגו שאלות, בקשות, הסתייגויות והערות חשובות, וכולן הועברו לאחר הדיון למנכ"ל.

ליסיכום

עבודה רבה עשתה המועצה במשך שלוש שנות כהונתה. ברצוני להודות לכל מי שתרת למלאכה ועבד לצדנו בשיתוף פעולה: חברי המועצה, חברי הוועדות המקצועיות ויו"ר הפ", כולם מתנדבים, לפסיכולוגים הבכירים בשדה ובאקדמיה שעבדו אתנו, לנציגי המתמחים שהצטרפו לשיחות המועצה, לצוות המסור של משרד מועצת הפסיכולוגים שמשרת את ציבור הפסיכולוגים ולאנשי משרד הבריאות והמועצה להשכלה גבוהה, שעזרו לנו לקדם יוזמות כמו תכנית הליבה ומפתח מלגות שקוף והוגן.

תודה מיוחדת לחבר הכנסת הרב יעקב ליצמן, סגן שר הבריאות, ולפרופ' רוני גמזו, מנכ"ל משרד הבריאות. בלי הגיבוי והתרומה שלהם לא היינו יכולים לקדם את הנושאים החשובים שבהם עסקנו.

זכיתי לעבוד עם עמיתים וחברים ולהם אכפתיות רבה מענף הפסיכולוגיה, צוות

סיום קדנציה במועצת הפסיכולוגים, נהלי בחירה ודיון ראשוני בתכנית ישירה להתמחות

ישיבת מועצת הפסיכולוגים, שהתקיימה ב-10 בפברואר 2013, הייתה הישיבה האחרונה של המועצה הנוכחית. לאחר שלוש שנות כהונה התפזרה המועצה והיא תתכנס מחדש לאחר חתימת שרת הבריאות החדשה, חברת הכנסת יעל גרמן, על כתבי המינוי של חברי המועצה החדשה. אציג בתמצות את הנושאים שנדונו. סיכום הישיבה הועלה לאתר המועצה ומופיע בתיקית "פרוטוקולים והחלטות":

http://www.health.gov.il/Services/Committee/psychologists_council/Pages/about.aspx

נהלי בחירה המיישמים את עקרונות ההגינות, הפתיחות והשקיפות

ועדה מטעם המועצה שהורכבה מנציגים של ההתמחויות השונות הגישה הצעה לקביעת נוהל שעל פיו יבחרו חברים לוועדות פסיכיאטריות. הוועדה אימצה את העקרונות הגינות, פתיחות ושקיפות לבחירת חברים לוועדות שקבעה המועצה בתחילת דרכה. המועצה דנה בהצעה והחליטה לאמץ אותה.

בהתאם להמלצת היועצת המשפטית של המועצה, הוחלט שלא להגביל את כהונת הפסיכולוגים בוועדה, הגבלה שאינה מוטלת גם על בעלי המקצוע האחרים שמשרתים בוועדות אלו. אנו מודים לחברי הוועדה, עבודתכם מייצגת את ההתפתחות שחלה ביכולת לקדם נושאים משותפים בשיתוף פעולה בין נציגים של ההתמחויות השונות.

הצעה ראשונית לתכנית פיילוט של מסלול ישיר להתמחות

לאחר דיונים שקיים מנכ"ל משרד

**היכנסו עכשיו לאתר הבית שלנו
לגלות מה חדש בשדה הפסיכולוגי
www.psychology.org.il**

אמא, אבא, ומה אתי? אני זקוק לשניכם עובדות, מיתוסים ותקווה בהסדרי הורות במקרה של גירושין¹

תרצה יואלס ואבי שגיא-שורץ², אוניברסיטת חיפה

המאמר פורסם לראשונה ב"דין ודברים" (כרך ו' תשע"ב, עמודים 375-404), כתב העת המשפטי הבין-תחומי של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה, וברשות מערכת, הובא לדפוס ב"פסיכואקטואליה".

תקציר

כשעוסקים בהסדרי הורות בעתות משבר גירושין, חשוב להישען על פרדיגמה מקצועית מעודכנת הכוללת תיאוריה וכלי עבודה נתמכי-מחקר. מדעי ההתפתחות היישומיים, המדגשים התפתחות נורמטיבית שמתרחשת גם בעת משבר כמו גירושין, מספקים את הכלים המתאימים ביותר. במאמרנו, מוצעת המשגה חדשה של המונח "מסוגלות הורית", שעל פיה אין צורך ב"רישיון להורות", שכן מרבית ההורים מאופיינים ממילא בהורות נורמטיבית ובתפקוד ראוי, גם במקרים קשים של גירושין.

מחקרים מראים כמה חשובים שני ההורים להתפתחות הילד ואת הצורך בשמירה על זכות הילד לשניהם. כיום, ברור שאי-מימוש זכות זו הוא גורם סיכון התפתחותי לילד. מזווית הראייה של טובת הילד, סכסוכים בין הורים מצריכים טיפול שונה מהנהוג כיום במערכת הרווחה והמשפט בישראל, כלומר יש צורך בהתערבות שמדגישה אחריות הורית שווה, וברירת המחדל היא מסוגלות הורית טובה דיה לכל אחד מן ההורים, במרבית המקרים.

בהסתמך על ידע הנובע ממדעי ההתפתחות היישומיים, אין ספק שיש לבטל את חזקת הגיל הרך, שמחויבת עדיין על פי החוק בישראל ונותנת עדיפות מוחלטת לאם כהורה לילדים עד גיל 6. חזקה זו מושתתת על דוקטרינה פסיכולוגית מיושנת ולא-נתמכת-מחקר. לבסוף, אחד האתגרים המרכזיים עוסק בדרכי הפעולה הנוצרות, במיוחד במצבי קונפליקט גבוהים - אלה נידונים במאמר בהרחבה.

פתח דבר³

הספרות הפסיכולוגית המקצועית המעודכנת ביותר (State-of-the-art) מביאה בחשבון גורמים התפתחותיים ומערכתיים של הילד באשר להסדרי הורות בעתות משבר גירושין, ומציעה מודלים שונים של פתרונות. מאחורי כולם עומדת הנחת עבודה המציבה אחריות הורית משותפת של שני ההורים כמטרת-על (ראה סקירת ספרות של Kelly, 2007⁴). לתפיסתנו, זו צריכה להיות מטרת-העל גם במסגרת חקיקה נאורה במדינת ישראל, המתחשבת בטובת הילד ובצרכיו התחשבות מרבית.

דרכי הטיפול וההחלטות שמתקבלות במערכת הרווחה והמשפט (תסקירים של פקיד סעד, הערכות מסוגלות הורית של פסיכולוגים, פסיקות בתי המשפט) קריטיות לעתידם של הילדים. בשל כך, אנו מבקשים לבדוק כמה שאלות יסוד הקשורות בהחלטות שמתקבלות במערכות אלה בנוגע לילדים שהוריהם נפרדים או מתגרשים, תוך התמקדות בחזית המחקר הפסיכולוגי-ההתפתחותי ותוך ראייה מערכתית בהקשר הישראלי: (1) האומנם טובת הילד במרכז הדיון כיום? (2) האם זווית הראייה של הילד מובנת לכל הנוגעים בדבר? (3) האם צרכיו של הילד מוגנים כהלכה בבית המשפט?

בניסיונו להשיב על שאלות אלו, נדון בנושאים הקשורים זה בזה ובבקש להציע פרדיגמה מקצועית מעודכנת לדרכי ההתייחסות לילדים ולהורים גרושים ולאופן קבלת החלטות בעניינם, כולל הצעת מודל להסדרי הורות במקרים של גירושין. הדיון יכלול אפוא את ראשי הפרקים האלה:

חשיבותם של תיאוריה וכלי עבודה

נתמכי-מחקר; הצורך בהצגת פרדיגמה מקצועית מעודכנת: מדעי ההתפתחות היישומיים, תרומתה של תיאורית "ההתקשרות"; מקומה של זווית הראייה של הילד; מה מציעים לנו ארגונים מקצועיים מובילים בתחום; הזיקה בין בית המשפט למומחים - מקרה של שינוי מקום מגורים והגירה (relocation); הסיכוי לטעויות שיפוטיות כשמאמצים חוות דעת מומחים שאינן נתמכות בראיות מחקריות; מודל מוצע לטיפול מערכתי בגירושין - שינוי עולם המושגים; תקפותה של דוקטרינת חזקת הגיל הרך; חזקת הגיל הרך מול עקרונות השוויון, ההסכמה וטובת הילד; מיפוי מצבי קונפליקט עיקריים ודרכי פעולה; מקומו של ידד לילד במצבי קונפליקט קשים; אפילו.

חשיבותם של תיאוריה וכלי עבודה נתמכי-מחקר (evidence based)

תחום הידע הפסיכולוגי הוא אחד היסודות החשובים לקביעת טובתו של הילד. בתי המשפט מסתמכים על חוות דעתם של פסיכולוגים (בעיקר קליניים), וכך גם מערכת הרווחה וההורים עצמם. פסיכולוגים שמתמנים על ידי בית המשפט להגיש חוות דעת חייבים לוודא, בכל עת ומתוך מודעות לאחריות הרבה המונחת על כתפיהם, שהם מכירים היטב את התחום ואת החומר המקצועי העדכני ביותר, ורק על סמך היכרות זו לנתח ולהעריך את המצב בדרך הנכונה ביותר לטובתו של הילד.

נדון קסלואו (Nadine Kaslow), שכינה כנשיאת החברה לפסיכולוגיה קלינית של ההסתדרות הפסיכולוגית האמריקנית (APA), עוסקת רבות בהגדרת תחום היכולת המקצועית של הפסיכולוג.

¹ מושתת על חומרים והרצאות פרופ' אבי שגיא-שורץ וד"ר תרצה יואלס בפני הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין ("ועדת שניט") ובהשתלמות לשופטים בנווה אילן (16.07.2003), השתלמות לשופטי משפחה בנווה אילן (21.12.2004), כנס לשכת עורכי הדין לענייני משפחה באילת (06.01.2005), כנס בתי דין רבניים בחיפה (14.12.2006), כנס בנושא: הסדרי הורות בהליכי גירושין, הפקולטה למשפטים, המכללה האקדמית נתניה, 25.11.2008, כנס בנושא: יחסים משפטיים בין הורים וילדים, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה, 13.5.2009.

² תודות לטל שחף שסייע בשכתוב חלק מהחומרים. סדר שמות המחברים אלפביתי ותורגומתם שווה.

³ מכיוון שחלק מקהל הקוראים אינו משתייך לתחום הדעת של מדעי ההתנהגות, אנו נספק הערות שוליים לחלק מהמושגים שיוצגו בעבודה זו.

⁴ Joan B. Kelly, "Children's Living Arrangements Following Separation and Divorce: Insights from Empirical and Clinical Research", 46 Family Process (2007) 35, pp. 35-52.

והתוצאה תראה בכל פעם שמשקלו 55 ק"ג בלבד. מהימנות המדידה כאן מושלמת, אולם התוצאה אינה תקפה. הדברים יפים גם לבדיקות של מסוגלות הורית הנעשות לעיתים קרובות, על ידי אותם בודקים, לפי אותן הנחיות מקצועיות, ולא פעם ללא התחדשות מדעית, ולכן אין זה מפתיע, כי אנו עדים לדוחות רבים שמופקים על ידי אותו פסיכולוג בשביל הורים שונים והדוחות דומים מאוד אלה לאלה בתבנית שלהם, לעתים עם תוצאות ומסקנות דומות לאנשים שונים, בעלי צרכים שונים, אולם ללא כל תוקף מבחיין.

מבחן רורשך הוא דוגמה פרטית טובה לכך. הפסיכיאטר השווייצרי הרמן רורשך הציג אותו בשנת 1921: הצגת כתמי דיו לנבדק וניתוח האסוציאציות שיש לנבדק באשר לכל כתם. כיום אנו יודעים שהמבחן אינו מגלה את רוב ההפרעות הפסיכולוגיות, קל וחומר שאינו מזהה תכונות אישיות ובוודאי, שאינו מאתר יכולת לקיים יחסי הורה-ילד. הליקוי העיקרי של מבחן רורשך הוא ה-False Positive: מתברר שהוא שווה ומזהה כ-75% מחברי קבוצות אוכלוסייה נורמטיביות כמופרעים מבחינה רגשית. הפופולריות של מבחן רורשך ודאי שאינה נובעת מהוכחות מחקריות לתקפותו. למעשה, הנתונים המחקריים אינם מצדיקים את השימוש בו למטרת הערכת מסוגלות הורית. מחקרים מבוקרים לא הצליחו להראות יכולת אבחנה וניבוי. גם עבודתו של אקסנר (Exner), שארגן מחדש את המתודולוגיה של רורשך, לא הביאה לתוצאות תקפות. ווד, נזורסקי, גארב ולייליאנפלד (Wood, Nezowski, Garb, & Lilienfeld), גילו במחקרם, כי תוצאותיו של אקסנר אינן מדויקות ונטויות להציג אנשים נורמטיביים כבעלי הפרעות פסיכולוגיות. החוקרים, שהשוו תוצאות של 32 מחקרים בנושא זה, ממליצים לחדול משימוש במבחני רורשך לצרכים קליניים או

בישראל, הפועלת במסגרת משרד הבריאות, הוציאה גם היא קווים מנחים ראשוניים לכתיבת חוות דעת פסיכולוגיות לבית המשפט, ושמחים על כך⁶.

האומנם טובת הילד במרכז הדיון כיום? האם זווית הראייה של הילד מובנת לכל הנוגעים בדבר? האם צרכיו של הילד מוגנים כהלכה בבית המשפט? מדעי ההתפתחות היישומיים מציעים לנו פרדיגמה מקצועית מעודכנת והמשגה אחרת של המונח "מסוגלות הורית". על פי הגישה ההתפתחותית אין צורך ב"רישיון להורות"

"פטיש הפסיכופתולוגיה מכזיב"⁷
אחת הבעיות העיקריות שמאפיינת פסיכולוגים בהערכות של מסוגלות הורית היא השימוש בתיאוריות פסיכודינמיות⁸ שאינן רלוונטיות למושא הדיון ומתוך כך, גם בכלי מדידה שאינם תקפים ולא נועדו להערכת מסוגלות הורית. לדוגמה, מבחנים נפוצים כמו רורשך ו-TAT לא נועדו למטרה זו. לדעתנו, מרבית הפסיכולוגים הקליניים הנעזרים בכלים אלה אף אינם מיידיעים את בית המשפט בדבר מגבלותיהם של כלים אלה. מבלי להיכנס כאן לבעייתיות שבשימוש במונח "מסוגלות הורית" (נדון בכך בהמשך) כדאי לזכור, כי גם אם אלה כלים בעלי מהימנות, כלומר מראים תוצאה דומה בבדיקה חוזרת, לתוצאות אין תוקף.

אפשר להשוות את התופעה למאזניים מקולקלים: נניח, כי אדם שמשקלו 90 קילוגרם עולה על מאזניים אלה שוב ושוב,

היא מתייחסת ליכולת הליכה של הפסיכולוג: "קיים קונצנזוס שלפיו, על כל הפסיכולוגים המקצועיים לנקוט דרך חשיבה מדעית, שמקנה את היכולת לגשת לידע המדעי וליישמו נכונה, לתרום לידע, להעריך הערכה ביקורתית התערבויות ותוצאותיהן, לבחון בדריכות את השפעתם של משתנים חברתיים-תרבותיים על היישום המדעי ולהעמיד, ללא הרף, את עבודתם לביקורת של העמיתים והציבור"⁵. האם הפסיכולוג שהתבקש להחיות דעה על המקרה ועל טובת הילד פועל לפי המלצותיה של קסלואו? במרבית המקרים, התשובה שלילית.

חשיבת הפסיכולוגים המשפטיים בהסתדרות הפסיכולוגים האמריקנית והאקדמיה האמריקנית לפסיכולוגיה משפטית כוננו בשנת 1991 ועדה להכנת הנחיות אתיות לעבודה עם מערכת המשפט (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists). מוצגים כאן חלק מהכללים האתיים שנקבעו, המנחים את הפסיכולוג המשפטי בעבודתו עם בית המשפט:

- מחובתו של פסיכולוג המכין את חוות הדעת לשמור על רמת ידע עדכני בתחום הספציפי ולהשתמש בשיטות ובכלים מדעיים העומדים בסטנדרטים הקליניים והמדעיים המקובלים.
 - מחובתו של הפסיכולוג להכיר במגבלות השיטה ומחובתו ליידיע את בית המשפט באשר ליתרונות ולמגבלות של הכלים שבהם הוא משתמש לצורך מתן חוות הדעת.
- אנו נמחיש כאן, באמצעות דוגמה פרטית ומוכרת מאוד, כיצד אין מקפידים, כלל ועיקר, על שני כללים אלה בישראל. אמנם מדובר בהנחיות שפותחו על ידי אגודות אמריקניות, אולם אלה אגודות מנוסות ומובילות שמשמשות סמן ימני משמעותי לרבים מאתנו, לעתים תכופות. אנו ערים לכך, כי מועצת הפסיכולוגים

⁵ Nadine J. Kaslow, "Competencies in Professional Psychology", 59 American Psychologist (2004) 774, pp. 774-781.

⁶ הסטנדרטים חוברו על ידי ועדה שמינו מועצת הפסיכולוגים, ועדת אתיקה והוועד המרכזי של הסתדרות הפסיכולוגים לשם ניסוח סטנדרטים לכתיבת חוות דעת פסיכולוגיות בשביל בית המשפט. הוועדה המנסחת כללה את ד"ר גבריאל וייל, ד"ר דוד יגיל ואת ד"ר יהושע וייס והסתייעה ברבים. הסטנדרטים אומצו על ידי מועצת הפסיכולוגים, הוועד המרכזי של הסתדרות הפסיכולוגים וועדת אתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים ב-1/2008.

⁷ פסיכופתולוגיה או פסיכולוגיה אבנורמלית היא מונח המתאר את ביטוי של התנהגויות וחוויות פסיכולוגיות החורגות מהנורמה והעשויות להצביע על הפרעה נפשית אצל האדם, וכן זהו שמו של תחום המחקר העוסק בחקר התנהגויות והפרעות נפשיות אלו.

⁸ גישה פסיכודינאמית משקפת דרך בפסיכולוגיה שהתפתח משיטת הטיפול של זיגמונד פרויד המוכרת כ"פסיכואנליזה". גישה זו מדגישה בין היתר את חשיבותו של פיתוח תובנה ומוודעות לתהליכים לא-מודעים המשפיעים על האדם.

כ-30 שנה בבניית תשתית הידע של התיאוריה, תוך התאמתה למגוון סוגיות יישומיות, כמו למשל גירושין. עם זאת, אפשר לומר כי ברוב מוחלט של המקרים, עבודות אלה או עבודות רבות אחרות שנשענות על ידע התפתחותי-נורמטיבי נתמך מחקר, אינן חלק מה"ארסנל" המקצועי של פסיכולוגים בישראל המספקים חוות דעת וסיוע מקצועי.

מדעי ההתפתחות היישומיים מציעים לנו פרדיגמה מקצועית מעודכנת והמשגה אחרת של המונח "מסוגלות הורית". על פי הגישה ההתפתחותית אין צורך ב"רישיון להורות", כלומר ההורה הנורמטיבי אינו נבחן ביכולתו ואין מקום למדוד את ביצועיו. בדרך כלל, אנו מגלים כי מרבית ההורים מאופיינים בהורות נורמטיבית

במבחנים הפסיכולוגיים אין עדיין כדי לנבא את ההורות שלהם בשלבים מאוחרים יותר.

פרדיגמה מקצועית מעודכנת: מדעי ההתפתחות היישומיים

מה היא אפוא הדרך הראויה לבחינה ולהערכה של יחסי הורים וילדים בעת גירושין? אנו טוענים, כי הכלים המתאימים ביותר נמצאים במדעי ההתפתחות היישומיים¹¹ - דיסציפלינה שלמה של חקר התפתחות הילד, שעוסקת בין השאר בהתפתחות נורמטיבית, שמתרחשת גם בעת משבר כמו גירושין. למרות הרלוונטיות הרבה שלה לילדי גרושים, היא אינה מיוצגת כמעט בחיבור החשוב כל כך בין ילדים, הורים, מערכת הרווחה ומערכת המשפט.

אפשר לראות המחשה למעמדה של הפסיכולוגיה ההתפתחותית ברשימת 20 העבודות שחוללו מהפכה בתחום הפסיכולוגיה של הילד¹², הנשענות על רשימת מחקרים ומאמרים בתחום, שנבחרו על ידי מדגם של 1,500 משתתפים מקרב חברי החברה לחקר התפתחות הילד (SRCD -

Society for Research in Child Development). כל אחת מעבודות אלה תרמה את חלקה להבנה יסודית בהתפתחות הילד, צרכיו ודרכי הטיפול בו. העבודות פורצות הדרך של ג'ון בולבי (John Bowlby) ומרי אינסוורת' (Mary Ainsworth), מייסדי "תיאוריית ההתקשרות", ממוקמות במקום השלישי והרביעי מתוך 20 עבודות אלה, בהחלט מקום של כבוד ליד ענקי המאה הקודמת כגון פיאז'ה, ויגוצקי וחומסקי (Piaget, Vygotsky, & Chomsky).

אנו מדגישים את מרכזיותה של התיאוריה בגלל מעמדה בקרב הקהילה ההתפתחותית וגם משום שאנו, במרכז לחקר התפתחות הילד בחיפה, שותפים

משפטיים עד לבניית מערכת תקפה ומהימנה⁹.

ובכל זאת, פסיכולוגים בישראל משתמשים שימוש נרחב במבחני רורשך, כמו גם במבחנים לא-תקפים אחרים, מה שממחיש באופן מטפורי את חוק המכשיר ("Law of the instrument"¹⁰) של הפילוסוף האמריקני - ישראל אברהם קפלן, האומר: "תן לילד פטיש, והוא יגלה שכל מה שהוא נתקל בו טעון חבטה". במקרה שלפנינו, המקבילה לילד החובט בפטיש הם אותם פסיכולוגים שמעריכים באמצעות כלים בלתי תקפים. קפלן מציין, כי "מצוידים בפטיש הפסיכופתולוגיה, בכל מקום בקליניקות שלנו ובחדרי המתנה אנו תופסים בעיקר הפרעות, סימפטומים ואת הדינמיקה שלהם. וכך אנו דופקים בפטיש הפתולוגיה, אף על פי שאנו מעוניינים בבריאות נפש ובהסתגלות תקינה ולא בהפרעות מנטליות".

נמצא, שכאשר מבקשים להעריך את יחסי ההורה עם הילד, מבחנים פסיכולוגיים השלכתיים, כגון רורשך או TAT מספקים מידע מוצט ולא-רלוונטי בקשר לשאלה אם ההורה "טוב דיו" או "מתאים ביותר" למטרת הורות. הגם שבמקרי גירושין רבים אין נדרשים, בסופו של תהליך, לחוות דעת פסיכולוגיות, במשפחות הנתונות בקונפליקט קשה, כשאין הסכמות בין ההורים, פונים לעתים לשם קבלת תסקיר של פקיד סעד לסדרי דין, שלעתים יסתייע בפסיכולוג קליני או בפסיכיאטר.

גם במרבית מקרים אלה, מדובר עדיין באוכלוסייה נורמטיבית, ללא הפרעות נפשיות. מדוע אפוא לחבוט בהם בפטיש הפסיכופתולוגיה? מדוע להיעזר בכלים שאינם מזהים כלל ועיקר את איכות הקשר הרגשי בין הורה לילד? גם כאשר אנו עוסקים בזוג הורים נורמטיביים הנתונים בקונפליקט קשה, שעלולים לפגוע בילדם בגין היותם במשבר,

⁹James M. Wood, M. Teresa Nezworski, Howard N. Garb, and Scott O. Lilienfeld, "The Misperception of Psychopathology: Problems with the Norms of the Comprehensive System for the Rorschach", *Clinical Psychology* 8 (2001) 350, pp. 350-373. James M. Wood, M. Teresa Nezworski, Scott O. Lilienfeld, & Howard N. Garb, "The Rorschach Inkblot Test, Fortune Tellers, and Cold Reading", 61 *Skeptical Inquirer* (2003) 29, pp. 29-33. Excerpted by the authors from *What's wrong with the Rorschach? Science confronts the controversial Inkblot Test* (2003), San Francisco: Jossey-Bass.

¹⁰Abraham Kaplan, *The conduct of inquiry: Methodology for behavioral science* (1964) p. 428.

¹¹Renee Peltz Dennison, S Lee, and Bonnie, L. Barber, "Divorce and its Impact on Children", *Encyclopedia of Applied Developmental Science* (Celia, B. Fisher and Ricard M. Lerner - eds, 2005).

¹²Warren E. Dixon, "20 Studies That Revolutionized Child Psychology", *Society for Research in Child Development: Developments*, (April 2002) 45 (2)

האמנה ואישררה אותה בשנת 1991. לאמנה מעמד משפטי, וככזו היא חלק מן המשפט הבין-לאומי, הולכת מעבר להצהרות ציבוריות בעניינם של ילדים. למעשה, על האמנה חתמו מרבית מדינות העולם, עובדה המחזקת כשלעצמה את ערכה בזירה הבין-לאומית, והיא מחייבת את כולן.

לאמנה אין מעמד חוקי בישראל, ולכן אי אפשר לאכוף את מרכיביה; לשם כך נדרשת חקיקה. עם זאת, בתי משפט החלו להישען על האמנה במתן פרשנויות ופסקי דין. בסוגיות שבהן אנו דנים במאמר זה, עיקר ערכה של האמנה טמון בשינוי מערכת הערכים הנוגעים למעמדם של ילדים ולזכויותיהם בחברה. בתוך כך, הילד הוא בעל מגוון זכויות המוענקות לו בזכות ולא בחסד. הפועל היוצא של גישה זו הוא חובתם של ההורים ושל המדינה למצוא כל דרך אפשרית שתקדם את היישום של זכויות אלה, וביניהן זכות ייחודית של הילד לקשר עם שני ההורים.

כיום, ברור לנו שהילד יוצר התקשרות גם לאב וגם לאם באופן בלתי תלוי זה בזה. אם שניהם נוכחים בחייו, הוא מקיים שתי התקשרויות בד בבד, ושתייהן חשובות להתפתחותו

בהקשר זה ומזווית הראייה של טובת הילד וזכויותיו, הסכסוכים בין ההורים מצריכים טיפול שונה מהנהוג כיום במערכת הרווחה והמשפט בישראל, קרי טיפול שעוקף את הקונפליקט הזוגי ומדגיש את האחריות ההורית, בהניחו כי בדרך כלל, קיימת מסוגלות הורית לכל אחד מן ההורים. יתרה מכך, על פי תיאוריית ההתקשרות, נודעת חשיבות

למשל, פסיכולוגים רבים בישראל מנסים לקבוע בדרכים שונות מי ההורה המתאים להיות משמורן. שכיחים פחות הם פסיכולוגים שיהיו נחושים בדעתם ויעמדו על כך שיש לשאוף לשותפות באחריות ההורית כאשר נתבקשו על ידי בית המשפט להמליץ ההורה העדיף לקבלת המשמורת.

לעומת זאת, מחקרים מראים את חשיבותם של שני ההורים להתפתחות הילד ולכן, על פי עבודות אלה, יש להדגיש את טיפוח זכות הילד לשני הוריו. אנו מבינים כיום, יותר ויותר, כי אי-מימוש זכות זו הוא גורם סיכון התפתחותי לילד¹⁴. זכות זו היא גם חלק מהאמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד. פירוש כל ההיבטים הקשורים לאמנה, שנידונו בהרחבה בפרסומים שונים (קפלן), יחרוג אל מעבר למרחב דיוננו¹⁵. נציין רק שוועדת רוט-לוי¹⁶ נתנה את דעתה על העניין ונקבע, כי האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד היא מסמך בעל היקף נרחב, אולי החשוב ביותר בתחום זכויות הילדים. גם ישראל חתמה על

ובתפקוד ראוי, גם במקרים קשים מאוד של גירושין.

סביר להניח, כי גם ערב הריצה של בעל פגוע אל בית הדין הרבני עקב בגידה של אשתו, בני הזוג שכעת במשבר היו הורים נורמטיביים לחלוטין. עצם פתיחת תיק בבית המשפט והעצמתה לעתים להליך אדוורסרי¹³ ותוקפני, תגרור מעורבות של פסיכולוגים (קליניים, בדרך כלל) שיתבקשו להעריך את המסוגלות ההורית של ההורים, לתת "רישיון הורי". מעצם הידע על הכשרתם, יש להניח שהם יעשו זאת על סמך תיאוריה לא-רלוונטית, ולפיכך באמצעות שימוש בכלים בלתי מתאימים כמו רורשך.

במרבית מקרי הגירושין הקשים, ה"שדים" שיוצאים מהארונות הם תוצאה של מכלול סיבות (לחץ, חשש, חוויה של כישלון, עורך דין, שופט), שאינן רלוונטיות לשאלת המסוגלות ההורית. המבנה הנוכחי של המערכת תורם לא מעט להעצמת הקונפליקט ולבניית מעגל קסמים לקוי, שבו שותפים גם פסיכולוגים לא מעטים החובטים בפטיש הפסיכופתולוגיה. הם עושים זאת בעוד הנחת העבודה המרכזית צריכה לכוון את ההורים לקראת איזון במשקלם ובמעמדם, וברוב המקרים, גם הקשים, אין נדרשת לשם כך הערכת מסוגלות הורית. כשהיא נדרשת, בוודאי אין להשיגה באמצעות שיטות קליניות-דינמיות-השלכתיות חסרות תוקף מחקרי.

אנשי שטח לא מעטים מתחום הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה אינם מכירים בהכרח מודל נורמטיבי-התפתחותי ואינם מורגלים בשימוש בו. לעתים, אין מודעות מספקת לחשיבות המחקר, בעיקר עקב היעדר הכשרה, ולכן אין הסתמכות על נתונים מחקריים שנצברו בעולם הרחב והתחילו לחולל שינויים בדגשים בענייני משמורת.

¹³ הקשור בשיטת המשפט הנהוגה בישראל, שבה שני הצדדים מציגים ראיות בפני שופט, במטרה להוכיח את צדקתם, בניגוד לשיטה האינקוויזיטורית, שבה השופט פועל כחוק על מנת להגיע לשורש האמת.

¹⁴ Constance Ahrons, "Family Ties After Divorce: Long-Term Implications for Children", 46 Family Process (2007) 53, pp. 53-65.

- Jeffrey T. Cookston, Sanford L. Braver and William A. Griffin, "Effects of the Dads for Life Intervention on Interparental Conflict and Co-parenting in the Two Years After Divorce", 46 Family Process (2007) 123, pp. 123-137.

- Carolyn Pape Cowan, Philip A. Cowan, Marsha Kline Pruett and Kyle Pruett, "An Approach to Preventing Co-parenting Conflict and Divorce in Low-Income Families: Strengthening Couple Relationships and Fostering Fathers' Involvement", 46 Family Process (2007) 109, pp. 109-121.

¹⁵ יחיאל ש' קפלן, "מטובת הילד לזכויות הילד - ייצוג עצמאי של קטינים" משפטים לאנז (תשס"א) 623.

¹⁶ ראו: הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומן בחקיקה - בראשות השופטת סבינה רוטלי - דו"ח הוועדה חלק כללי" מדינת ישראל - משרד המשפטים. (2004).

רבה להבטחת קיומו של קשר נמשך עם שתי דמויות ההתקשרות ההוריות של הילד.

תרומתה של תיאוריית ההתקשרות

בבסיס תיאוריית ההתקשרות עומדת התבונה, שלכל ילד יש נטייה מולדת ואוניברסלית להתקשר אל כל מי שזמין לו בכל עת ודואג לצרכיו הבסיסיים. אבי התפיסה, ג'ון בולבי: "לומר על ילד שהוא קשור אל מישהו, או שיש לו התקשרות אל מישהו, משמעותו שהוא נוטה לחפש קרבה או מגע עם דמות ספציפית זו, והוא עושה זאת בסיטואציות מסוימות, במיוחד כאשר הוא מפוחד, עייף או חולה"¹⁷. בולבי מוסיף: "קשר רגשי נמשך בין הילד למטפל. קשר רגשי זה מתפתח במשך שנת החיים הראשונה וממשיך להתפתח ולהתגבש במשך תקופת הפעוטות, הילדות ואף מעבר לזה".

ההתקשרות בין הפעוט להורה המטפל מושתתת על עצם היותו של ההורה זמין בשבילו. רק במקרים נדירים אין מתפתחת התקשרות, ומצבים קשים אלה נצפים בעיקר בקרב יתומים שמושמים בבתי יתומים ללא דמויות טיפול יציבות וקבועות. החידוש בתיאוריית ההתקשרות הוא הנטייה המולדת של ילדים לכוון קשרים קרובים, הנחשבים ראשוניים (primary), עם דמויות ראשוניות כמו אם ואב, בניגוד לגישות פסיכודינמיות מסורתיות הרואות בצורך של הילד לקבל מזון, בדרך כלל באמצעות הנקה - ראשוני, ורק באמצעותו נוצר הקשר עם ההורה, שהוא שניוני (secondary) בבסיסו.

כיום, ברור לנו שהילד יוצר התקשרות גם לאב וגם לאם באופן בלתי תלוי זה בזה. אם שניהם נוכחים בחייו, הוא מקיים שתי התקשרויות בד בבד, ושתייהן חשובות להתפתחותו. במילים פשוטות, הילד זקוק לקשר מתמיד עם שני הוריו, ופגיעה בקשר זה עשויה להפכו לילד בסיכון.

ככל שהקשר עם אחד מן ההורים משתבש מוקדם יותר בחייו של הילד, כך דרגת הסיכון גבוהה יותר¹⁸. לפיכך, לילד יש צורך בשני הוריו, ומכוח עקרון-העל של טובת הילד, יש לו זכות לקשר עם שניהם. לכן, בהליך גירושין, מחובתה של המערכת המקצועית המסייעת להורים לאפשר לילד לממש קשר זה, מבלי לתת מעמד מועדף להורה אחד על פני ההורה האחר. במתן העדפה שכזו המערכת המקצועית מקדמת למעשה מצבי סיכון אצל הילד ואינה מסייעת בקידום התפתחות רגשית תקינה שלו. למיטב ידיעתנו, תכונות משולבות אחדות הופכות את תיאוריית ההתקשרות למתאימה יותר מתיאוריות אחרות להבנת תהליכי הורות וצורכי הילד במצבי גירושין: היא מושתתת על בחינה מדעית של ההתפתחות הרגשית-חברתית של ילדים, עוסקת ישירות ביחסי הורה-ילד ובתגובות רגשיות של ילדים לפרידה, יש לה ביסוס מחקרי רב וכלי מדידה מחקריים ויישומיים, והיא גם מספקת אופני התערבות.

זווית הראייה של הילד

אכן, כמה סוגיות כרוכות בדילמות מקצועיות ואתיות לא קלות במצבי גירושין. קל להיתפס למאבק בין שני ההורים כדילמה הכרוכה בטובת הילד וזכויותיו, כאילו הוא הבעיה הדורשת פתרון, אלא שברוב המקרים מייצגים שני ההורים עמדות מנוגדות בדילמה של טובת הילד וזכויותיו. דיון מזווית הראייה של הילד, כפי שמתבקש מתיאוריית ההתקשרות, הוא הדרך הנכונה להתמודד עם הדילמות המתעוררות במצבי גירושין, והשכיחות ביותר הן: צורכי ההורה מול צורכי הילד, זכויות ההורה מול זכויות הילד, רצון ההורה מול טובת הילד ועתיד ההורה מול עתיד הילד. כיום, הגורמים במערכת - עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, עורכי דין,

שופטים - מעדיפים בדרך כלל להכריע במחלוקת שבין ההורים ולבחור לצורך ההחלטה באחד מהם, והדבר עשוי לעתים להקשות על מעורבותו של ההורה האחר. זה פתרון "קל" ונוח, אלא שהוא מחטיא את המטרה: האומנם טובת הילד הסתייעה, או שמא טובתו של ההורה המועדף על ידי המערכת?

התוצאה האפשרית לטווח ארוך של החלטה שכזו היא פגיעה ביחסים שבין ההורה הלא-מועדף לבין ילדו. מקומו של אותו הורה בחיי ילדו עשוי להצטמצם והוא עלול לאבד את מעמדו כהורה בעל חשיבות מרכזית. מצב זה עלול להוביל את הילד לסיכון התפתחותי, כולל חשש לתחושת ניכור כלפי ההורה הלא-משומן, במקרים הקשים¹⁹.

בהקשר זה, ראוי להתייחס לכמה עבודות מרכזיות שעסקו במחקר על טובת ילדים שהורים מתגרשים. העבודה החשובה ביותר היא הסקירה המטא-אנליטית של הסתגלות ילדים להסדרי משמורת משותפת לעומת משמורת יחידנית (זהו מחקר-על שמאחד בתוכו באופן סטטיסטי את כל המחקרים הזמינים בתחום, ובכך הוא מאפשר הכללה ולא רק הסתכלות במחקרים ספציפיים)²⁰.

החוקר השווה תוצאות של 33 מחקרים שונים שבדקו אלפי מקרים של משמורת הורית משותפת, משמורת יחידנית ומשפחות שלא חוו גירושין, והגיע למסקנה שלמשמורת הורית משותפת יתרונות בתחומי תפקוד רבים של הילד, לעומת משמורת של הורה אחד. מתברר, שילדים באחריות משותפת של הוריהם דומים בתפקודם ובהתפתחותם לילדים הגדלים במשפחות שלא חוו גירושין. מחקרים נוספים בתחום מבססים אף הם ממצא זה - כי קיימת חשיבות מכרעת למעורבות שני ההורים בחייו של הילד²¹. ממצאים אלה הולכים יד ביד עם הכיוונים שמוצעים בתיאוריית ההתקשרות.

¹⁷ John Bowlby, Attachment and loss (1984) (Attachment, Vol. 1).

¹⁸ Constance Ahrons (לעיל הערה 13)

¹⁹ Joan B. Kelly and Michael E. Lamb, "Developmental Issues in Relocation Cases Involving Young Children: When, Whether, and How?" Journal of Family Psychology 17 (2003) 193, pp. 193-205.

²⁰ Robert Bauserman, "Child Adjustment in Joint-Custody versus Sole-Custody Arrangements: A Meta-Analytic Review", 16 Journal of Family Psychology (2002) 91, pp. 91-102.

²¹ Constance Ahrons (לעיל הערה 13)

מה מציעים לנו ארגונים מקצועיים מובילים בתחום?

כדאי לבחון את הנחיות האקדמיה האמריקנית לפסיכיאטריה של ילדים ומתבגרים (AACAP) בנוגע לריאיון הורים. הנחיות אלה קובעות, כי יש להתייחס לנקודות הבאות: תיאור היסטורית הנישואין והפרידה, תפיסת ההורה את יחסיו עם הילד, הבנה של ההורה לילדיו ורגישותו לצורכיהם הייחודיים, התכניות הספציפיות של ההורה לקראת העתיד, למקרה שתינתן או שלא תינתן לו משמורת הילד, ההיסטוריה של ההורה, כולל משפחת המוצא, היסטוריה חברתית, התנסויות טיפוליות, הרקע ההתפתחותי של הילד, שגרת חייו של הילד, במה ההורה מעדיף להתמקד וממה הוא מתעלם.

ההנחיות אינן מפנות את המערך להשתמש בכלים דיאגנוסטיים מתוך המדריך הדיאגנוסטי של ההפרעות הנפשיות (DSM-IV) אצל ההורים. ברוב המקרים, מבחנים פסיכולוגיים אינם נחוצים ואינם נדרשים.

בנוסף, הנחיות הסתדרות הפסיכולוגים האמריקנית (APA) כוללות, בין השאר, את הנחיה 11 באשר לחשיבות ריבוי שיטות באיסוף נתונים: "יש לנקוט את השיטות המתאימות ביותר תוך הישענות על ריבוי שיטות, במיוחד כאשר יש ספקות באשר לתוקף השיטה ולמהימנותה. למשל, יש לאסוף נתונים מבית הספר, מרופאים, ממטפלים, בריאיונות עם המשפחה המורחבת, מידידים וכיוצא בזה". הנחיה 12 מזכירה את הפסיכולוג שלא יגזים במתן פרשנות לנתונים ולא יפרש פירוש לא מתאים נתונים קליניים ומידע שנאסף: "על הפסיכולוג להימנע מלהגיע למסקנות שאינן נתמכות בנתונים".

יתרה מזו, בתי המשפט נעזרים כיום בחוות דעתו של המומחה כדי למצוא את נקודת "שובר השוויון", שעשויה לעתים להפלות לרעה את אחד ההורים בכך שמעמדו ביחס לילד יהיה נחות משל ההורה האחר, מה שיפגע גם בטובתו

הילד. כך מתקבל לכאורה הרושם שחוות דעתו של המומחה שמה קץ למאבק בהפכה להיות "כזה ראה וקדש", וגורלות של ילדים נחרצים, בין השאר, על סמך מערכת מקצועית המצוידת בכלים ללא תוקף ומהימנות, ובכלל מתעורר ספק באשר לערכי אתיקה מקצועית מעצם הגשת ההמלצה.

בהקשר זה, נציג עתה לדוגמה תיק שהתנהל בכל שלוש הערכאות, ומשתקפים בו כל הקשיים הכרוכים בתוקפה של ההמלצה המקצועית, שהיא בעלת השפעה (שלילית) פוטנציאלית רבה על עתיד הילדים, מושא הדיון.

הזיקה בין בית המשפט למומחים - ניתוח מצב באמצעות מקרה של שינוי מקום מגורים והגירה (relocation)

במרבית המקרים, חוות דעת המומחה כבר כוללת את דרכי הפעולה, וכל שנשאר לבית המשפט הוא לאמץ את חוות הדעת. סטרשנוב²² אומר, כי "עם התפתחות המדע והטכנולוגיה בעידן שלנו, נוטים בתי המשפט להסתמך יותר ויותר על חוות דעת של מומחים בתחומים שונים ולבסס עליהן את ממצאיהם והחלטותיהם. במקרים לא מעטים יעדיפו בתי המשפט חוות דעת של מומחה מדעי, בין מומחה רפואי ובין אחר, על פני עדויות ראייה או עדויות אחרות, אפילו עדויות ישירות לאירוע... ראיות מדעיות הן, בדרך כלל, ראיות אובייקטיביות ואמינות, ועל כן עדיפות על בית המשפט כבסיס לקביעת ממצאים ולהכרעה במחלוקות שבין הצדדים".

וכך, בהקשר זה, קבע בית המשפט בערעור²³ בעניין המקרה שיתואר כאן בהרחבה, כי "חוות דעתם של מומחים מהווה מכשיר חשוב בו מסתייע ביהמ"ש בבואו להכריע בשאלות הנוגעות לטובתו של הקטין וככלל, אף יאמץ ביהמ"ש את המלצת המומחים שאותם מינה, אלא אם כן קיימים טעמים נכבדים ובעלי משקל ממשי, המצדיקים סטייה מאותה המלצה".

הבה נבדוק איזו מן הערכאות פעלה, לדעתנו המקצועית, באופן המיטיב ביותר עם שתי הילדות מושא הדיון, שעוסק בסוגיה הקשה והמורכבת של מתן היתר לאחד מן ההורים להגר עם ילדיו לארץ אחרת (relocation), ובעקבות זאת, הם מופרדים כמעט כליל מן ההורה שנותר בארץ המוצא.

הגירה היא מקרה קיצוני, שבו מופרת הזכות של הילד לקשר עם שני הוריו. הורה שיוזם שינוי מקום מגוריו והגירה מפר זכות זאת מתוך שיקולים שלו, שאינם תואמים בהכרח את טובת הילד. במקרים מעין אלה, מוקצנות העמדות של כל הצדדים, לעתים גם של הילדים, הפתרונות שמציעים מומחים למעשה אינם פותרים את הבעיה, ולפעמים אף מחדדים ומעצימים אותה.

סוגיות אלו מחייבות למידה מעמיקה וחשיבה מחודשת בקרב כל הנוגעים בדבר. כמובן, כשההגירה נעשית בהסכמה מלאה תוך בניית תכנית הורית עם מתואמת בין שני ההורים ושמטיבה עם הילד, המצב שונה בתכלית.

הבעיה נעשית מורכבת ביותר כשאחד מן ההורים יוזם הגירה ללא תיאום עם ההורה האחר, וזה נושא דיונו כאן. נראה, כי כשמומחים אינם נשענים על ראיות מחקריות קיים סיכוי רב יותר להמלצות שתתמוכנה בהגירה, גם אם היא אינה לטובת הילד. הדוגמה שאנו נוקטים לצורך הדיון היא אחת מני רבות, אך היא מיוחדת מספיק כדי לספק מידע חשוב לדיון.

ערעור של אב על פסק דין של בית המשפט לענייני משפחה²⁴, שהתיר הגירה לארצות הברית של שתי בנותיו עם גרושתו, נדון בבית המשפט המחוזי בתל אביב בפני השופטים רוטלוי, שנלר ושילה²⁵, והם החליטו לא לאפשר את ההגירה. בהמשך, ערערה האם על פסיקת בית המשפט המחוזי, ובית המשפט העליון חזר ואישר את ההגירה²⁶. אנו נציע כאן, כי החלטתו של בית המשפט המחוזי היא ההחלטה

²² אמנון סטרשנוב, "ראיות מדעיות ועדויות מומחים בבית המשפט" רפואה ומשפט, גיליון היובל 25 (תשס"א) 177.

²³ ע"מ (מחוזי ת"א) 1152/04 פלוני נ' פלונית (טרם פורסם). (להלן: עניין פלוני).

²⁴ תמ"ש (בית משפט לענייני משפחה ת"א) 107752/00 ל.ש.ס נ' י.ס (טרם פורסם).

²⁵ פלוני (לעיל הערה 22).

²⁶ בע"מ 9358/04 פלוני נ' פלוני (טרם פורסם). (להלן: עניין פלונית).

ועם בעלה. כך סיכמה המומחית את חוות דעתה ואת המלצתה: "לאור כל האמור לעיל, אני ממליצה לאפשר לבנות להגר עם אמן ובעלה לארה"ב. אין בכך הסתייגות מינימאלית מהורותו של האב או מחברתו. אלא אילוץ, שיהא עליו להתמודד אתו. להערכת, הקושי עבורו יהיה גדול יותר מאשר עבור הבנות (וכך היה גם אם הבנות היו נשארות כאן - הקושי המרכזי היה עבור האם)".

שופטת בית המשפט לענייני משפחה דנה בטענות הצדדים, ובסופו של דבר, החליטה לאמץ את המלצותיה של המומחית ולהתיר את הגירתן של הבנות. עמדתו של בית המשפט המחוזי הייתה שונה מקצה לקצה. בפסק הדין מונה השופטת רטליו את זכויותיהן של שתי הילדות על פי אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד²⁷: הזכות להתפתחות (סעיף 6 לאמנה), הזכות לגדול בחיק משפחה (סעיפים 18 ו-20 לאמנה), הזכות לקשר עם שני הורים במקרה של פירוד ביניהם (סעיף 9(3) לאמנה), הזכות לחינוך (סעיף 8 לאמנה), הזכות להישמע ולהביע דעה - זכות ההשתתפות (סעיף 12 לאמנה). היבט נוסף הוא צורכי הילד ובמקרה זה, צורכי הקיום הבסיסיים והצורך בקשר רגשי להורים ולבני משפחה אחרים.

וכך כותבת השופטת בפסק הדין: "מאחר שהורי הקטינות התגרשו זו מזו וכל אחד מהם בנה לו קן חדש, כאשר האם החליטה²⁹ לבנות אותו בחו"ל, מתעוררים קשיים ביכולת הקטינות לממש חלק מזכויות אלה במלואן. הנתק הפיסי בין ההורים הוא בשלב זה נתון, שאיננו ניתן לשנוי, בין שהקטינות תימצאנה בישראל או בחו"ל. כפי שכבר ציין השופט שילה, הסיכוי של הקטינות לממש את זכויותיהן, צרכיהן והאינטרסים שלהן בישראל הנו גבוה מזה הצפוי בארה"ב".

שני עקרונות מאפיינים את ההבדל בין החלטת בית המשפט לענייני משפחה לבין החלטת בית המשפט המחוזי: "דוקטרינת הנסיבות המשתנות" (changed circumstances doctrine)

(2) השארת הבנות בחזקתה של האם והגירתן לארצות הברית; (3) הגירת האם תוך העברת החזקה על הבנות לאביהן. יש להדגיש, כי המומחית בדקה את המסוגלות ההורית של שני ההורים ומצאה "ששניהם מסוגלים לגדל את הבנות במידה שווה"²⁷. כמו כן, מצאה את בני זוגם טובים ומתאימים לבנות וראויים להיות חלק מהתא המשפחתי שבו יגדלו.

המומחית הסכימה עם טענתו של האב, שלמרות הסדרי הראייה שנקבעו

בהסכם היו הבנות נתונות במשמורת משותפת וחלקו את חייהן עם שני ההורים במידה שווה. אם כן, איזו מבין שלוש האפשרויות מתאימה במקרה זה?

המומחית פסלה את האפשרות שהאם תישאר בישראל מפני שהגיעה למסקנה שהאם ובעלה "רואים את מקומם כיום בבולטימור (ארה"ב) וכל ניסיון לעכב אותם פה 'לטובת הילדות' יעמיס על גב הילדות אחריות כבדה, ללא הצדקה".

כמו כן, דחתה המומחית את האפשרות שהבנות יועברו לחזקתו של האב, ושהאם תהגר עם משפחתה החדשה מהחשש שהבנות יחוו זאת כנטישה. בנסיבות אלה, הגיעה המומחית למסקנה שיש להתיר את הגירתן של הבנות עם האם

הנכונה, ובית המשפט העליון טעה בהחלטתו לאמץ את המלצות המומחית ובכך אפשר את ההגירה.

הנה שתיים מקביעותיו של בית המשפט המחוזי בפסיקתו: (1) טובת הילד מורכבת ממכלול הזכויות, הצרכים והאינטרסים של הילד. במקרה דנן, בית המשפט לענייני משפחה, בבואו לשקול את טובת הקטינות, לא שקל כדבעי את כל הרכיבים היוצרים את המושג "טובת הילד"; (2) אין לנתק את הבנות מהסביבה המשפחתית, החברתית, החינוכית והתרבותית שבה הן חיות, אלא אם קיים שיקול מכריע לעשות כן. שיקול שכזה לא נמצא במקרה דנן.

פסיקתו של בית המשפט המחוזי הייתה בניגוד להמלצותיה של המומחית שמונתה לבדוק את המקרה. כאמור, אין זה עניין של מה בכך לדחות המלצות מומחה, כפי שכבר הודגש קודם לכן. בית המשפט המחוזי מנמק בפסק דינו, ולדעתנו במוטאמות מקצועית, את הסיבות לדחיית המלצות המומחית. הבה נבחן את הנימוקים.

"ההכרעה השיפוטית מתחת ידו של השופט היא יוצאת, לא מתחת ידו של המומחה המקצועי [...] אין בית המשפט משמש 'חותמת גומי' לעמדת המומחה המקצועי"

מטרת המינוי, כפי שהמומחית עצמה תיארה במבוא לחוות הדעת שערכה, הייתה כדלקמן: "להשיב לשאלה אם טובתן שתהגרנה עם אמן ובן זוגה לארה"ב, תישארגנה בארץ במשמורת האב, או אתה בארץ ביחד עם שני ההורים... כמו כן, נתבקשתי לפרט את התאמתו של כל אחד מההורים כמשמורן לבנות, ואת סדרי הראייה ההולמים לאחר קביעת המשמורת". אם כן, בחוות הדעת בחנה המומחית שלוש אפשרויות: (1) הישארותה של האם עם משפחתה החדשה בישראל;

²⁷ (ההדגשה שלנו - ת"י וא"ש).

²⁸ אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989 (כ"א 1038, כרך 31, עמ' 221).

²⁹ (ההדגשה שלנו - ת"י וא"ש).

של הגירתו מישראל עם הורה שבידו המשמורת. אלה הם הקריטריונים שמנה בית המשפט: דעת הילדים, איכות הקשר בין הילדים לכל אחד מן ההורים, היכולת לשמירה על קשר בין הילדים להורה שהמשמורת אינה בידיו אם תאושר הגירת הילדים ונכונות ההורה האחר לסייע בקיומו של קשר זה, מסוגלות הילדים להיקלט בסביבה שאלה מתבקשת ההגירה. עוד קבע בית המשפט העליון, כי אמות מידה אלה יישקלו לאור נסיבותיו המיוחדות של כל מקרה.

הבית התפרק. מעבר דירה הוא אירוע קשה לילד, בוודאי הגירה הדורשת הסתגלות

וכך, במסגרת בניית הרציונל להחלטתם, ציינו שופטי בית המשפט העליון: "חוות דעתם של מומחים מהווה מכשיר חשוב בו מסתייע ביהמ"ש בבואו להכריע בשאלות הנוגעות לטובתו של הקטין וככלל, אף יאמץ ביהמ"ש את המלצת המומחים שאותם מינה, אלא אם כן קיימים טעמים נכבדים ובעלי משקל ממשי, המצדיקים סטייה מאותה המלצה (ראו: עניין פלוני, שם; ראו גם: עניין דויד, 463, והשוו לעניין חוות דעתו של מומחה

פרידה מדמות משמעותית. בהקשר זה, מחקרם של ברבר, אלמן ופבריציוס (Braver, Ellman and Fabricius) על אודות "שינוי מקום מגורים של ילדים לאחר גירושים וטובת הילד"³⁰ איתר וניתח את הסיכונים הקשורים בשינוי מקום מגורים או הגירה, שכוללים: הסתגלות אישית נמוכה, הסתגלות רגשית נמוכה, היעדר דמויות התייחסות הוריות, תחושה של מתח רב בגלל גירושי ההורים ואבדן הייצוג הרגשי של ההורה האחר בשל היעדר קשר.

סיכונים נוספים הקשורים בשינוי מקום מגורים או הגירה מתוארים על ידי התרינגטון וסטנלי-הייגן (Hetherington and Stanley-Hagan)³²: התפתחות סרבנות קשר בגלל חוסר יכולתו של הילד לשמר קשר עם ההורה האחר ופגיעה בהתפתחות הייצוג של ההורה הלא-משמורן (בדרך כלל, האב) אצל ילדים שהופרדו ממנו.

ברצוננו להדגיש, שלמרות בעיות אלה וחרף העובדה שבית המשפט המחוזי נשען, כמצופה ממנו, על עקרון טובת הילד ולא על עקרון הנסיבות המשתנות, כפי שנהג בית המשפט לענייני משפחה, החליטו שופטי בית המשפט העליון פה אחד³³ להישען גם הם על עקרון הנסיבות המשתנות ולקבל את ערעורה של האם. השופטים קבעו, כי "בקשת הגירה של הורה עם ילדיו תבחן לאור עקרון טובת הילדים בלבד. אין על כן מקום להעניק במקרים אלה משקל עצמאי לשיקולים אחרים, כגון השאלה האם ההגירה 'מוצדקת' אם לאו".

עוד קובעים שופטי בית המשפט העליון, כי המושג "טובת הקטין" הוא מושג כללי ורחב, ובתי המשפט נדרשים מעת לעת לצקת בו תוכן ולעצב קריטריונים לצורך יישומו במקרה הקונקרטי העומד לדיון. לצד זאת, מציינים השופטים כי בפסיקה הוותיקה כמה קריטריונים כלליים שיש להביאם בחשבון לצורך ההכרעה בשאלה מהי "טובת הקטין" במקרים

ולצדה - "דוקטרינת טובת הילד" (best interest of the child doctrine). ההבדל רלוונטי מאוד לדיון הנוכחי³⁰.

בבתי המשפט בישראל כיום, "עקרון הנסיבות המשתנות" מצמצם לעתים את "עקרון טובת הילד". טובת הילד היא המנדט הבסיסי של בית המשפט על פי החוק, ולמרות זאת, צמח לו עקרון הנסיבות המשתנות המנסה להתאים עצמו למציאות החדשה של ההורה ופחות לצרכים של הילד ולטובתו. גישה זו מייצגת מעין "פתרון" של המציאות החברתית והמשפטית הנוחה לבית המשפט (ולאחד מההורים), אך לעתים עומדת בסתירה לטובת הילד.

החלטתה של שופטת בית המשפט לענייני משפחה אינה תואמת את ממצאי המחקר והיא מונעת מעקרון הנסיבות המשתנות, קרי רצון האם להגר לארץ אחרת. לעומת זאת, שופטי בית המשפט המחוזי לא אפשרו את ההגירה, מתוך הבנה שתהיה כאן פגיעה בטובת הילדות, וכך גישתם תואמת את ממצאי המחקר, המדגישים את עקרון טובת הילד.

בדרך כלל, כאמור, עומדות בפני בית המשפט כמה אפשרויות בבואו להכריע בסוגיית מעבר דירה או הגירה, ובה דנה המומחית: (1) לאפשר להורה המשמורן (על פי רוב, האם) לעבור או להגר עם הילד; (2) להעביר את המשמורת להורה האחר וכך להשאיר את הילד בסביבתו הנוכחית; (3) להשאיר את המשמורת בידי ההורה המבקש להגר, אך לאסור עליו את המעבר; (4) להשאיר את המשמורת בידי ההורה המבקש להגר בתנאי שלא יגור, ואם בכל זאת יבקש להגר, להעבירה להורה האחר.

אין מחלוקת בין החוקרים שמעבר דירה, לא כל שכן הגירה, הוא אירוע קשה לילד הדורש הכנה והסתגלות. כאשר מתלווה לזה גם ניתוק מאחד ההורים, מדובר באירוע קשה במיוחד, המזמין הסתגלות מורכבת ביותר תוך חוויה קשה של

³⁰ Leslie Ellen Shear, Joan B. Kelly and Donald S. Eisenberg, Amicus Curia brief. A letter to the Supreme Court of California, Marriage of Lamusaga (2002).

³¹ Sanford L. Braver, Ira Mark Ellman and William V. Fabricius, "Relocation of Children after Divorce and Children's Best Interests: New Evidence and Legal Considerations", 17 Journal of Family Psychology (2003) 206, pp. 206-219.

³² Mavis E. Hetherington and Margaret M. Stanley-Hagan, "The Adjustment of Children With Divorced Parents: A Risk and Resiliency Perspective", 40(1) Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines (1999) 129, pp. 129-140.

³³ פלוני (לעיל הערה 25).

רפואי: ע"א 2160/90 רז נ' לאץ ואח' פ"ד (מז(5) 170) [...] במקרה דנן, המומחית שמונתה מטעם ביהמ"ש לענייני משפחה המליצה, הן בחוות הדעת שהוגשה לביהמ"ש לענייני משפחה והן בחוות הדעת המשלימה שהוגשה לאחר הגשת הערעור, לאפשר למבקשות להגר עם האם לארה"ב. המלצה זו מנומקת היטב, והיא ניתנה לאחר שהמומחית התרשמה באופן ישיר מן 'הנפשות הפועלות' ובחנה באופן יסודי ומעמיק את כל ההיבטים הצריכים לעניין. בניגוד לעמדתו של ביהמ"ש המחוזי, לא קיים טעם המצדיק לסטות מהמלצתה זו של המומחית. על כן, יש לקבל את הערעור, לבטל את פסק דינו של ביהמ"ש המחוזי, ולאפשר את הגירת המבקשות לארה"ב יחד עם האם."

בהסכם, המשמורת התחלקה בין שני ההורים

הסבר מבוסס וראוי להעדפת ההגירה, למרות מסקנותיה כי שני ההורים ראויים במידה שווה (לפרטים מלאים ולדיון נרחב יותר ראו הכרעת הדיון)³⁴. כאמור, אנו ערים לכך שהלכה מקובלת היא בקרב שופטי בית המשפט, במיוחד כשהמחלוקת קשה, לאמץ את חוות דעתם של מומחים כמכשיר חשוב המסייע בשאלות הנוגעות לטובתו של הקטין. לפיכך, אנו מדגישים, כי מכיוון שזו נטיית הלב של בתי המשפט, חלה על המומחה אחריות מכופלת ומשולשת להיות זהיר בהמלצותיו ולתמוך בהן רק בידע מבוסס ולא על סמך פרשנויות לא-נתמכות-מחקר. כאשר מומחה מטה את השופט לכיוון מסוים קיים סיכון לטעות שיפוטית. באפשרות זו נדון בפרק הבא.

טעויות שיפוטיות: כשבית המשפט מאמץ חוות דעת מומחים שאינן נתמכות בראיות מחקריות

הנחיות הסתדרות הפסיכולוגים האמריקנית³⁵ (APA) כוללות בין השאר את הנחיה 12, המזהירה את הפסיכולוג לא להגזים במתן פרשנות לנתונים ולא לפרש נתונים קליניים ומידע שנאסף פירוש לא מתאים. וכך נכתב: "על הפסיכולוג להימנע מלהגיע למסקנות שאינן נתמכות בנתונים". ולמרות אזהרה זו של ארגון מקצועי וחשוב זה, הגיעה המומחית במקרה דנן למסקנה, שאינה נתמכת בנתונים, כי יש לאפשר לאם להגר עם הילדות לחו"ל אף על פי ששני ההורים מתאימים מאוד להיות הורים. בית המשפט העליון אימץ גישה זו ולי רק בגלל השקפת עולמו, כי יש להישמע לדעתו של מומחה, ברוב המקרים.

לדעתנו, ראוי לאמץ עמדה זו רק כאשר חוות דעת המומחה מלווה בתימוכין מחקריים למסקנותיו. אימוץ חוות מומחה שאינה כזו עשוי לגרום טעויות שיפוטיות ובתוך כך, לפגוע בעקרון טובת הילד³⁶. אילו גילה בית המשפט ערנות רבה יותר לקריטריון מנחה זה והיה דורש מהמומחה להתייחס אל קיומם או אל אי קיומם של תימוכין מחקריים באופן ישיר וברור, הרי שאז ההתייחסות של בית המשפט אל

חוות דעת המומחה הייתה זהירה יותר, והיו מצטמצמות טעויות שיפוטיות, כפי שלדעתנו שגה כאן בית המשפט העליון בהחלטתו במקרה לעיל.

לדעתנו, במקרה המנותח במאמר, ההתייחסות לחוות הדעת הייתה רבה מדי ולא זהירה מספיק, במיוחד מכיוון שהיא לא הקפידה לשמור על הנחיה 12 של APA. כמו כן, פסק הדיון³⁷ נשען לחלוטין כמעט על חוות דעת המומחה. בית המשפט קובע, כי "ככלל, לאור חשיבותן הגדולה של חוות דעתם של מומחים במקרים כגון זה שלפנינו, נוטים בתי המשפט לאמץ את הממצאים שאותם קבעו המומחים בחוות דעתם ואת מסקנותיהם של המומחים הנגזרות מממצאים אלו.

"אולם, ייתכנו מקרים בהם אין מנוס מהכרעה המנוגדת לאמור בחוות הדעת, כאשר קיימות ראיות בעלות משקל מהותי המצדיקות זאת [רע"א 4757/00 הנ"ל, עמ' 331]. יתר על כן, בית המשפט הוא שמכריע בסופו של יום בשאלת ההגירה, ולא המומחה שהעניק את המלצתו, מקצועית ואובייקטיבית ככל שתהיה".

הבעיות העיקריות שכרוכות בחזקת הגיל הרך: ראשית, אין תיאוריה פסיכולוגית רצינית מאחוריה, ושנית, בהיעדר תיאוריה, גם אי אפשר שיהיו ממצאי מחקר שתומכים בדוקטרינה זו

עוד נאמר בהקשר זה, כי "ההכרעה השיפוטית מתחת ידו של השופט היא יוצאת, לא מתחת ידו של המומחה המקצועי [...] אין בית המשפט משמש 'חותמת גומי' לעמדת המומחה המקצועי, אין הוא רואה בה עובדה מוגמרת, אלא המלצה אשר ככלל יש ליתן לה משקל רב ביותר, אך לא מכריע". הנימוק שמעלה בית המשפט לא-היותר

³⁴ ש.ם.

³⁵ American Psychiatry Association, Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991.

³⁶ אברהם שגיא-שוורץ, "טעויות שיפוטיות בנושא אימוץ", פסיכיאטריה אקטואליה אוקטובר (תשס"ד) 30.

³⁷ בע"מ 10060/07 פלוגי נ' פלוגי (טרם פורסם).

של המלצת המומחה בבחינת "כזה ראה וקדש" נעוץ בכך ש"האחריות בקבלת ההכרעה מוטלת אפוא כולה על כתפי בית המשפט, ואין הוא חולק בנטל האחריות עם כל מומחה [...] משהונחה בפני בית המשפט חוות דעת מומחה... אין בית המשפט פטור מהפעלת שיקול דעת שיפוטי עצמאי בגיבוש הכרעתו... תוך שהוא נעזר בחוות דעת הגורמים המקצועיים שמונו על ידי בית המשפט, בראיות נוספות אשר הובאו בפניו ואשר את המשקל שיש ליתן להן הוא בוחן, באמות המידה שהתווה המחוקק, בפסיקת בתי המשפט, ואולי יותר מכל - תוך שהוא מדריך עצמו בניסיון החיים, בשכל ישר, ברגישות ובהבנה למצבו המורכב של כל אחד מן המעורבים בעניינים אלה".

סדרת נימוקים זו אכן ראויה מאוד ונשענת על רקע ועל ניסיון שיפוטי של בית המשפט. הנה לנו דוגמה טובה, שבה בית המשפט המחוזי לא שימש "חותמת גומי" להמלצתה של הפסיכיאטרית, ודווקא בית המשפט העליון נקט עמדה נוקשה יותר בעניין זה, ולכן לעניות דעתנו, אף שגה. שלא כמו שופטי בית המשפט המחוזי, שופטי בית המשפט העליון התחשבו בחוות דעת מוטה של פסיכיאטרית-מומחית שנעזרה בפסיכולוגית קלינית, שהפעילה מערכת מבחנים פסיכודיאגנוסטיים נטולי תוקף בכלל ובאשר להורים נורמטיביים בפרט. אין אנו בטוחים אם ועד כמה שופטי בית המשפט העליון נחשפו קודם לכן לתחום דעת מקיף ונתמך-ראיות מחקריות הקשור לגישה שהצגנו, גישה השואבת ידע מתחום מדעי ההתפתחות היישומיים, שמדגישים את הצורך במתן חוות דעת נתמכת-ידע מבוסס.

קיים כאן פער דיסציפלינרי בין הרקע המקצועי של השופטים ובין זה של מקצועות בריאות הנפש ומדעי ההתפתחות, ולכן מוטלת על המומחה חובה מקצועית ממדרגה ראשונה להציג בהמלצותיו את התשתית התיאורטית-מחקרית שעומדת מאחורי המלצתו, כמו גם את מגבלותיה.

אנו מתקשים מאוד להבין את שיקוליהם של המומחיות והצוות המקצועי שעבד עמה, שהביאו אותם למסקנה כי יש

לאפשר את ההגירה, אף על פי שלא מצאו הבדל בין היכולת ההורית של האב והאם והתאמתם לשמש כהורים. בית המשפט המחוזי אכן נקט עמדה שמתייחסת אל טובת הילד כבררת המחדל העיקרית בצדק, מבלי לתת משקל יתר לרצונו של אחד ההורים להגר אל ארץ אחרת.

חוות הדעת המקורית של המומחית התקשתה למעשה "לשבור את השוויון", מבחינת הנתונים שהיו זמינים, ולכן המלצתה לאפשר את ההגירה התקבלה כבלתי-מתאימה על ידי בית המשפט המחוזי, ובצדק. חוות דעת זו מעלה שאלה מרכזיות - אם האם היא בבחינת "הורה ידידות" לצורכי הילדות לשמור על קשר קבוע עם האב, במיוחד משום שהחליטה שיהיה אשר יהיה, היא תהגר לארצות הברית לטובת חייה החדשים. בית המשפט העליון בחר לתת משקל-יתר לחוות הדעת של המומחית ואף ביקש ממנה לספק חוות דעת משלימה ובה היא ציינה: "הבנות אמנם מסוגלות להיקלט בארצות הברית, והן מתייחסות בצורה נבונה, הן קונקרטית והן רגשית, למעבר אפשרי. הן אף מכינות את עצמן לאפשרות שלא יגורו ברעננה אם יישארו כאן...".

"הן מכינות את עצמן לכל אחת מהפרידות שצפויה להן, כולל מהחיים בארץ. ברור שהחיים כאן הם המוכרים להן, ושמוקד החיים שלהן היה בארץ, אולם בתחושתן, ארצות הברית אינה מקום זר לחלוטין, לא מבחינת המגורים עם האם ולא מבחינת חיי חברה, לימודים וכו'. יש להן תשתית טובה לעשות את המעבר, ואינני יכולה לבסס את ההמלצות על עצם המעבר. ה'מעבר' של פרידה מהאם יהיה יותר קשה, כפי שבמעבר לארצות הברית אני רואה בפרידה מהאב את הקושי העיקרי".

עוד ציינה המומחית: "לאור כל האמור לעיל, אני רואה העדפה בהשגרת הבנות עם אמן, וזאת - כפי שצוין כבר רבות - מבלי לשלול כהוא זה את הורותו של האב. אני מעריכה שהשכנוע העמוק של האב שמקומן של הבנות כאן, ללא כל ספק, מהווה לחץ סמוי על הבנות; אני מעריכה שדווקא היכולת של האם

לפקפק ולחשוב על מגורי הבנות כאן, למרות כל הכאב עבודה, מאפשר[ת] לה להכיל אותן ולהרגיע אותן".

כאמור, אלה הן אינטרפרטציות של המומחית ואין להתעלם מן העובדה שהיא כתבה חוות דעת קודמת בשביל בית המשפט לענייני משפחה שתומכת בהגירה, ולכן הסיכוי שהיא תשנה את דעתה היה קטן מלכתחילה. ואין אפוא להוציא מכלל אפשרות שיסוד המסקנה בדוח המשלים, שהוא נחרץ וחסר פשרות, מחזק את עצמו מתוך היעדר תשומת לב מספקת לצורך לשקול את ממצאי איסוף הנתונים המקצועיים מנקודת מבט של טובת הילדות, וגם מתוך חוסר התייחסות לכך שרצונותיה של האם הם למעשה שיקול לא-ידידותי מעצם יזמתה ונחישותה, עובדה שעשויה לשבש את שגרת הקשר עם האב.

כדי להצדיק את מסקנותיה בחרה המומחית להתמקד בלחצים של האב ולהציגם כמגבלות קשות מאלה שהאם מציבה, ולכן מנקודה זו ואילך, היכולת להתייחס אל מסקנותיה של המומחית כראויות נחלת מאד.

אנו מבקשים לציין כאן שוב, שקיים הבדל חד בין בירור מקצועי של טובת הילד ובין בירור שאלות רחבות יותר ואינטרסים נוספים, כמו אלה של ההורה שמבקש להגר. קשה להבין כיצד מומחה מציין, מצד אחד, שטובת הילד היא הקשר השגרתי והנמשך עם שני הוריו, כשמצד אחר ובליט בררה, הוא ממליץ על הגירה.

הדילמה במקרה שלפנינו - טובתן של הילדות לעומת זכותה האישית של האם להקים משפחה חדשה ולבקש את אושרה בחו"ל - לדעתנו, אינה בתחום סמכותו של המומחה. יכול בית המשפט לחשוב שצריך להעדיף את האינטרסים של האם, יהיה זה לגיטימי או לא, אבל דיון מעין זה מוציא את עצמו ממרחב טובת הילד, בוודאי כשמומחה עושה זאת, וגולש אל תחומי זכויותיהם של הורים כמבוגרים בעלי צרכים משלהם.

חשוב ביותר לדעת שמדעי ההתפתחות היישומיים מדגישים במפורש שטובתו של הילד היא הבטחתו של קשר נמשך ושגרתי עם כל אחד מן ההורים, קל וחומר כשקשר זה היה מיטיב עד יום

פרץ הסכסוך. מומחה שממליץ בחוות דעתו לאפשר את ההגירה צריך להבהיר שלא את טובת הילד הוא מקדם, אלא את טובת אמו, ויש לזכור כי מינוי בית המשפט הוא לברר את טובת הילד ולא את טובת ההורה.

עוד ראוי להזכיר, כי המומחית העלתה בדיון כמה אפשרויות בעניין ההגירה: א. לאפשר להורה המשמורן (בדרך כלל, האם) להגר עם הילד; ב. לקבוע, כי ההורה שנשאר בארץ יהיה המשמורן ובכך להשאיר את הילד בסביבתו הנוכחית; ג. לאפשר להורה להמשיך ולהיות המשמורן, אך לאסור עליו מעבר לארץ אחרת.

אם מביאים בחשבון את שגרת חייו של הילד עד פרץ הסכסוך, שהייתה מיטיבה עם כל אחד מן ההורים, ומצמצמים את שיקולי ההורה שמבקש להגר, שכן מדובר כאן בזכות ההורה, אך לא בזכות הילד לשמור על קשר נמשך עם שני הוריו, הרי שבית המשפט היה צריך לשקול את האפשרות שמדגישה את המשך החיים במסגרת השגרה שקדמה לפרץ הסכסוך, ובכך למנוע ככל שאפשר את הדילמה שהיא בלתי-פתירה כמעט מעצם יזמת ההגירה של אחד ההורים.

אלה המאמצים את דוקטרינת

חזקת הגיל הרך עושים זאת

מתוך אי - הבנת התחום,

על יסוד דעות קדומות

וסטריאוטיפים שאינם

מבוססים, מתוך שיקולים

פוליטיים או משיקולים טקטיים

במקרה המפורסם של לה-מוסגה במדינת קליפורניה, זו הייתה בסופו של תהליך האפשרות שבה בחר בית המשפט, במיוחד על סמך המלצות מבוססות שניתנו על ידי "ידידי בית משפט" מהמובילים בתחומם³⁸ (Amici Curiae). החלטה זו, שנפלה בקליפורניה, שמה את טובת הילד כערך

עליון מול זכויות ההורה.

מתן העדפה להורה שמבקש להגר הוא "פתרון" נוח וקל יחסית לבית המשפט, מכיוון שבכך הוא אינו מתמודד ממש עם האתגר המורכב להביא את האם, מצד אחד, אל מימוש הורותה (שהייתה טובה, על פי המומחית) ומצד אחר, למסור לה מסר ברור, כי עליה לשקול את האפשרות להמשיך ולהיות הורה משמורן בישראל, בניגוד לרצונה, תוך שהיא נדרשת לתכנן את חייה שלה כנדרש.

אם האם אכן הייתה מחליטה לחיות את חייה בישראל זו הייתה עדות חדה יותר, שלמרות הכול, רצונה להיות עם בנותיה הוא אכן ללא תנאים, שכן איש לא מונע ממנה להגר כל עוד הילדות נשארות בארצן. ראוי לציין עוד בהקשר זה, שוויתור על משהו אישי חשוב לטובת הילדים, למשל משרה מפתה בחו"ל, טיול בעולם, אהבה בלתי-מושגת, הוא מצב מוכר להורים נורמטיביים רבים. הרי הורים נאלצים לוותר ללא הרף על תכניות שונות למען הילדים.

לפיכך, הישארות בישראל כדי למנוע פגיעה בילד היא דבר מובן ושגרת. יתר על כן, הרגשות של ההורה שוויתר על טובתו האישית לטובת ילדיו טובה בגלל המטרה שלשמה ויתר. האם העדפת הוויתור האישי היא בת השוואה לזו שמאפשרת ניתוק הילד מההורה האחר, שהיא ללא ספק, טראומה עמוקה יותר אצל הילד?

אולם בית המשפט העליון בישראל נוטה לא פעם להניח במשפטי הגירה, שכוונת ההגירה מוחלטת, ולכן כל שנוטר הוא להכריע על פי הסיטואציה שההורה המהגר יוצר (בדרך כלל, אימהות). לדעתנו, חובה עלינו להביע את דעתנו החולקת על גישה הזו. ההגירה אינה יכולה להיות אכסיומטית, לפחות מזווית הראייה של טובת הילד. יש לבחון היטב את מידת "ידידותה" של אם כלפי ילדיה כאשר היא מבקשת להגר, "היה מה שיהיה".

בית המשפט אמון לברר את טובת הילד, ולא את הדרכים להתמודדות עם החלטתה של האם להגר (שהופכת אז

את השופט למעין מטפל, שנדרש רק להציע הסדרי ראייה בין-יבשתיים). ייתכן שאם כזו צריכה להיחשב בעלת הורות לא-מיטיבה, ולו מהסיבה שהיא מכפיפה את טובת הילד להחלטה מוקדמת שהיא קיבלה, ושהכול צריך להיבחן על פי החלטה זו.

אם בית המשפט יצא מנקודת מבט זו, של ידידותיות כלפי הילד ומקומו של ההורה האחר בחיי הילד, יהיה לו קל יותר להכריע בעד השארת הילד בארץ, שזו לדעתנו, העמדה הראויה במקרים מעין אלה.

מודל מוצע לטיפול מערכתי בגירויים

- שינוי עולם המושגים

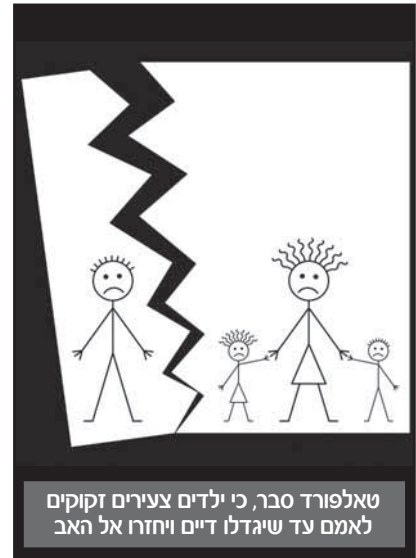
מה אפוא נכון לעשות אם טובת הילד וצרכיו עומדים בראש סדר העדיפויות, גם במקרים של קונפליקט קשה ביותר, כולל במקרה של הגירה כפי שהצגנו לעיל? ראשית, יש "לפרק את המוקשים" שקיימים כיום במערכת. אחד מהם הוא אוצר המילים והמונחים המקצועיים הלא-מתאימים. לכן, יש למזער את השימוש במונחים בעלי השלכות הרסניות ולהזדקק להם רק במקרים קיצוניים. לא עוד "מסוגלות הורית", לא עוד "משמורת", לא עוד "הסדרי ראייה". במקום כל אלה, בא המונח "אחריות הורית" והתהליכים הכרוכים בו: החלטות מושכלות על יסוד חוות דעת מקצועית באשר לדרך "חלוקת אחריות הורית" וחלוקת זמן השהייה של הילד אצל כל הורה על פי חוות הדעת. היבט נוסף בגישה המוצעת הוא העדפת "ההורה הידידותי" - הורה המכיר בחשיבות מימוש האחריות ההורית בשיתוף עם ההורה האחר, ומאפשר לילד להיות בקשר משמעותי עם ההורה האחר.

למתן עדיפות להורה הידידותי בשיקולי המערכת יש חשיבות רבה, שכן היא מעודדת את שני ההורים לשתף זה את זה באחריות ההורית. בנוסף, כאשר הורה אחד שומר על "יצוג חיובי של ההורה האחר אצל הילד, הוא מחזק בכך את אמצעי המגן שלהם זקוק הילד כדי להתמודד בצורה מיטבית עם משבר

³⁸Richard A. Warshak, Sanford L. Braver, Joan B. Kelly and James H. Bray, et al. Amici Curiae Brief, In re the Marriage of LaMusga, Supreme Court of California (2004).

הגירושין³⁹. זאת לעומת הגישה הנוכחית בישראל, המעודדת את ההורים להיאבק זה בזה ולהציג היבטים שליליים זה של זה מתוך כוונה לזכות בתואר "ההורה המועדף".

לסיכום, המודל המוצע לטיפול בסוגיות גירושין ואחריות הורית מושתת על חמש הנחות עבודה: (1) טובת הילד אומרת כי הילד זקוק לשני הוריו; (2) ברוב המקרים, לשני ההורים יש "מסוגלות הורית"; (3) זכותו של הילד ששני הוריו יממשו את הורותם; (4) על שני ההורים מוטלת אחריות הורית, במידה שווה; (5) יש הרבה סגנונות הוריים ואין יתרון לסגנון זה או לאחר.

במסגרת סוגיות אלה, נדרשת גם התייחסות לעניין חזקת הגיל הרך, שכן כפי שהיא קיימת כיום בישראל, היא עומדת בסתירה מוחלטת לדיון עד כה.

תקפותה של דוקטרינת חזקת הגיל הרך

חזקת הגיל הרך, שנותנת עדיפות מוחלטת לאם כחורה לילדים עד גיל 6, מושתתת על דוקטרינה פסיכולוגית מיושנת ולא-נתמכת-מחקר כלל ועיקר,

המוכרת כ"דוקטרינת הגיל הרך"⁴⁰. מאז התמסדותה של דוקטרינה זו במאה ה-19, אין שום גיבוי מחקרי לתקפותה. נהפוך הוא, הדוקטרינה נמצאת בסתירה גמורה לנתונים מחקריים⁴¹ והיא גם אינה תואמת את ממצאי תיאוריית ההתקשרות המושתתת כולה על מאות ואולי על אלפי מחקרים סדורים ושיטתיים. לפיכך, אלה המאמצים את דוקטרינת חזקת הגיל הרך עושים זאת אם מתוך אי-הבנת התחום, אם על יסוד דעות קדומות וסטריאוטיפים שאינם מבוססים, אם מתוך שיקולים פוליטיים ואם משיקולים טקטיים שמונחים על ידי עורכי דין. שיקולים כאלה מחזקים את קיומה של דוקטרינה היוצרת לילד סיכונים למכביר.

כדאי לשים לב בעניין זה גם לטרמינולוגיה. כך, בעלי מקצוע המונחים על ידי עולם ידע נתמך-מחקר משתמשים במונח "תיאוריה" ובהשערות שנגזרות ממנה, ואלה תמיד נדרשים לספק אישוש מחקרי. אלה לא יזכו לעמוד על במות פרסום מכובדות ויוקרתיות, ללא הוכחה סדורה ושיטתית של טענותיהם. לעומת זאת, המונח "דוקטרינה" משמעותו אמונה או אידיאולוגיה, ולכן בעלי מקצוע "רציניים" לעולם לא ישתמשו בו. תיאוריה ניתנת לאישוש או להפרכה ולכן, כל עוד אפשר ליישמה בשיטות מחקר מדידות, היא תישקל בקרב בעלי מקצוע. דוקטרינה, מעצם היותה תורה דוגמטית שלא ואושרה על ידי הוכחות, אינה ניתנת להפרכה באמצעות שיטות מחקר, ולכן לעולם לא תתקבל על ידי בעלי מקצוע טובים ובקרב חוקרים.

מכאן נובעות הבעיות העיקריות שכרוכות בחזקת הגיל הרך: ראשית, אין תיאוריה פסיכולוגית רצינית מאחוריה, ושנית, בהיעדר תיאוריה, גם אי אפשר שיהיו ממצאי מחקר שתומכים בדוקטרינה זו. דוקטרינת הגיל הרך מושתתת כל-כולה על השקפות עולם ועל דעות קדומות,

במקרה הטוב, ועל שיקולים פוליטיים-טקטיים, במקרה הטוב פחות. כדי להבין היטב את הדברים, ראוי לראות את דוקטרינת הגיל הרך בפרספקטיבה היסטורית, לדעת כיצד נולדה, תוך התבוננות במרכיבים הלא-מחקריים שמאחוריה. בימי רומי הייתה לאבות משמורת מלאה על ילדיהם משום היותם קניינם. בתוך מציאות זו, לאימהות לא הייתה שום זכות על הילדים, ובמקרה של פרידה, היה ברור שהילדים נשארים רכוש האב.

קיים צורך בחריש עמוק כדי לעקור מהיסוד דברים רבים שהושרשו עם השנים בתחום הגירושין. יש לבחון ולהגדיר מחדש את עניין המומחים ואת הדרך שבה ישתמשו בהם בבית המשפט

באנגליה, בשנת 1839, נחקק חוק המדגיש את החשיבות של גידול ילדים בגיל הרך מתחת לגיל 7 על ידי האם. תומס נון טאלפורד (Thomas Noon Talfourd), עורך דין בריטי, הוא שקידם את חזקת הגיל הרך בחוק האנגלי. כוונתו הייתה, בעיקר, לאפשר לאם לטפל בילדים עד שיגדלו דיים ויחזרו אל האב. טאלפורד סבר, כי ילדים זקוקים לאמם בגיל צעיר, אולם בבגרותם הם יכולים להיות בחזקת אביהם.

כמובן, בתקופה זו לא היו תיאוריה ומחקרים שתמכו בדעתו זו, ושינוי החוק היה פרי תפיסת העולם של אותו עורך דין. בשנת 1860 נכנסה חזקת הגיל הרך גם אל מסגרת החוק במדינת ניו-ג'רסי, ארצות הברית, מתוך הנחה כי טובת הילד בגיל הרך דורשת את טיפול אמו דווקא. כמובן, להשקפה זו אין שום תמיכה תיאורטית - מחקרית.

³⁹ Constance Ahrons (לעיל הערה 13)

⁴⁰ Joan B. Kelly, "The Determination of Child Custody In The Future of Children", 4(1) Children and Divorce (1994) 121, pp. 121-142.

⁴¹ Joan B. Kelly, "Current Research on Children's Postdivorce Adjustment: No Simple Answers", 31(1) Family and Conciliation Courts Review (1993) 29, pp. 29-49.

עם כניסתה של התיאוריה הפסיכואנליטית בשנת 1940 אל מרחב הדיון, הטענה כי אימהות מתאימות יותר מאבות לגדל את ילדיהן הצעירים קיבלה חיזוק אינטלקטואלי בתורתו של פרויד. התורה יצאה מנקודת הנחה, שהאם ייחודית והיא אובייקט האהבה הראשוני והחזק ביותר שיהווה את הפרוטוטיפי לכל האהבות בהמשך החיים. גישה זו נעדרת תמיכה מחקרית, היות שהיא מושתתת על גישות פסיכודינמיות לא-מחקריות, שרואות בקשר אם-ילד שניוני (secondary) בהתפתחותו ולא ראשוני (primary), כעיקרון⁴³. התיאוריה היחידה שמראה, כי קשרים עם האם ועם האב כאחד הם ראשוניים ביסודם, היא תיאוריית ההתקשרות⁴⁴.

מאז התפתחה דוקטרינת הגיל הרך, מתקיים דיון נוקב בעניינה ותיאור מקיף בנושא הוא מעבר למרחב הדיון במסגרת סיכום זה (לפירוט נרחב יותר, ראו מורן)⁴⁵. נציין רק, כי בשנת 1973 טענה שופטת בית המשפט לענייני משפחה בניו יורק, סיביל הארט קופר (Sybil Hart Kooper), במקרה של Watts versus Watts שחזקת הגיל הרך שוללת את זכותו השווה של האב, ובכך מהווה הפרה של סעיף 14 בחוקה האמריקנית (היא נוגדת גם מספר סעיפים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, שיידונו בהמשך במסגרת עקרון השוויון). לסיכום הדיון הנוכחי, בהסתכלות היסטורית, דוקטרינת הגיל הרך היא תולדה של אידיאולוגיה נטולת יסוד תיאורטי-מחקרי ולמעשה, מבטאת "זרם" שנבע וסחף מתוך אמונה, כי כך טוב הוא. מקורה של הדוקטרינה הזאת הוא גם באי-הבנות באשר ליסוד הפסיכולוגי-התפתחותי נתמך-תיאוריה מחקרית, בשיקולים פוליטיים, בשיקולים טקטיים ובשיקולים אחרים, שאינם מייצגים את טובתם האמתית של ילדים רכים.

גם בישראל, חזקת הגיל הרך התעצמה בהיעדר מערכת איזונים ומתאימה, שתבלום את תהליך קליטתה

והתבססותה. השפעה רבה הייתה לפרסומים בתחום⁴⁶ של גולדשטיין, פרויד וסולניט (Goldstein, Freud & Solnit). הפרסומים הם כולם נגזרות של התיאוריה הפסיכואנליטית הנעדרת תשתית מחקרית כלשהי.

מיקומו האיתן של עקרון חזקת הגיל הרך במובן החקיקתי (סעיף 25 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות)⁴⁷ עומד בסתירה מדהימה, ללא שום קשר לוגי, לשלושה עקרונות אחרים שיש להם יסוד מקצועי ומחקרי והם אינם מוטי מגדר ודעות קדומות.

חזקת הגיל הרך מול עקרונות השוויון, ההסכמה וטובת הילד

1. עקרון השוויון, שחוזק באמצעות סעיפים אחדים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב 1962: שוויון מלא בחובות ובזכויות של אב ואם (סעיף 14), שוויון באפוטרופסות ובתפקידים ההוריים (ס' 15), שיתוף בקבלת החלטות (ס' 18) ושיתוף באחריות (ס' 22).

2. עקרון ההסכמה בין ההורים, שגם הוא מחוזק על ידי מספר סעיפים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, כמו למשל: שיתוף בקבלת החלטות (ס' 18), שיתוף באחריות (ס' 22), הסכמה על מי תהא האפוטרופסות לקטין, כולה או מקצתה, מי מהם יחזיק בקטין ומה יהיו זכויות ההורה אשר אינו מחזיק בקטין לבוא עמו במגע (ס' 24). המחוקק הישראלי מעדיף (בצדק) ומעודד הסכמה בין ההורים בסוגיות משמורת, וההיגיון שהנחה את המחוקק אף תואם את כל הדיון הפסיכולוגי-מערכתי שמאפיין מאמר זה. באין הסכמה בין ההורים, בית המשפט הוא שמכריע במקום ההורים, על פי עקרון טובת הילד.

3. עקרון טובת הילד, שבא ליד ביטוי באלה: חוק שיווי זכויות תשי"א-1951 ס' 3(ב): "אין בהוראות סעיף קטן (א)

כדי לפגוע בכוחו של בית המשפט או בית דין מוסמך לנהוג בענייני אפוטרופסות על ילדים, הן על גופם והן על רכושם, בהתחשב עם טובת הילדים בלבד", וחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, ס' 17: טובת הילד היא קנה מידה למילוי חובות ההורים כלפי ילדם. כידוע, המחוקק הישראלי לא הגדיר את עקרון טובת הילד באופן אופרטיבי, אולם הפסיקה מנסה לצקת בו תוכן, כמו למשל: רצון הילד, התנהגות ההורים (מוסר, אורח חיים וכיוצא בזה), בריאותם הנפשית ומסוגלותם ההורית של שני ההורים, מין הילד, שיקולים דתיים, שיקולים לאומיים, גיל הילד, חוות דעת מקצועית כגורם מכריע, יציבות והמשכיות בטיפול בילד, הבטחת קשר עם ההורה האחר, גורמים כלכליים, חברתיים וחינוכיים, עקרון אי-ההפרדה בין אחים ועוד. וגם כאן, בהיעדר הסכמה, בית המשפט הוא שמכריע במקום ההורים במסגרת חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, ס' 25, כשהרישא קובעת: "לא באו ההורים לידי הסכם כאמור בס' 24 או שבאו לידי הסכם אך ההסכם לא בוצע, רשאי בית המשפט לקבוע את העניינים האמורים בס' 24 כפי שייראה לו לטובת הקטין". וכפי שאנו יודעים, הסיפא מתייחסת אל חזקת הגיל הרך.

4. עקרון חזקת הגיל הרך מתבטא כאמור בסיפא של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, ס' 25: "... רשאי בית המשפט לקבוע את העניינים האמורים בס' 24 כפי שייראה לו לטובת הקטין, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת" בהסתכלות כוללת, חזקת הגיל הרך

⁴³ Relationship", 40(4) Child Development (1968) 969, pp. 969-1025.

⁴⁴ Mary D.S. Ainsworth, "Attachment: Retrospect and prospect", The place of attachment in human behavior (Colin Murray Parkes & Joan Stevenson-Hinde eds. 1982) 3, p. 3-30.

⁴⁵ שמואל מורן. חזקת הגיל הרך, נייר עמדה לוועדת המשנה בעניין הילד ומשפחתו, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה (2002).

⁴⁶ Joseph Goldstein, Anna Freud and Albert J. Solnit, Beyond the best interests of the child. (1973).

⁴⁷ חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, ס' 120.

במשפט הישראלי היא סיפא של סעיף שהרישא שלו חשובה מאוד, ואותה סיפא חסרת ביסוס תיאורטי ומחקרי היא למעשה בעלת העצמה הרבה ביותר בגלל אופייה המכומת והחד-משמעי. עצמתה כה רבה, עד שהיא מכרסמת בשאר העקרונות המאוזנים ונתמכי - התיאוריה והמחקר שבמשפט הישראלי, ובתוך כך, היא בעיקר גורמת לפגיעה בילד. בשם הפלורליזם האקדמי-אינטלקטואלי, אנו לעתים נוהגים לדבר על גישות מנוגדות כביכול שמחדדות את השאלה בדבר יתרונותיה וחסרונותיה של חזקת הגיל הרך. זו הצגה שגויה של המצב, ובמידה מסוימת, אף ניצול חסר ישרה מקצועית של הפתיחות שמזמין פלורליזם דיוני. למעשה, על פי ידע שנשען על תיאוריה רלוונטית לנושא (למשל התקשרות) ואשר מגובה בממצאי מחקר מצטברים ועדכניים - הדיון הלגיטימי כביכול הופך להיות חסר תוקף מחקרי, שכן מלכתחילה מדובר בהנגדה מטפורית בין "פירות" (תיאוריה) נתמכת-מחקר שאינה תומכת בחזקת הגיל הרך) ובין "חיות" (דוקטרינת חזקת הגיל הרך, שהיא לא יותר מאידיאולוגיה נטולת יסוד תיאורטי ואמפירי).

אין כל ספק, כי יש לבטל בישראל את חזקת הגיל הרך. נשארת אז השאלה בנוגע לדרכי הפעולה שיש לנקוט בכלל, כמו גם דרכי הפעולה הראויים לרגל ביטולה של חזקה שגויה זו, במיוחד במצבי קונפליקט קשים.

מיפוי מצבי קונפליקט עיקריים ודרכי פעולה

התחום מציע טיפולוגיות מגוונות לאפיון מצבי קונפליקט בין הורים (ראו סקירה מפורטת, כהן, לוקסנבורג, דאטנר ומצ⁴⁸).⁴⁸ (Cohen, Luxenburg, Dattner & Matz), מתוך בחינת הטיפולוגיות השונות,

אנו מציעים ארבעה מצבים עיקריים כשבאים לבחון את דרך מימושה של האחריות ההורית המשותפת:

1. אין קונפליקט בין ההורים - האחריות ההורית המשותפת היא בת השגה באמצעות משא ומתן ישיר בין ההורים, גישור, ייעוץ מקצועי וכיו"ב, ולא באמצעות הליך אדוורסרי.
2. הקונפליקט בין ההורים הוא ברמה נמוכה - מימוש האחריות ההורית המשותפת קשה יותר להשגה, אולם משא ומתן ישיר בין ההורים, גישור, ייעוץ מקצועי וכיו"ב עשויים לסייע מאוד במימושה. במקרה שבכל זאת נפתח הליך אדוורסרי, וכשאין הסכמה על דרך מימוש האחריות ההורית, למרות התערבות מקצועית, אפשר להיעזר ב"ידיד לילד" שיוצג בהמשך כאפשרות שיש בה כדי לתרום לדינמיקה מחודשת של שיתוף פעולה בין ההורים ומתוך כך, תוביל את בני הזוג לשקול מחדש את המצב ולאמץ תכנית הורות משותפת בהסכמה הדדית.
3. הקונפליקט בין ההורים הוא ברמה גבוהה - מימוש האחריות ההורית המשותפת אינו בר השגה, ולכן קיימת נטייה חזקה לפעול על פי מודל אדוורסרי. במצב זה וכשהתערבות הגורמים המקצועיים אינה משיגה תוצאות רצויות, המציאות שנוצרת פועלת נגד טובת הילד והקונפליקט הזוגי אינו מאפשר פיתוח ואימוץ תכנית הורית משותפת. הסתייעות במוסד "ידיד לילד", שתוצע בהמשך, מתאימה למצב זה.
4. מצב של חוסר תפקוד של אחד מן ההורים - במידה כזו, שאינו מאפשר בנקודת זמן זו מימוש אחריות הורית משותפת. במצבים קשים מעין אלה, שבהם אי אפשר להגיע לשום פתרון מוסכם על ידי שני ההורים, אין מנוס ממעורבות של בית המשפט ומהפעלת התערבות

סמכותית-מקצועית, כולל מינוי "ידיד לילד".

מקומו של "ידיד לילד" במצבי קונפליקט קשים⁴⁹

מאחורי ההצעה למנות "ידיד לילד" עומדות הנחות עבודה למצבים שהם פחות טעוני קונפליקט, כלומר מצבים שבהם ההורים מבינים את חשיבות שניהם לטובת הילד, בהקפידם לשמור על איזון ועל סימטריה מרביים במעמדם כהורים לאחר הגירושין ובהבנה, כי אף לאחד מהם אין מעמד מועדף בחייו של הילד.

1. קונפליקט קשה בין ההורים מוביל לשימוש במודל אדוורסרי. בין שנרצה ובין שלא, המחקר והניסיון בפרקטיקה מלמדים, כי קונפליקט קשה בין ההורים מוביל, בדרך כלל, אחד מהם להשתמש במודל אדוורסרי. במקרים אלה נדרשת התערבות כזו או אחרת של בית המשפט ושל גורמים מקצועיים נלווים (למשל, יחידות סיוע, פקידי סעד לסדרי דין). כדי להבטיח התערבות מהירה ודחופה של כל אחד מגורמים אלה על פי עקרון העל של טובת הילד, יש לנסות ולהביא בתחילה לפתרון מוסכם ובהיעדרו, ימונה לאלתר "ידיד לילד". לשם כך, יהיה צורך לצייד את הגורמים המקצועיים בכלים שיאפשרו להם סינון ראשוני (screening) להערכת תפקוד ההורים על פי האפיונים האלה: א. הורה ידידותי - ההורה שמוכן להביא בחשבון - או ללמוד להביא בחשבון - את מקומו ואת חשיבותו של ההורה האחר בחיי הילד; ב. הורה פסיכולוגי - ההורה שמאופיין ביכולת הבנה אמפתית, בתובנה הורית ובזמינות רגשית לצורכי הילד.
2. עקרון האיזון והסימטריות התפתחה הנחת עבודה בפרקטיקה הישראלית, כי בעת קונפליקט קשה שאינו פתיר, אין מנוס מלהעניק

⁴⁸Orna Cohen, Aharon Luxenburg, Naomi Dattner and David E. Matz, "Suitability of Divorcing Couples for Mediation: A Suggested Typology", 27(4) The American Journal of Family Therapy (1999) 329, pp. 329-344.

⁴⁹ בישראל ממנים במצבים קיצוניים אפוסטרופוס לדיון שהוא בדרך כלל עורך דין במקצועו. כפי שאפשר לראות, אנו מציעים להשתמש ב"ידיד לילד" שיהיה בעל הכשרה באחד ממקצועות של בריאות הנפש או מדעי ההתנהגות.

ומגינה על טובת הילד באמצעות ידיד בעל סמכות מקצועית ומשפטית. הצעה זו משקפת את המציאות הקשה שקיימת בחיי הזוג והילד, ולכן מציבה לכל אחד מן ההורים (ועורכי הדין שלהם) אתגר "להתכוון" לכיוון טובת הילד.

אפילוג

לסיכום, ניסינו להראות, כי כאשר המשפחה הגרעינית מתפרקת בגלל גירושין, וכשמתחייבת אז בניית הסדרי הורות במצב החדש, יש צורך להישען על הספרות הפסיכולוגית המקצועית המעודכנת ביותר, שמביאה בחשבון גורמים התפתחותיים ומערכתיים של הילד.

גישה זו מציעה מודלים שונים של פתרונות, וחשוב להדגיש, כי הנחת העבודה ליצירת הסדרי הורות מציבה אחריות הורית משותפת של שני ההורים כמטרת על. וכך, על חקיקה נאורה במדינת ישראל לראות זאת, כפי שבא לידי ביטוי בדוח של הוועדה הציבורית לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין (ועדת שניט)⁵⁰.

חשיבות רבה נודעת לפרדיגמה מקצועית מעודכנת הכוללת תיאוריה וכלי עבודה נתמכי-מחקר (evidence based). אנו טוענים, כי הכלים המתאימים ביותר מסופקים על ידי מדעי ההתפתחות היישומיים - דיסציפלינה שלמה של חקר התפתחות הילד, שעוסקת בין השאר בהתפתחות נורמטיבית שמתרחשת גם בעת משבר כמו גירושין.

מדעי ההתפתחות היישומיים מציעים לנו פרדיגמה מקצועית מעודכנת והמשגה אחרת של המונח "מסוגלות הורית". על פי הגישה ההתפתחותית אין צורך ב"רישיון להורות", כלומר ההורה הנורמטיבי לא נבחן ביכולתו ואין מקום למדוד את ביצועיו. בדרך כלל, אנו מגלים כי מרבית ההורים מאופיינים בהורות נורמטיבית ובתפקוד ראוי, גם במקרים קשים מאוד של גירושין.

מחקרים בתחום מראים את חשיבותם של שני ההורים להתפתחות הילד, ועל פיהם יש להדגיש את טיפוח זכות הילד לשני הוריו. אנו מבינים כיום יותר ויותר, כי אי-מימוש זכות זו הוא גורם סיכון התפתחותי

הראשוניות שייעשו באמצעות הכלים שיועמדו לרשותם.

במצבים קשים במיוחד, ממילא נתקשה למנוע את כניסת בית המשפט ל"משחק", ולכן יש לצייד את בית המשפט בתכנית שתאלץ את שני ההורים לשקול מחדש את צעדיהם, והתערבות זו כשלעצמה תשומר על איזון בין שני הצדדים ולא תיתן יתרון להורה אחד על פני האחר.

תכנית מעין זו למקרים של קונפליקט קשה, שבו המערכות המקצועיות מתקשות לטפל, תכלול: (1) מינוי "ידיד לילד", בעל מעמד של אפוסטרופוס לדיון, בעל הכשרה מקצועית-טיפולית מתאימה בתחום; (2) "ידיד הילד" יפגש עם ההורים ועם הילדים, יעשה הערכות ראשוניות, יסתייע במידת הצורך בבעלי

משמורת לאחד מן ההורים (בדרך כלל, האם), תוך ציפייה שההורה הלא-משמורן ילמד להסתגל להסדר זה. על פי המחקר, יצירת חוסר סימטריה רק מעצימה את עצמת הקונפליקט ואינה פותרת דבר. עד כמה שיישמע פרדוקסלי, לדעתנו, אחת הדרכים להתמודד עם מצבי קונפליקט קשים היא שמירה מוסדרת ומפוקחת על האיזון בין ההורים, מבלי להעניק לאיש מהם זכויות-יתר ויתרון שיעצימו את מעמדו כהורה, לצומת ההורה האחר. הנחת עבודה זו מנסה למנוע מעמד עודף או נחות של אחד ההורים והעברת מסר ברור ממערכת המשפט ומהמערכת המקצועית לכיוון זה.

מחקרים בתחום מראים את חשיבותם של שני ההורים להתפתחות הילד, ועל פיהם יש להדגיש את טיפוח זכות הילד לקשר עם שני הוריו

מקצוע נוספים, יקבע תכנית הורית זמנית ובהמשך, תכנית הורית קבועה; (3) העלות תושט על ההורים, בדיוק כמו שכיום מושטת עליהם עלותם של מבחני מסוגלות הורית.

כאמור, על פי המיפוי שלעיל ועל סמך הנחות העבודה שפורטו, הסדרי משמורת לא-סימטריים רק ינצחו את הקונפליקט שבו מצויים ההורים, את תחושת הקיפוח של הורה אחד ואת תחושת העליבות של ההורה האחר, והכול על חשבון טובת הילד. ובאשר למקרה ההגירה שתיארנו קודם לכן: במציאות שכזו, יש להפעיל תכנית ברורה שמנטרלת עד כמה שאפשר מניפולציות של עורכי דין ושל הורים

אנו סבורים, כי כשהורים ועורכי דין ידעו כי אלו הנחות העבודה של בית המשפט במצבי קונפליקט קשים, יהיה אפשר לאכוף תכנית הורית זמנית על ידי בית המשפט, לפחות אצל חלק מההורים. והיה וגם התערבות ראשונית זו לא תישא פרות, אז ימונה "ידיד לילד".

כאמור, אין זה סביר להפעיל חזקה כזו או אחרת במצב קונפליקט קשה, ללא התערבות של בית המשפט והיחידות המקצועיות הקשורות אליו (יחידות סיוע, פקידי סעד). בדיוק כפי שהיום אלה פועלים על פי המודל הקיים, כך יפעלו כדי להביא להסדר או לאכיפת תכנית הורית זמנית על פי ההערכות

⁵⁰ הוועדה נתבקשה לבחון את הכללים הקיימים באשר לשיתוף ולחלוקה של האחריות ההורית בתקופת הגירושין ולאחריה אשר קבועים בחוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופוס, התשכ"ב-1962 (להלן: חוק הכשרות), ואת יישומם בפרקטיקה הקיימת בבתי המשפט לענייני משפחה ובבתי הדין הדתיים השונים. בפרט, יש ליתן את המלצותיה לעניין הצידוק להמשך תחולתה של "חזקת הגיל הרך" שבסעיף 25 לחוק הכשרות, בד בבד עם בחינת הצורך לעיגון סטטוטורי של הסדרים אלטרנטיביים באשר לחלוקה ולשיתוף באחריות ההורית בגירושין. כן נתבקשה הוועדה להציע דרכים לשכלול הכלים העומדים לרשות בתי המשפט ובתי הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר הורי, ולבסוף לבחון דרכים למימושם ואכיפתם של ההסדרים המוצעים על ידיה ולהמליץ על הטובות שבהן (ראו: כתב המינוי של הוועדה, נספח א'). הקמת הוועדה נועדה להשלים את הסדרת האחריות ההורית בגירושין על פי אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989 (להלן: האמנה), אשר לא נכללה בדוח "הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה", בראשות כבוד השופטת סבינה רוטלי, פברואר 2003 (להלן: ועדת רוטלי). ועדת רוטלי אמנם עסקה בהיבטים חוקיים שונים הנוגעים ליישום זכויותיהם של ילדים על פי אמנת האו"ם, אולם המלצותיה לא נגעו לתחום הסדרת האחריות ההורית בגירושין.

דעת נוספת של מומחה פסיכולוג או פסיכיאטר, יש לשקול הכשרה ספציפית בתחום חוות הדעת לבית משפט ובתחום התפתחות ילדים לכל מי שעוסק במלאכה חשובה ואחרת זו. גם על נושא זה נתנה ועדת שניט את דעתה. לסיום, יש להעדיף את רציפות הקשר של הילד עם שני הוריו תוך חינוך לאחריות הורית משותפת. מכאן, שאין חשיבות לחזקות בכלל ולחזקת הגיל הרך בפרט.

המומחים ואת הדרך שבה ישתמשו בהם בבית המשפט. גם ועדת שניט נתנה את דעתה על העניין והגיעה למסקנה, כי יש לצמצם את מקומם במידה רבה. ייתכן שתהליך שינוי זה צריך להתחיל דווקא בבנייה מחדש של הסטטוס של פקידי הסעד, כדי שייתפסו הן בעיני הציבור והן בעיני מערכת המשפט כאנשי מקצוע מובילים. ואז, אם מערכת המשפט תמצא לנכון להשתמש בחוות

לילד. מזווית הראייה של טובת הילד, הסכסוכים בין ההורים מצריכים טיפול שונה מהנהוג כיום במערכת הרווחה והמשפט בישראל, קרי טיפול שעוקף את הקונפליקט הזוגי ומדגיש אחריות הורית בהניחו, כי בדרך כלל, לכל אחד מן ההורים מסוגלות הורית. כמו כן, קיים צורך בחריש עמוק כדי לעקור מהיסוד דברים רבים שהושרשו עם השנים בתחום הגירושין. ראשית, יש לבחון ולהגדיר מחדש את עניין

על הכותבים

ד"ר תרצה יואלס

מרצה בכירה בחוג לפסיכולוגיה וראש התכנית הבין-תחומית ללימודי תואר שני בהתפתחות הילד, אוניברסיטת חיפה. בעלת תואר ראשון ושני בעבודה סוציאלית ותואר שלישי בפסיכולוגיה מאוניברסיטת חיפה. מדריכה בכירה של אנשי מקצוע, בעיקר בתחום האמנה, אימוץ וגירושין. תחומי מומחיות עיקריים הם התפתחות רגשית-חברתית לאורך מעגל החיים בפרספקטיבה רב-תרבותית, חקר ההתפתחות וטיפול בגיל הרך, הסתגלות של ילדים למצבי לחץ קשים במיוחד, ילדים בסיכון ושירותים למען הילד, יישומי ידע מדעיים בתחום הגיל הרך, מדיניות ציבורית, משפט וחקיקה בנושא ילדים.

פרופ' אבי שגיא-שוורץ

פרופסור מן המניין בחוג לפסיכולוגיה, דיקן הפקולטה למדעי החברה וראש המרכז לחקר התפתחות הילד באוניברסיטת חיפה. בעל תואר ראשון, שני ושלישי בעבודה סוציאלית ופסיכולוגיה מאוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת מישן, ארצות הברית. תחומי מחקריו העיקריים הם התפתחות רגשית-חברתית לאורך מעגל החיים בפרספקטיבה רב-תרבותית, חקר התפתחות וטיפול בגיל הרך, הסתגלות של ילדים למצבי לחץ קשים במיוחד, ילדים בסיכון ושירותים למען הילד, יישומי ידע מדעיים בתחום הגיל הרך, מדיניות ציבורית, משפט וחקיקה בנושא ילדים. פרופ' שגיא-שוורץ הוא חתן הפרס לשנת 2007 מטעם Society for Research in Child Development על "תרומה בין-לאומית יוצאת דופן לחקר התפתחות הילד".

תכנית להכשרת מנחי קבוצות

* התעודה מוכרת על ידי משרד החינוך לגמול השתלמות

אולד' הפג'מה הקרובים הקשלו אכש'ו

1-700-705-105

אקבאל מידע ופרטים נוספים:

hila@gishot.co.il | 1700-705-105 | www.gishot.co.il

ירושלים - ת"א - ב"ש - חיפה - רחובות - מודיעין

דר' צבי ברק
מנהל קבוצת גישות

facebook

מצאו אותנו בפייסבוק "גישות"

ד"ר דניאל גוטליב¹

בכלל ובילדיהן בפרט, בשל תגובות ההעברה הנגדית העולות אצל מטפלים, מחוקקים ומקבלי החלטות. ההזדהות של המטפלים ומקבלי החלטות - בסדר יום פוליטי מגדרי, במערכת ערכים, מתוך הזדהות דתית או משנה חברתית - יכולה להשפיע על אופן קבלת ההחלטות ועל האופן שבו הם מתנהלים בבית המחוקקים, בבית המשפט או אפילו בחדר הקליניקה.

הממשק בין המישור הקליני למישור החברתי

בשל האופי של דיני המשפחה בכלל וגירושין בפרט, קיימים ממשקים רבים בין תהליכים קליניים לתהליכים חברתיים ומשפטיים הרבה מעבר למה שאנחנו רואים בתחומים אחרים של בריאות הנפש, כגון הפרעות אכילה, פיגור שכלי וכדומה. נוצר, אם כן, מצב של הפריה הדדית בין התחום הקליני לתחום המשפטי-חברתי.

הדברים שאנחנו לומדים בקליניקה על ההתמודדות של ילדים להורים גרושים - כגון תיאוריית ההתקשרות, תהליכי האבל הקשורים לגירושין, הצורך בהמשך קשר תדיר וסדיר של ילדים עם שני הורים, הנזק שנגרם לילדים ממאבקי ההמתמשכים של ההורים והצורך של ילדים ביציבות וקביעות - משפיעים על קובעי המדיניות ודעתם של אנשי הקליניקה נדרשת בוועדות ציבוריות, כגון ועדת שניט² וועדת רוטלוי³, כך, לדוגמה, ועדת שניט, אשר נועדה

2010 (אמנם לא כולם ילדים להורים גרושים) היה כ-184,700⁴. משמעות הדבר היא, כי היקף תופעת הגירושין רחב מאוד ובשל כך, השלכותיו מעסיקות לא רק אנשי טיפול, אלא גם פוליטיקאים, מחוקקים, ארגונים חברתיים וכמובן, גם את המערכת המשפטית.

במקרה המפורסם של בחנה קרולין - ילדה ברזילאית אשר נחטפה מהוריה ואומצה בארץ על ידי משפחת תורג'מן (שלא ידעה על דבר החטיפה) - הוחזרה הילדה להוריה הביולוגיים, בניגוד לחוות הדעת הפסיכולוגיות, משום שבג"ץ החליט להעדיף שיקולים משפטיים טהורים וטכניים על פני שיקולים הקשורים לטובת הילדה

השיח היצרי בתוך המשפחה, הנובע מהמשבר הקיומי המאפיין לעתים קרובות את ההתמודדות עם גירושין, מועתק וגולש בקלות רבה גם ליזירות האחרות - חברתיות, משפטיות וחקיקתיות - שבהן נושא הגירושין נדון. אכן, במקרים רבים נדמה, כי הזעם העצום המתעורר אצל האדם הפרטי בעקבות גירושין מושלך על זירות אחרות ועל דמויות אחרות, אשר אינן קשורות קשר ישיר ומיידי לאנשים המתגרשים.

המאבק היצרי המתפתח מקשה לעתים על הטיפול הענייני במשפחות אלו

תופעת הגירושין וההשלכות המערכתיות שלה הפכה מזמן לאחת מהתופעות החברתיות השכיחות עמה אנשי מקצועות בריאות הנפש - מטפלים בכלל ומטפלים משפחתיים בפרט - נדרשים להתמודד. ההתמודדות מתקיימת, באותו זמן, בשני מישורים: הקליני המוכר לנו היטב והמרתק אותנו, אבל גם המישור החברתי-פוליטי שאנחנו מכירים פחות ולעתים אנו חווים כפולש בלתי-רצוי לחדר הקליניקה.

נרצה או לא, כאשר אנחנו מטפלים בילדים, בזוגות ובמשפחות אשר עניינם תופס מקום מרכזי בסדר היום הציבורי, לא רק שאין אנו יכולים להתעלם מאותם נושאים השנויים במחלוקת, אלא שמחד גיסא, עלינו להביע את דעתנו המקצועית בנושאים אלו ומאידך גיסא, עלינו לבחון את התמורות החברתיות והמשפטיות וההשפעות שלהן על הפרקטיקה הטיפולית שלנו.

רקע

על אף ששיעור הגירושין בישראל נמוך באופן משמעותי לעומת השיעור שבארצות הברית⁵, הוא נמצא בעלייה מתמדת⁶. על פי מידע אשר פורסם לאחרונה על ידי הנהלת בתי הדין הרבניים⁷ מספר הזוגות שהתגרשו בשנת 2012 היה 10,694, לעומת 10,210 זוגות אשר התגרשו בשנת 2011, עלייה בשיעור 4.7%.

על פי נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מספר הילדים עד גיל 17 הגדלים במשפחות חד-הוריות בשנת

¹פסיכולוג קליני ומטפל משפחתי מוסמך, מנהל קליני מכון שינוי, הרצליה, מחבר הספרים על ילדים להורים גרושים: "קולם של ילדים" הוצאת מלוא, 2009 ו- "Listen to Me!!! Your Child and Your Divorce" Contento de Semrik, 2012. דוא"ל ליצירת קשר: dgottlieb@netvision.net.il

²על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ארה"ב, בשנת 2009 לדוגמה, מספר הזוגות אשר התגרשו עמד על 50% ממספר הזוגות אשר התחתנו באותה שנה, ראה: <http://www.census.gov/compendia/statab/2012/tables/12s0133.pdf>

³על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של מדינת ישראל, בשנת 2010 מספר המתגרשים במגזר היהודי עמד על כשליש ממספר המתחתנים לעומת בשנת 1990 אז מספר המתגרשים היוו כ- 23% בלבד ממספר המתחתנים. ראה: למ"ס שנתון סטטיסטי לישראל - http://www.cbs.gov.il/shnaton63/st03_01.pdf

⁴<http://www.rbc.gov.il/Publications/CEONotices/Documents/2012.pdf>

⁵http://www.cbs.gov.il/www/publications12/1490/pdf/t01_34.pdf

"תינוק המריבה"⁶, בית המשפט בחר להגמיש את פרשנותו של החוק היבש על מנת לתת מקום מרכזי יותר לשיקול של טובת הילד. על כך בית המשפט בפסק דינו:

"מסקנתנו הנה, איפוא, כי הן בטווח הקצר והן בטווח הבינוני, טובת (אינטרס) הקטין היא שהוא יישאר אצל ההורים המבקשים לאמץ. אך מה באשר לזכותו של האב? מה באשר ל'קול הדם' העולה ממנו? קולו צריך, כמובן, להישמע. עם זאת, אין בכוחו להתגבר על טובתו של הקטין במקרה שלפנינו".

גירושין וחשיבה דיכוטומית

מטבע תהליך הגירושין נוצרת חשיבה דיכוטומית. מה שפעם היה שלם, מאוחד ומחובר היום מפוצל, מחולק ומשוסע. "הורים" הפכו ל"אבא" ול"אימא". במקום שהילד יראה את הוריו כאגודה אחת, שבה מרכיב אחד מעודד, מגבה ומשלים את האחר, לאחר הפירוד הוא רואה אותם כשני חלקים אשר לא רק פועלים במקרים מסוימים זה נגד זה, אלא גם כל אחד מהם מנסה למשוך את הילד לכיוון שלו, תוך השמעת והכפשת ההורה השני.

עבור ילדים אלו העולם מתחלק לשניים - העולם של אימא והעולם של אבא - עולמות המהווים שתי ספרות אשר נקודות הממשק ביניהן כמעט אפסיות, על אחת כמה וכמה אזור החפיפה המשותף להן. ילדים להורים שכאלו נדרשים בזמן השהייה שלהם עם האב להיות "הילדים של אבא" ובזמן השהייה שלהם עם האם להיות "הילדים של אימא" מה שעלול ליצור פיצול ולהקשות על הילד בתהליך של התפתחות של הזדהות יציבה ואינטגרטיבית, הכוללת את מלוא טווח החוויות והרגשות של הילד.

האופן שבו מתנהלים הליכי משמורת בבית המשפט יכולים, לפעמים, לתרום להעמקת בעייתיות זו. במקרים רבים, שני ההורים באים לבית המשפט ואוחזים בטלית, זה אומר כולה שלי וזו אומרת

בארץ על ידי משפחת תורג'מן (שלא ידעה על דבר החטיפה) - הוחזרה הילדה להוריה הביולוגיים, בניגוד לחוות הדעת הפסיכולוגיות, משום שבג"ץ החליט להעדיף שיקולים משפטיים טהורים וטכניים על פני שיקולים הקשורים לטובת הילדה, ועל כך מפסק הדין: "לגופם של דברים, תמימי דעים אנו עם בית המשפט קמא, כי הקטינה מצאה קן חם בבית סבה וסבתה, האוהבים את נכדתם ומרעיפים עליה רוב טובה. שותפים אנו אף לחשש, כי על-אף אהבתו העזה של האב לבתו ועל-אף רצונו הכן למלא אחר כל מחסורה יפגעו התנאים, שבהם תימצא הקטינה בהיותה בחזקתו, באיכות חייה. אולם כבר הקדמנו ואמרנו, כי המבחן הצר של טובת הקטינה, שאותו הציב בית המשפט קמא לנגד עיניו אינו ישים במקרה כזה.

"השאלה שיש להציב היא, אם קיימת 'סיבה מיוחדת' ויוצאת דופן לטובת הקטינה, שתצדיק את שבירת מסגרתו של תא המשפחה ושליטת זכותו של האב להחזיק בביתו עד הגיעה לגיל 14. על פי מבחנים שהצבנו ובנסיבות שהוכחו, אין מנוס בידינו מלהשיב על שאלה זו בשלילה".

נעיר, כי כ-15 שנים לאחר מכן, בפרשת

לבחון את אופן מילוי מחויבותה של מדינת ישראל ליישום האמנה לזכויות הילד, המליצה, בין היתר, על ביטול חזקת הגיל הרך⁷ ונעזרה בפסיכולוגים אשר הציגו בפני הוועדה תפיסות עדכניות לגבי המקום של שני ההורים בגידולו של הילד. דוח הוועדה כלל הצעה לשינוי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות הכוללת, בין היתר:

1. ביטול מרבית ההוראות בפרק "הורים וילדיהם הקטינים" שבחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, והחלפת המושג "אפוטרופסות" במושג "האחריות ההורית".
2. ילדים הם בעלי זכויות עצמאיות ואף בעלי זכויות כלפי הוריהם ויש לראות את עקרון טובת הילד כשיקול ראשון במעלה.
3. ביטול "חזקת הגיל הרך".
4. חיוב ההורים ליישב חילוקי דעות שביניהם בהסכמה, במסגרת המשפחתית או במצב של פירוד בעזרת צד שלישי, בעל מקצוע או מגשר, לפני שהם פונים לבית המשפט.
5. הסדרת מצבים שבהם לאחר פרידה, אחד ההורים מעוניין להגר עם הילד או להעתיק את מקום מגוריו בארץ.

החוק אינו מעניק פרס להורה זה או אחר, אלא מחפש את הדרך לבנות את התכנית המתאימה ביותר לילדים ולקבוע את חלוקת הזמן הראויה בין שני ההורים. בגישתם לבתי משפט, הורים רבים נאבקים על "הזכויות שלהם" לקשר עם הילדים ולקבלת החלטות בעניינם, אולם גישה חדשה בארץ מתמקדת דווקא בחובות של ההורים

לעומת זאת, לפסיקה ולחקיקה יש השפעות על הקליניקה, לדוגמה במקרה המפורסם של ברונה קרולין⁸ - ילדה ברזילאית אשר נחטפה מהוריה ואומצה

⁶<http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/F8171E9C-03DE-4FF5-9439-13AEC429BD2E/10149/dochShnit3.pdf>

⁷<http://www.justice.gov.il/MOJHeb/YeutzVehakika/NosimMishpatim/HavaadLeZhuot/DochKliali>

⁸גוטליב, ד. חזקת הגיל הרך: חזקה או חלשה? רטרופקט או רקוויאום? רפואה ומשפט, גיליון 38 יוני 2008, 157-165.

⁹בג"צ 243/88 - רוסילדה קונסלוס ואח' נ' שמחה תורג'מן. פ"ד מה(2), 626.

¹⁰יראה לדוגמה החלטת כב' השופט (בדימוס) פיליפ מרכוס תמ"ש 002470/05.

כולה שלי. כל הורה נאבק על המשמורת כאילו שהיא פרס, ובכך נוצר מצב שבו, בסופו של תהליך, הורה אחד יוצא מבית המשפט עם גביע מורם אל על ואילו השני יוצא מבית המשפט אבל וחפוי ראש.

במקרים רבים, הורים הנמצאים בתהליך גירושין כזה סבורים, כי הם פועלים לטובת הילדים שלהם, אולם מבחינת ילדם, הנפונף בדגל של טובת הילד אינו שווה הרבה כל עוד ההורים חובטים זה בזה עם המקלות של הדגלים.

מעניין לציין, שבחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות 1962 (תשכ"ב) אין אזכור של המילה "משמורת" (המילה מוזכרת בהקשרים אחרים, כגון אסיר הנמצא במשמורת החוקית של המשטרה או השב"ס) וזו לשון החוק:

"24. הסכם בין הורים החיים בנפרד (תיקון: תשס"ה)

"היו הורי הקטין חיים בנפרד - בין שנישואיהם אויבו, הותרו או הופקעו, בין שעדיין קיימים ובין שלא נישאו, רשאים הם להסכים ביניהם על מי מהם תהיה האפוטרופסות לקטין, כולה או מקצתה, מי מהם יחזיק בקטין, ומה יהיו זכויות ההורה שלא יחזיק בקטין לבוא עמו במגע; הסכם כזה טעון אישור בית-המשפט והוא יאשרו לאחר שנוכח כי ההסכם הוא לטובת הקטין, ומשאור, דינו - לכל עניין זולת ערעור - כדין החלטת בית-המשפט.

"25. קביעת בית המשפט באין הסכם בין ההורים

"לא באו ההורים לידי הסכם כאמור בסעיף 24, או שבאו לידי הסכם אך ההסכם לא בוצע, רשאי בית-המשפט לקבוע את העניינים האמורים בסעיף 24 כפי שיראה לו לטובת הקטין, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת". עד כאן לשון החוק.

כלומר, החוק אינו מעניק פרס להורה זה או אחר, אלא מחפש את הדרך לבנות את התכנית המתאימה ביותר לילדים ולקבוע את חלוקת הזמן הראויה בין שני ההורים. בגישתם לבתי משפט, הורים רבים נאבקים על "הזכויות שלהם" לקשר עם הילדים ולקבלת החלטות בעניינם, אולם גישה אחרת קמה כיום בארץ - גישה המתמקדת דווקא בחובות של ההורים, לעומת הזכויות שלהם.¹¹

אכן, התהליך האדוורסלי בנוי על כך שיש מנצח ומפסיד, כפי שקורה בתחומים אחרים של המשפט, כגון המשפט הפלילי (בתחומים מסוימים קיימת היום הגישה Alternative Dispute Resolution (ADR) כגון גישור ו-Therapeutic Jurisprudence.

הגישה האדוורסלית מעמיקה את הפערים בין ההורים, מדגישה ומבליטה את השוני שביניהם ומקשה על מציאת פתרון אינטגרטיבי יותר אשר ייתן מענה מסוים לצרכים לא רק של הילדים, אלא של כל אחד מההורים.

בשנים האחרונות, ישנם יותר מקרים שבהם שופטים נפגשים עם ילדים. מפגשים כאלו נעשים, בדרך כלל, בלשכת השופט ובנוכחות עובדת סוציאלית מיחידת הסייע שלילד בית המשפט

ושלא בנוכחות ההורים ועורכי הדין. התוכן של השיחה חסוי מפני ההורים ובאי כוחם ומטרת המפגש היא לאפשר לשופט להתרשם מהילדים בצורה בלתי-אמצעית, במיוחד כאשר מדובר בילדים גדולים יותר

חשוב לזכור, כי בשונה מסוגים אחרים של הליכים משפטיים (כגון המשפט הפלילי והמשפט המסחרי), הצדדים בידי משפחה צריכים להמשיך ולעבוד יחד גם לאחר מתן פסק הדין, כך שקיימת חשיבות רבה לתוצאות של התהליך שיאפשרו לשני הצדדים להגיע לשיתוף פעולה ולו מינימאלי.

לעתים, אפשר לעזור להורים מתגרשים להימנע מהתהליך האדוורסלי על ידי תהליכים כמו גישור או גירושין בהסכמה (Collaborative Divorce). תהליכים אלו מתמקדים יותר בצרכים האמתיים של כל אחד מההורים ופחות ברצונות שלהם. התהליכים האלו מנסים לתת מענה אמיתי ומהותי לדאגות, לפחדים ולחרדות של ההורים, במטרה לסייע לשניהם לצאת עם רוב תאוותם בידם. חשוב מכל, בניגוד לתהליך האדוורסלי, בתהליכים של ADR

שעם סיומו של התהליך המשפטי, שני הצדדים חייבים להמשיך ולתפקד יחד בפרויקט משותף ועל כן חשוב ביותר, כי עצם התהליך לא יפגע יותר במרקם היחסים אשר ממילא נפגע.

כאשר הורים יוצאים חבולים מההליך המשפטי, מצבם משפיע בצורה שלילית על היכולת שלהם לשתף פעולה בהמשך גידול הילדים, דווקא בשעה ששיתוף הפעולה הכי נדרש.

בעניין זה, חשוב לציין את הפעילות של יחידות הסייע ליד בתי משפט לענייני משפחה. ביחידות אלה פועלים צוותים של עובדים סוציאליים, פסיכולוגים ופסיכיאטרים, אשר בין היתר, מנסים לנווט את המשפחות למקום נכון ובריא יותר.

כסף וגירושין

היה זה קהלת אשר אמר: "והכסף יענה את הכול" (פרק י, פסוק יט). כסף מסמל כוח, כסף נותן הזדמנות; כסף מעיד, לכאורה, על הצלחה ו"בעל המאה הוא בעל הדעה". אבל בנוסף לכל התפקידים הרגילים של כסף בחיים שלנו, עבור הורים מתגרשים לכסף יש משמעויות נוספות.

כסף יכול לשמש פיצוי להורה אשר מרגיש שנעשה לו עוול. הערך של הפיצוי, לפעמים, הוא הרבה יותר מהערך של הכסף עצמו. האדם נהנה לא רק מהעובדה שיש לו, אלא גם מהידיעה שאין לשני הכסף מהווה משקל נגד לתחושת האובדן של גירושין; הוא ממלא את הפער אשר נפער.

בתהליך גירושין, כל אחד מבני הזוג מאבד הרבה מאוד דברים: מסגרת משפחתית, תקווה, חלום, נורמאליות, זמן עם הילדים, השקעה של שנים רבות, בית, אורח חיים, מעמד חברתי מסוים, זמן ובריאות הנפש. מטבע הדברים, אדם המוצא את עצמו בפני אובדן מנסה לשמר כמה שיותר מהדברים שהוא מרגיש שהוא מאבד ובכך מצליח, במידה מסוימת, להשקיע את נפשו.

פירוק השיתוף - חלוקת הרכוש - הוא אירוע חד-פעמי. גם אם קיימות סביבו מלחמות גדולות, הרי שבסופו של דבר, תהליך זה מסתיים וכל אחד מההורים "הולך הביתה" עם חלקו החוקי של הנכסים המשותפים. בסופו של דבר,

¹¹ ראה לדוגמה החלטת כב' השופט (בדימוס) פיליפ מרכוס תמ"ש 002470/05

שניהם אמנם מפסידים אבל שניהם גם מקבלים משהו.

בסוף התהליך, כל הורה עושה לעצמו בדק בית, רואה מה שנשאר לו מהשותפות ומחליט לאן הוא מנתב את החלק אשר נשאר לו ומשם מתחיל לבנות מחדש את חייו.

אבל נושא מזונות הילדים שונה קצת. מדובר באותו תשלום חודשי, אשר ברוב המקרים האב מעביר לאם על מנת שהיא תוכל לפרנס את הילדים. סכום זה נקבע - אם בהסכמה ואם בהחלטה - על בסיס היכולת הכלכלית של האב ואורח החיים לו הורגלו הילדים. אבות רבים חשים, כי קביעת גובה דמי המזונות נעשית בצורה לא הוגנת ולא מידתית. ישנם לא מעט אבות גרושים אשר אינם משלמים את דמי המזונות תמידים כסדרם ובמקרים רבים אימהות נאלצות לקבל את דמי המזונות מהמוסד לביטוח לאומי או דרך ההוצאה לפועל - לפעמים אחרי הפעלת צווי מעצר.

לעתים קרובות מתנהלים מאבקים, לכאורה על משמורת, כאשר בפועל המאבק הוא על תשלום דמי מזונות, כאשר רצונו של האב או האם אינו הגדלת או הגבלת הזמן עם הילדים, כי אם הגדלת או הפחתת דמי המזונות.

ועדת שיפמן¹², אשר מונתה על ידי משרד המשפטים, בדקה את הנושא והציעה מספר דרכים על מנת לפתור את הבעיות הקיימות. להלן תמצית המלצות הוועדה:

1. זכות הילד והאחריות ההורית: מוצע להשתית את זכות הילד לתמיכה כלכלית כזכות עצמאית שלו, ששני הוריו אחראים למימושה. זכות הילד היא עד הגיעו לגיל 21.

2. שיעור התמיכה הכלכלית: קביעת שיעור התמיכה הכלכלית לפי הכנסות שני ההורים ומספר ילדיהם. ההורים יישאו בתמיכה הכלכלית לפי שיעור הכנסת כל אחד מהם ולפי הזמן שהם מקדישים לטיפול בילד, לפי נוסחה כלכלית שבחוק. הורה שמטפל בילד בשעות העבודה עד גיל 12 או בילד עם מוגבלות זכאי לשכר טיפול.

3. הסכם בין ההורים: הסכמה של ההורים שפוגעת בזכות הילד לתמיכה הכלכלית

או בשיעור שכל הורה חייב בה בטלה.

4. קביעת התמיכה הכלכלית על ידי רשם בית המשפט למשפחה:

רשם בית המשפט למשפחה יקבע את שיעור התמיכה הכלכלית ואת חלוקתה בין ההורים. על קביעת הרשם ניתן יהיה לערור לבית המשפט למשפחה במקרים חריגים ויוצאים מן הכלל המנויים בחוק.

5. הוצאת דיני מזונות הילדים מדיני המעמד האישי:

הדינים הדתיים שחלים על נושאי המעמד האישי לא יחולו על מזונות הילדים.

ראוי לציין, כי המלצות הוועדה זכו

לעתים בית המשפט ממנה עבור הילד אפוטרופוס לדין

לתמיכה של ארגוני הגברים, אולם גם נמתחה עליהן ביקורת, בעיקר בשל סעיפים 4 ו-5. בכל מקרה, מדובר בניסיון להפריד את ההתדיינות על כסף מההתדיינות על ילדים. ימים יגידו אם ניסיון זה יצליח אם לאו.

זכויות הילד

בשנת 1991, מדינת ישראל אשררה את אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד¹³ משנת 1989. ב-20 השנים מאז אשרור האמנה, המקום של זכויות הילד נכנס בהתמדה לשיח הציבורי והמשפטי, במיוחד בכל מה שקשור לילדים בתהליכי גירושין.

בית המשפט אף עמד על ההבדל בין דוקטרינת טובת הילד לבין דוקטרינת זכויות הילד, והגדיר את היחס הראוי אותו על בית המשפט לנקוט בין שתי

הדוקטרינות האלו¹⁴.

כחלק מניסיונה להעצים את מקומו של הילד, האמנה קובעת, כי בכל עניין משפטי הקשור לילד, יש לשמוע את דעתו.

סעיף 12

1. מדיניות חברות יבטיחו לילד המסוגל להחיות דעה משלו את הזכות להביא דעה כזו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד.

2. למטרה זו, תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מינהלי הנוגע לו במישרין או בעקיפין, באמצעות נציג או גוף מתאים, בצורה המתאימה לסדרי הדין שבדין הלאומי.

נושא זה חשוב משום שבדרך כלל, הרצונות של ילדים מוצגים על ידי הוריהם ולעתים, הדעה של ההורים יכולה להיות מנוגדת לדעה של הילד¹⁵. במקרים רבים של גירושין, כל הורה טוען, כי הוא מייצג לא רק את טובתו של הילד אלא גם את רצונו, אבל כאשר בודקים את העניין מתברר, כי כל אחד מההורים טוען לרצון אחר של אותו ילד וכי תפיסת רצונו של הילד של כל הורה מושפעת פחות מהדעה של הילד ויותר מהצרכים של אותו הורה.

רצונו של הילד יכול גם להיות משמעותי במיוחד בתיקי חטיפה. מדובר במקרים שבהם הורה אחד חוטף את ילדו ממדינה אחת לשנייה ואז ההורה ממנו נחטף הילד רשאי לפנות לבית המשפט לפי חוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), התשנ"א - 1991 ולבקש את החזרתו המיידית של הילד למדינה ממנה נחטף. החוק קובע, כי יש להחזיר ילדים חטופים במהירות האפשרית, אולם בסעיף 13(ב) מציין כמה חריגים לכלל הזה - שניים מהם פסיכולוגיים במהותם:

"קיים חשש חמור שהחזרתו של הילד תחשוף אותו לנזק פיזי או פסיכולוגי או תעמיד את הילד בדרך אחרת במצב

¹²<http://index.justice.gov.il/PubliCations/Articles/Documents/DochShifman.pdf>

¹³<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Zchuyot/ChukimVeamanot/amanot/AmnaOom.htm>

¹⁴ראיה לדוגמה: ערעור אזרחי מס' 2266/93, וכן גם רוטלוי, ס. מעמדם של ילדים בחברה הישראלית - לקראת שינוי! מתוך: "דברים שיש להם שיעור" - עיונים וביורים במצוות כיבוד אב ואם, שנכתב ביוזמת עו"ד אברהם דבירי לזכרו של בנו יוני דבירי, אשר נפל ביום ל' שבט תשנ"ח-26.2.98 במוצב כרכום שבדרום לבנון.

¹⁵ראיה לדוגמה: עניינה של ילדה אשר ביקשה להתנגד לרצונם של הוריה אשר רצו לכפות עליה טיפול מציל חיים - אושרי, ר. על שלמות הגוף ושלמות המשפחה: זכות הקטין לאוטונומיה רפואית במצבי קונפליקט. רפואה ומשפט, גיליון 46, יולי 2012, 204-188 וכן את ההערות של דר' גרי שטיין (עמודים 206-205) ושלי עמדים (204-203).

בלתי נסבל... הרשות השיפוטית או המינהלית רשאית, כמו כן, לסרב לצוות על החזרת הילד אם התברר לה, כי הילד מתנגד להחזרתו וכי הוא הגיע לגיל ולרמת בגרות שבהם מן הראוי להביא בחשבון את השקפותיו".

בשנים האחרונות, קולם של הילדים נשמעים בדרכים שונות בבתי המשפט. מעבר לדברים שהילדים אומרים המובאים לבתי המשפט על ידי עובדת סוציאלית לסדרי דין בתסקירים שהן כותבות, והדברים שהם אומרים למומחים מטעם בית המשפט המביאים את דבריהם בחוות הדעת שהם מגישים - לעתים בית המשפט ממנה עבור הילד אפוסטרופוס לדין, המשמש כעורך דין לילד ולעתים בית השופט עצמו גם משוחח את הילדים.

אפוסטרופוס לדין - בדרך כלל עו"ד - ממנה מטעם בית המשפט לייצג את האינטרסים של הילדים. אפוסטרופוסים לדין מתמנים, בדרך כלל, באותם מקרים שבהם סבור בית המשפט, כי מתוך המיקוד במצוקה האישית שלהם אין ההורים ועורכי הדין שלהם מסוגלים לייצג נאמנה את הצרכים של הילדים. האפוסטרופוס לדין נפגש עם הילד ומתרשם ממנו ומעמדותיו ויכול גם לבקש התייעצות מאיש מקצוע על מנת להבין טוב יותר את העמדות של הילד ואת היכולת שלו להביע עמדות בצורה בוגרת ועניינית.

בשנים האחרונות, ישנם יותר מקרים שבהם שופטים נפגשים עם ילדים. מפגשים כאלו נעשים, בדרך כלל, בלשכת השופט ובנוכחות עובדת סוציאלית מיחידת הסיוע שלילד בית המשפט ושלא בנוכחות ההורים ועורכי הדין. התוכן של השיחה חסוי מפני ההורים ובאי כוחם ומטרת המפגש היא לאפשר לשופט להתרשם מהילדים בצורה בלתי-אמצעית, במיוחד כאשר מדובר בילדים גדולים יותר, המפגש יכול לעזור לשופט להחליט איזה משקל לתת לרצון אשר הילד מביע, ולהגיע לאבחנה ברורה יותר אם קיימת התאמה בין הרצון ובין טובתו.

משמורת משותפת

בשנים האחרונות נדון בבתי משפט ביתר תדירות עניין של "משמורת משותפת",

אלא שדין זה טעון מאוד ומערבב לא רק שיקולים קליניים וענייניים, כי אם גם משפטיים ופוליטיים.

אם, כאמור לעיל, המונח "משמורת" אינו קיים בחקיקה הישראלית, קל וחומר המונח "משמורת משותפת" אינו קיים. עם זאת, קריאה מדוקדקת בחוק הקיים מגלה, כי בפועל, החוק הישראלי מעניק משמורת משותפת משפטית - גם אם לא פיזית בהכרח - לשני ההורים, כלשון החוק:

"18. שיתוף בין ההורים

בכל עניין הנתון לאפוסטרופוסות חייבים שני ההורים לפעול תוך הסכמה; הסכמתו של אחד מהם לפעולתו של רעהו יכולה להינתן מראש או למפרע, בפירוש או מכללא, לעניין מסויים או באופן כללי; וחזקה על הורה שהסכים לפעולת רעהו כל עוד לא הוכח היפוכו של דבר. בעניין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מההורים לפעול על דעת עצמו".

משמעות הדבר היא, כי לשני ההורים הזכות ואולי גם האחריות לקבל החלטות עבור ילדיהם. עצם הפירוד או הגירושין אינו מפקיע זכות או אחריות זאת, הוא רק יוצר מצב שבו "...חזקה על הורה שהסכים לפעולת רעהו..." כבר אינה קיימת היות ולכאורה "...הוכח היפוכו של דבר".

גם אחרי גירושין, נשמרת לשני ההורים הזכות לקבל החלטות חשובות הקשורות בחינוך, בבריאות, בדת ואף אולי במגורים של ילדיהם. הורים רבים אינם מבינים את זה, מה שמקשה עליהם עוד יותר את המצוקה שלהם, הנובעת מתחושת האובדן של הגירושין.

כאמור, על פי חוק המשמורת הפיזית, שאמנם אינה משותפת בהכרח, אם כי ישנם בהחלט מקרים שבהם חלוקת הזמן של הילדים בין ההורים שווה, פחות או יותר. בעניין זה, ראוי לציין אבחנה חשובה המופיעה בספרות והיא ההבדל בין *equal* לבין *equivalent*, כלומר ההבדל בין "שווה" - מושג מתמטי, לבין "שווה ערך" - מושג פסיכולוגי. ישנם הורים אשר מגיעים ממקום של מזעור ההפסדים שלהם, וכפי שהם רוצים כי חלוקת הכסף תהיה שווה בשווה, הם גם רוצים כי חלוקת הילדים תהיה שווה, בין אם הדבר עולה בקנה אחד עם טובת הילדים ובין אם לא.

ישנם מקרים שבהם הורים נלחמים על

חלוקה שווה של הזמן, גם כאשר אין הם מצליחים לעמוד בסידור המעניק להם פחות ממחצית הזמן. להורים אלו יש להסביר, כי תפיסת הזמן של הילד שונה מזו שלהם וכי הצורך של ילד הוא קשר רציף, רגוע וניתן לצפייה מראש עם שני ההורים. שוויון מתמטי בחלוקת הזמן אינו נותן מענה לצרכים של הילד בהכרח. אבל מעבר לצדדים הטכניים של משמורת משותפת, יש להתמקד במסר הפסיכולוגי לילדים. ככל שהילדים חווים יותר שיתוף בין ההורים, כך טוב להם יותר.

דין

מעבר למשבר הקיומי הפוקד משפחות בתהליכי גירושין, עליהן גם להתמודד עם התמורות החברתיות בתפיסה של טובת הילד, זכויות הילד, התנגשות בין אינטרסים וזכויות, חובות ואג'נדות פוליטיות. "טובת הילד", הכלל אשר עדיין מנחה את רוב ההחלטות המתקבלות בעניינם של ילדים, נשאר עדיין קצת עמום, נתון לפרשנויות שונות על ידי אנשים בעלי השקפות עולם שונות, מחפש את מקומו ליד העיקרון של "זכויות הילד" ומשוררב לעתים קרובות בוויכוחים ציבוריים-פוליטיים-מגדריים, לפעמים בצורה אשר אינה עולה בקנה אחד עם רוח העיקרון.

עבור הקלינאי העובד עם משפחות ועם ילדים המתמודדים עם תהליכי גירושין, חשוב להיות מעודכן ומודע לנעשה בזירות הפוליטיות והמשפטיות שבהן משתקף הידע המקצועי העדכני ביותר ובהן גם נקבעת המדיניות אשר מעצבת במידה מסוימת את המציאות של משפחות גרושות.

היכרות המטפל עם הפסיקה החדשה, עם חוקים חדשים ואף עם יוזמות חקיקה עכשוויות יכולה לסייע לו בעבודה עם משפחות אלו, הן ברמה של הבנת המצוקה שלהן והן ברמה של התאמה של הציפיות וההתנהלות של בני המשפחה למציאות משפטית וחברתית הנמצאת בתהליך שינוי מתמיד. זאת ועוד, היות ונושאים הקשורים בגירושין מעוררים שיח ציבורי רגשי מאוד, על המטפל לבחון כל העת את התגובה האישית שלו לנושאים אלו ולבדוק עם עצמו איך היא משפיעה על העבודה הטיפולית.

¹⁶ גוטליב, ד. משמורת משותפת: היבטים פסיכולוגיים, חברתיים ומשפטיים. רפואה ומשפט גיליון 46 יולי 2012, 223-240.

היבטים פסיכולוגיים-משפטיים יישומיים להלכת הגולגולת הדקה בתביעות נזיקין

פרופ' משה זכי¹

כאשר האירוע של המזיק שימש כגורם מאיץ וכזרז לתגובה הנפשית (Trigger Mechanism).

1. החמרה במצבו הנפשי של הניזוק כתוצאה מסטרסורים (Stressors) ממאורע חבלתי שהמזיק אחראי לו.
 2. רשלנות מקצועית הגורמת לנזק בלתי-צפוי לניזוק.
- בשלוש קטגוריות אלו נדון, תוך שימוש בדוגמאות לצורך המחשה והבהרה.

מצבים נפשיים בלתי-צפויים הנגרמים על ידי מאורע לו אחראי המזיק

בני אדם נבדלים זה מזה במבנה הפסיכו-דינמי שלהם (כוחות "אני" לעומת רמת הלחצים האקסטרה-פסיכיים אוהאינטרה-פסיכיים להם הם חשופים). כמו כן, בני אדם נבדלים ברמת ארגון האישיות אשר נקבעת על סמך גורמים מולבים ועל סמך השפעות מוקדמות סביבתיות במהלך התפתחות האדם, בעיקר בשנות החיים הראשונות של הינקות והילדות (סולברג, תשנ"ז).

לכן, אותו מאורע (סטרסור של אובדן או קשיי הגירה) ואירוע טראומטי (אסון טבע, שריפה גדולה, תאונת מטוס או דרכים) - יגרמו אצל אחד להפרעות הסתגלות (Adjustment Disorder) או להפרעת דחק פוסט-טראומטית (PTSD) והאחר לא ייפגע בכלל. חשובה אם כן לא רק עוצמת הסטרסור או הטראומה, אלא גם במי היא פוגעת: אדם בעל כוחות "אני" ומנגנוני התמודדות יעילים יגלה חוסנה (Resilience) ויצליח להתמודד ולהתגבר, בעוד שאדם בעל "אני" חלש ומנגנוני הגנה והתמודדות רופפים לא יעילים - ייפגע.

אגרנט, כי התאמת הגישה המעשית בדין האנגלי לנסיבות המקרה שלפניו מובילה למסקנה, כי תכונותיו המיוחדות של התובע אינן מרחיקות את הנזק מן המעוול בעיני החוק, ועל כן עליו לשאת בתוצאות הנזק אשר נגרם, לאור העובדה כי היה כרוך במצבו הפיזי המיוחד של הניזוק. ומאז פסיקה זו היו פסיקות נוספות^{4,5,6,7,8} אשר ביססו בהדרגה את הלכת "הגולגולת הדקה" במשפט הישראלי.

המשפט האנגלי מחיל את הלכת "הגולגולת הדקה" לא רק על נזקים גופניים, כי אם גם על נזקים נפשיים העלולים להיגרם כתוצאה מהתנהגות או מעוול. ההלכה יושמה לראשונה בפסיקה הישראלית על ידי השופט אגרנט בפרשת לוי

החוק הישראלי מעניק פיצויים לניזוק בשל נזק שנבע כתוצאה ישירה מעוולת המזיק; אולם במקרים של הלכת "הגולגולת הדקה" - כאשר הנזק נגרם או הוחמר כתוצאה של גורמים בלתי-צפויים מראש - אז עדיין יישא המזיק באחריות ויצטרך לשאת בפיצויים.

הפסיכולוג המשפטי אשר מעורב מקצועית בתביעות נזיקין מבסס את עדות המומחה שלו על הערכה פסיכודיאגנוסטית, שתבטא בהלכת "הגולגולת הדקה" בשלושה אופנים:

מצבים נפשיים שנגרמים כתוצאה משיווי משקל נפשי עדין של הניזוק -

מבוא: רקע להלכת "הגולגולת הדקה"
הלכת "הגולגולת הדקה" (Eggshell Skull Rule), שמקורה בדין האנגלי, מכירה באחריותו של המזיק לנזקים בלתי-צפויים שמקורם בחולשותיו של הניזוק. ההלכה גורסת שלא תתקבל טענת המזיק שלא חזה מראש את נזקי הניזוק, מאחר שלא היה יכול לדעת קודם לכן את חולשתו המיוחדת, כמו למשל: הפרעת דיכאון בעקבות פיטורין מעבודה.

הלכת "הגולגולת הדקה" עלתה לראשונה בתחילת המאה ה-20 על ידי השופט Kennedy בפרשת Dulieu² אשר פסק, כי לא תתקבל טענת הגנה למזיק, כי הניזוק היה סובל פחות נזק או לא היה סובל בכלל "אלמלא הייתה לו גולגולת דקה באופן חריג או לב חלש באופן חריג".³ 40 שנה לאחר מכן, ההלכה נוסתה בפסיקה האנגלית בקביעת בית המשפט. המשפט האנגלי מחיל את הלכת "הגולגולת הדקה" לא רק על נזקים גופניים, כי אם גם על נזקים נפשיים העלולים להיגרם כתוצאה מהתנהגות או מעוול.

ההלכה יושמה לראשונה בפסיקה הישראלית על ידי השופט אגרנט בפרשת לוי (ע"א 22/49).³

הנתבע תקף את התובע ותפס בצוואר; התובע חש ברע במשך יומיים וביום השלישי לקה בשטף דם ששיתק חלק מגופו. ביהמ"ש מצא, כי השיתוק נגרם כתוצאה מתקיפת הנתבע - וזאת על אף שהתובע סבל מהסתיידות כלי דם.

מצב גופני מיוחד זה של הקורבן לא היה ידוע למזיק, ועל כן לא היה יכול לחזות מראש שהנתקף ילקה בשיתוק כתוצאה ממעשיו, ולמרות זאת, קבע השופט

¹ פרופסור משה זכי, ראש המחלקה לפסיכולוגיה, משפט ואתיקה. המרכז הבינלאומי לבריאות, משפט ואתיקה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

² Dulieu v. White & Sons [1901], 2 K.B. 669

³ ע"א 22/49 לוי נגד מוסף פד"י ד' 558.

⁴ ע"א 237/55 סטרצ'נר נגד פרמדנצ'יק פד"י י' 1050.

⁵ ע"פ 47/56 מלכה נגד היוהמ"ש פד"י י' 1543.

⁶ ע"א 60/57 דויטש נגד פרנקו פד"י י"א 1529.

⁷ ע"א 390/62 משולם רינגר נגד מדאים לאון ואח' פד"י י"ז 1662.

⁸ ת"א 7794/98 רביד משה נ' דניס קליפורד פד"י נ"ז (4) 721.

חשוב לציין, שאין יחס ישיר בין עוצמתם וחומרתם של הסטסורים או הטראומה ובין חומרתה והימשכותה של התגובה הנפשית הפתולוגית: במקרים מסוימים, חבלה קטנה, לכאורה, כמו תאונת דרכים קלה ללא אובדן הכרה, עלולה לגרום לתגובה נפשית קשה ומתמשכת, מלווה בירידה חלקית או מלאה של התפקוד החברתי והתעסוקתי ואף בכל המישורים של החיים.

אותו מאורע (סטסור) של אובדן או קשיי הגירה) ואירוע טראומטי (אסון טבע, שריפה גדולה, תאונת מטוס או דרכים) יגרמו אצל אחד להפרעות הסתגלות (Adjustment Disorder) או להפרעת דחק פוסט-טראומטית (PTSD) והאחר לא יפגע בכלל

אנו נמחיש את הנאמר בדוגמה מבית המשפט בטבריה: ת.א. 1643/06 (שלום בטבריה) ת. שאן נ' "הראל" ואח'. סיבת הפנייה: בהתאם להמלצתו של ד"ר טארק פאהום, רופא פסיכיאטר מומחה מטעם בית המשפט, נתבקשתי לערוך בדיקה פסיכודיאגנוסטית לתובע (קטין).

רקע של הנבדק: תימור, קטין בגיל 17, בן שני (מתוך חמישה) להורים דרוזים, האב רופא והאם גננת. לדברי ההורים והנבדק, עד כיתה ו' של בית הספר היסודי תימור תפקד באופן תקין מבחינת הישגים לימודיים והתנהגותיים; אך מאז התאונה בכיתה ז', מצבו התדרדר והחריף מבחינת למידה והתנהגות בבית הספר.

תיאור האירוע (התאונה): לדברי ההורים והנבדק (תימור), במהלך כיתה ז' הוא ואחיו היו מעורבים בתאונת דרכים חזיתית ב-19 בנובמבר 2004, כשישבו במושב האחורי במכונית דודם. על פי דיווח חדר מיון של בית החולים פורייה, תימור לא איבד הכרה, והוא סבל מכאבים בצוואר, בגב תחתון וברגל שמאל; צילומי עמוד שדרה צווארי מותני ושוק שמאלי לא העידו על נזק חבלתי.

תימור מצוין, שתוך כדי האירוע הוא גילה דם בעיניו של אחיו, והגיב ברמת חרדה גבוהה. לדברי ההורים, הילד מטופל פסיכיאטרית ובפסיכותרפיה בשילוב

הדרכת הורים מאז 2008 במרפאת בריאות הנפש האזורית לילד ולמתבגר במג'אר. סיכום והמלצות:

1. הבדיקה הפסיכודיאגנוסטית, בדומה לקביעתו של ד"ר טארק פאהום, מצביעה על תסמונת PTSD (Post Traumatic Stress Disorder) ונמצאת בהצלבה עם הקריטריונים של DSM-IV סעיף 309.81, כדלקמן:

א. נחשף לאירוע טראומטי (תאונת דרכים):
(1) שבו הוא נחבל ונחשף לחבלה של אחיו.
(2) הוא הביע פחד רב למראה הדם על פניו של אחיו.

ב. בריאיון הקליני, תימור מתאר חלומות מפחידים הקשורים לפציעה של אחיו.

ג. נמצא מפעילויות וממגע עם אנשים.

ד. בלילות מתקשה להירדם; ביטוי כעסים; ריכוז ירוד; דריכות נפשית.

ה. ההפרעה מתבטאת בדחק משמעותי עם חוסר תקשורת בין-אישית ועם חוסר תפקוד תעסוקתי.

2. משך ההפרעה יותר משלושה חודשים, מסווג אותה ככרונית.

3. מתוך ממצאי ההערכה הפסיכודיאגנוסטית, המצביעה על ירידה משמעותית בתפקודו הקוגניטיבי, על חוסר כוחות נפשיים ובריאיון הקליני תימור מדווח על מחשבות אובדניות - מכאן שהתסמונת מוערכת בדרגה בינונית עד חריפה (מאחר ולדברי האב הוא אינו נוטל תרופות פסיכיאטריות באופן רצוף).

דוגמה אחרת מתייחסת לקבוצות בסיכון. דוח של משרד הבריאות מ-13 ביולי 2009 בנושא התאבדויות בסיכון הצביע על עלייה בשיעור 30% בהתאבדות בקרב עולים מברית המועצות ומאתיופיה. התגברות תופעת התאבדותם של עולים מעלה סוגיות מקצועיות ואתיות המצריכות הבהרה פסיכולוגית של התסמונת והצעות לדרכי ההתמודדות עמה.

קיימות שתי גישות המתייחסות לאובדנות ולהגירה כקשורות זו בזו. גישה אחת, המדגישה את הקשר שבין דחק נפשי של הפרעת הסתגלות מתמשכת - גורם אינטרה-פסיכי (Intra-Psychic); וגישה אחרת, המדגישה את המרחק בין תרבות המוצא של העולים ובין התרבות של הארץ הקולטת - גורם אקסטרה-פסיכי (Extra-Psychic). המתבטא בבידוד חברתי. למעשה, שתי הגישות מדגישות את הסיכון לאובדנות בקרב אלה עם "הגולגולת הדקה".

עולים חשופים לסטסורים (Stressors) שונים בתהליך קליטתם ובהמשך, ברמה האישית וברמה המשפחתית. אין מדובר כאן בחוויה טראומטית חד-פעמית, אלא במצב של דחק פסיכו-סוציאלי מתמשך. קשיי ההסתגלות יכולים להתבטא בכל תחומי החיים: ביכולת התפקוד היום-יומית, בתחום התעסוקה ובתחום החברתי. סימפטומים נוספים שמופיעים הם מתח וחרדה, מצב רוח דיכאוני, הפרעות ביכולת הקוגניטיבית (הריכוז, הזיכרון והלמידה, הפרעות רגשיות ובהתנהגות).

ההגדרה האטיולוגית של גורם הדחק אינה ברורה בהכרח, אולם התגובה אופיינית ל"גולגולת דקה": בגורמים אישיים, בטרם החשיפה לסטסורים של הארץ הקולטת, התסמינים של התסמונות מתפתחים כחודש מתחילת השינוי, והם יכולים להצטמצם ולהיעלם בתוך שישה חודשים. אם ההפרעה נמשכת תקופה ארוכה יותר, יש חשש מכרוניזציה של הפתולוגיה.

הפרעת ההסתגלות מסווגת ב-DSM-IV (APA, 1994) עם אבחנות שונות: הפרעת הסתגלות עם מצב רוח דיכאוני (309.0), עם חרדה (309.24), עם הפרעות התנהגות דיכאוני (309.28), עם הפרעות רגשיות והפרעות התנהגות (309.4) ולא מוגדר (309.9).

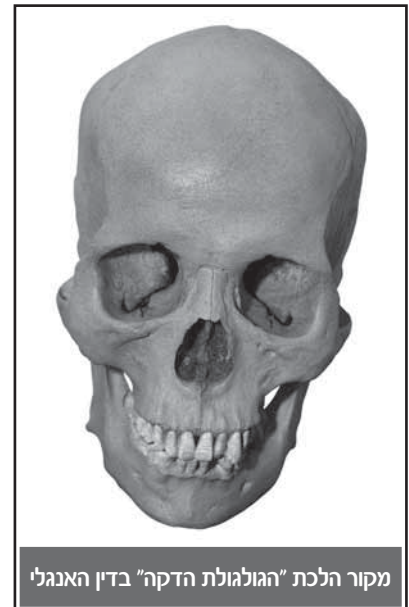
הגירה שגורמת לשינויים משמעותיים באורח החיים של היחיד והמשפחה עלולה לגרום להפרעות הסתגלות ברמות חומרה שונות: רמה קלה, מתונה, חריפה - כאשר דחק מתמשך בשלבי כיוניזציה וברמת חומרה חריפה עלול להסתיים באובדנות. בקרב קבוצות סיכון של עולים היו מקרי התאבדות שיש בהם בסיס מקצועי, פסיכולוגי-משפטי, לתביעת נזיקין בהתאם להלכת "הגולגולת הדקה" - תחום זה לא זכה לפיצויים על נזק שנגרם באחריות המדינה. עם זאת, תחום דומה של מקרי התאבדות (כ-35 מקרים בשנה) אכן זוכה לתביעות נזיקין נגד משרד הביטחון על בסיס הלכת "הגולגולת הדקה": התאבדות חיילים במסגרת השירות הצבאי בצה"ל.

החמרה במצבו הנפשי של הניזוק כתוצאה ממעשיו של המזיק

תחום זה מתייחס למקרים שבהם יש החרפה סימפטומטולוגית במצבו הנפשי של ניזוק כתוצאה מאירוע לו אחראי המזיק, למשל: החרפה מרמה קלה יותר לרמה גבוהה יותר בדרגת החרפות של

תסמונת פסיכונירוטית ממנה סובל הניזוק - כאשר החרפה מעין זאת מעלה את שיעור הנכות של התובע, בהתאם לדירוג שיעורי הנכות להפרעות נפשיות של המוסד לביטוח לאומי.

מקור הלכת "הגולגולת הדקה" בד"ר האנגלי

להלן תיאור של התופעה: לעתים, אפשר להוכיח פסיכולוגית-משפטית, באמצעות מבחני אישיות (כגון מבחן MMPI-2), שהאדם נפגע מהפרעת הסתגלות או מהפרעת דחק פוסט-טראומטית, בו-בזמן שלפני המאורע החבלתי הוא לא תפקד בצורה יעילה וגילה סימפטומטולוגיה ניוורטית מסוימת של חרדה ודיכאון.

במקרים אלה, הסטרסור או הטראומה מהווים גורם מאיץ וזרז (Trigger Mechanism) להחמרה במצבו הנפשי של הניזוק - כי אלמלא החבלה, ייתכן שהנפגע היה יכול לתפקד, למרות הרמה הקלה של הסימפטומטולוגיה הניורטית - אולם המאורע החבלתי זעזע את השינוי המשקל העדין וגרם להחמרה במצבו הנפשי של הנפגע: מבחינה פסיכודינמית, אפשר לראות בהליך נסיגה במצב הנפשי.

אני אמחיש מצב זה באמצעות הדוגמה הבאה: הנבדק ד' הופנה אליי להערכה פסיכודיאגנוסטית על ידי עורך דינו, לצורך אבחון מצבו הנפשי, אשר הולך ומחריף מאז אירוע ששימוש לו "סטרסור" (Stressor) שלו הוא היה קורבן במסגרת עבודתו, בתפקיד ניהולי בכיר. עלו נגדו חשדות לטובת הנאה וכתוצאה מכך, הושעה מעבודתו במשך כתשעה חודשים, בשנים 2003-2004.

רקע הנבדק:

ד' הוא הבן האמצעי מתוך שלושה בנים. לאחר סיום בית ספר תיכון, הוא התגייס לצבא בחיל שריון ושוחרר בדרגת סמ"ר. בהמשך, במשך 12 שנים, הוא ביצע שירות מילואים פעיל. הוא אקדמי עם תואר BA בכלכלה ובמנהל עסקים מאוניברסיטת חיפה. בשנת 1995 הוא קיבל תפקיד ניהולי בעבודתו; ובשנת 1997, בהיותו בן 41, הוא נישא לאם לבן במשפחה חד-הורית, ולזוג נולדו שני ילדים.

המשבר שפקד את ד' בעבודה גרם להרעה במצבו הנפשי וערער בהדרגה את מערכת היחסים של בני הזוג; בשנת 2011 הזוג התגרש, האם משמשת כמשמורת ו-ד' מקיים במסירות ובעקביות סדרי ראייה עם שני ילדיו.

תיאור האירוע - הסטרסור

ביוני 2004, במסגרת תפקיד ניהולי בכיר, הועלו נגד ד' חשדות לקבלת שוחד טובת הנאה כנגד מתן אשראי, והוא הושעה מעבודתו למשך תשעה חודשים עד סיום החקירה. המקרה אירע בתקופה שבה הוא סבל מחרדה דיכאונית (טופל בתרופות פסיכיאטריות נוגדות חרדה דיכאונית בין השנים 1995-2004), ולפני האירוע המשברי בעבודה דווח בגיליון הטיפול שהוא במצב של רמיסיה.

בעקבות המשבר, חלה החרפה סימפטומטולוגית במצבו הנפשי בצורה משמעותית: מרגע זה, הוא עבר לטיפול פסיכיאטרי והוא ממשיך אותו עד היום: פגישה אחת לשלושה חודשים.

סיכום והמלצות:

חוות הדעת מתוך ממצאי ההערכה הפסיכודיאגנוסטית: ד', היום בן 56, סבל בין השנים 1995-2004 מהפרעת חרדה דיכאונית (ירידה של סרטון בגזע המוח) וטופל תרופתית על ידי פסיכיאטר והשיג רמיסיה (עם כיסוי תרופתי). ביוני 2004, הועלו חשדות נגדו בדבר קבלת שוחד לטובת הנאה, הוא הושעה מעבודתו בין התאריכים 16.04-8.05 וסבל מהחרפה סימפטומטולוגית (דיווחים של הרופאה שמטפלת בו מאז האירוע המשברי ועד היום).

בשנת 2005 תיק החקירה נסגר על ידי הפרקליטות במחוז מחוסר ראיות, אך ד' המשיך להיאבק כדי להוכיח את חפותו, ובסופו של דבר, בשנת 2010, הוא זוכה מכל אשמה על ידי הפרקליט הראשי. כל התהליך לווה במתח רב ובדחק נפשי מתמשך, אשר בין השאר, גרמו לסדקים בנישואיהם של ד' ואשתו, ושהסתיימו

בגירושין ב-5 ביולי 2011.

מתוך הממצאים של ההערכה הפסיכודיאגנוסטית המקיפה, עולה השערה דיאגנוסטית של הפרעות הסתגלות עם חרדה ומצב רוח דיכאון.

Adjustment Disorder with Anxiety and Depressed Mood סעיף 309.28 ב-DSM-IV, בשלב הכרוני שלה (נמשכת יותר משישה חודשים) ובדרגת חריפות בינונית (המאובחנת בממצאי מבחן MMPI-2): ממצא התומך בשיעור הנכות המומלץ בחוות הדעת הפסיכיאטרית מ-30 בספטמבר 2010. האירוע המשברי בעבודה היווה "סטרסור" (Stressor) מתמשך - מקרה זה תומך בהלכת "הגולגולת הדקה".

רשלנות מקצועית הגורמת לנזק בלתי-צפוי לניזוק

הלכת "הגולגולת הדקה" בתחום זה עלולה להתרחש באחת משתי השיטות של ההתערבות הפסיכולוגית היישומית: הפסיכותרפיה והפסיכודיאגנוסטיקה. ידועים לי שני מקרים של שתי חילות בקורס מש"קיות ת"ש, שקרסו נפשית במהלך פסיכותרפיה קבוצתית: אחת מאובחנת ומטופלת פסיכיאטרית היום בהפרעה אפקטיבית דו-קוטבית והאחרת מאובחנת עם הפרעת חרדה דיכאונית וסובלת מקשיי תפקוד בחיי היום-יום.

במקרה אחר, תלמידת כיתה ז' עברה ריאיון קליני לפני השתתפות במסע לפולין, ובמסגרת קורס ההכנה וחשיפתה לסיפורים ממחנות ההשמדה קיבלה התקף חרדה עם הפרעה כפייתית. במקרים אלה, הורי הנפגעות לא רצו להחמיר את מצבן הנפשי של בנותיהן על ידי חשיפתן ללחצים של המשפט - ועל כן נמנעו מהגשת תביעת נזיקין נגד האשמים בנזק הנפשי הבלתי-צפוי שנגרם לצעירות בעקבות מיון וטיפול קבוצתי, שלדעת אנשי מקצוע בכירים, הוערך כרשלנות מקצועית.

בתחום הפסיכודיאגנוסטיקה, ממצאי ההערכה פסיכודיאגנוסטית עלולים לגרום נזק לנבדק - להלן דוגמה להמחשת סוגיה מקצועית זו: ת.א. 28147/05 (שלום בת"א) א' אנגלמן נ' קבוצת אדם ושות'.

עניינה של התביעה שבנדון הוא נזקים שנגרמו לתובע אנגלמן א', לטענתו, כתוצאה מחוות דעת מקצועית רשלנית לעניין מסוגלות הורית ומשמורת קטין. על

פי הנטען בכתב התביעה, במהלך משפט גירושין בין התובע ובין אשתו הראשונה, מינה בית המשפט לענייני משפחה בירושלים (להלן: "בית המשפט") את הנתבעים 1 - "קבוצת אדם מילוא", ו-2 - "מכון אדם לפסיכולוגיה שימושית", כעדים מומחים מטעמו בשאלת המשמורת על

בנם הקטין (להלן: "הבן" או "הקטין"). עוד טוען התובע, כי חוות הדעת המקצועית של הנתבעים ניתנה באופן בלתי-מקצועי, על בסיס בדיקות חלקיות או רשלניות או חסרות שבוצעו לתובע, לגרושתו ולקטין במסגרת הנתבעים, לרבות תוך התבססות על בדיקות נתבעות 3 (חוזה שוורץ - עובדת סוציאלית), 4 (מיכל אוסין - פסיכולוגית) ו-5 (יעל רפאלי - מתמחה בפסיכולוגיה) - עובדות מכון אדם. לטענת התובע, אף עריכת הדוח והפיקוח על הכנתו, כמו גם על ביצוע עבודתו המקצועית של נתבעות 3-5, בוצעו על

מקורות:

וייס, י', וייל, ג' ויגיל, ד' (2007). כללי אתיקה ומקצועיות בהערכות פסיכולוגיות משפטיות. מועצת הפסיכולוגים במשרד הבריאות, הסתדרות הפסיכולוגים בישראל והמחלקה לפסיכולוגיה, משפט ואתיקה באוניברסיטת חיפה. זכי, מ' (2003). אשנב לפסיכולוגיה משפטית. בני ברק: הקיבוץ המאוחד בע"מ. זכי, מ' (2004). הערכה פסיכולוגית של המסוגלות ההורית בתיק משמורת לעומת הערכה פסיכולוגית של מסוגלות הורית בתיק אימוץ: הדומה והשונה, רפואה ומשפט, 31, עמ' 105-101. זכי, מ' (2008). פסיכודיאגנוסטיקה, משפט ואתיקה, סוגיות מקצועיות ואתיות. בתוך: דוד יגיל ועורכים, סוגיות בפסיכולוגיה, משפט ואתיקה בישראל - אבחון, טיפול ושיפוט, 43:1, תל-אביב: דיונון. זכי, מ' ודרוז'נין, ל' (2009). עולים בסיכון לנוכח סטרסור ההגירה:

ידי נתבע 6 (ד"ר מאיר נעמן - פסיכולוג ומנהל מכון אדם), באופן רשלני.

עוד נטען בכתב התביעה, כי בהתבסס על דוח המסוגלות ההורית שערכו הנתבעים, לרבות הקביעה, כי קיים חשד לפגיעה מינית של התובע בבנו, שינה בית המשפט את סדרי הראייה שסוכמו בין התובע לגרושתו והורה על קיום פגישה אחת לשבוע בלבד, תחת פיקוח, במרכז קשר. בפסק דינו הסופי של בית המשפט, לאור טענת התובע, לאחר חקירת הנתבעים על אודות חוות הדעת שערכו, קבע השופט כי חוות הדעת, על כל מרכיביה, נערכה באופן רשלני ולקוי וכי קביעת הנתבעים כי התובע התעלל, מינית או אחרת, בבנו, לא הוכחה ונעשתה תוך חריגה מסמכותם כמומחים מטעם בית המשפט.

לטענת התובע, הסדרי הראייה המצומצמים, כאמור, והחשדות שהועלו נגדו גרמו לפגיעה ממשית ובלתי הפיכה, הן במצבו הנפשי והן בקשריו ההוריים עם בנו.

נתבקשתי על ידי ההגנה להחוות את דעתי המקצועית על התביעה נגד קבוצת אדם ושות' המייחסת רשלנות מקצועית לעניין המסוגלות ההורית ומשמורת הקטין, וצינתי במסקנותי:

1. המודל המקצועי עליו מתבססת הערכת המסוגלות ההורית של משפ' אנגלמן (מתאריך 27.5.99) תואם את שלבי ההערכה של המודל המוצע בספרות המדעית (פורת, 1991; זכי, 2003, 2004, 2008).
2. מניתוח ועיון בדוח הערכת המסוגלות ההורית של הנתבעים - אין לי כל ספק שהוא נערך על פי ההנחיות והכללים המקצועיים לביצוע דוח מסוג זה במדינת ישראל (וייס, י', וייל, ג' ויגיל, ד', 2007).

סיכום

במאמר זה הצגנו היבטים פסיכולוגיים משפטיים של הלכת "הגולגולת הדקה":

1. המשפט בישראל מחיל הלכה זו לא רק על נזקים גופניים, כי אם גם על נזקים נפשיים העלולים להיגרם כתוצאה מהתנהגות או מעוול.
2. הפסיכולוגיה המשפטית היישומית מעורבת מקצועית ביחס להלכת "הגולגולת הדקה" בשלושה אופנים:
 - א. מצבים נפשיים לא-צפויים שנגרמים על ידי המזיק.
 - ב. החמרה במצבו הנפשי של הניזוק כתוצאה ממאורעות להם אחראי המזיק.
 - ג. רשלנות מקצועית הגורמת לנזק לניזוק.

בשלוש קטגוריות אלה החוק הישראלי, במקרים של הלכת "הגולגולת הדקה" - כאשר נזק נגרם או הוחמר כתוצאה של גורמים בלתי-צפויים מראש - אז עדיין יישא המזיק באחריות ויצטרך לשאת בפיצויים.

חשוב להוסיף כאן היבט מקצועי ביקורתי להלכה: בספרות המדעית, נוימן (2006) מציין: "במקרים אלה קשה יהיה לקבוע אם הטראומה הייתה או לא הייתה הגורם המכריע שיוצר את הניזונה הפוסט-טראומטית" (338).

אמירה זו מעלה סימני שאלה ביחס למהימנותן ולתקפותן של הערכות פסיכולוגיות התומכות בקיומה של הלכת "גולגולת דקה" או שוללות אותה - כולל סוגיות אתיות הקשורות בנאמנותו של הפסיכולוג הבודק למזמין השירות (זכי, 2011); ועל כן, לא פעם אנו עדים לשתי חוות דעת סותרות (מטעם התביעה וההגנה) ביחס לאותו נבדק.

תופעת ההתאבדות בקרב עולים מברית המועצות ומאתיופיה, פסיכו אקטואליה, 37-39. זכיר, מ' (2011). נאמנותו של הפסיכולוג הבודק למזמין השירות - גורם הטיה בהערכות פסיכולוגיות משפטיות, רפואה ומשפט, 44, עמ' 78-83.

נוימן, מ' (2006). הפרעת דחק פוסט-טראומטית, בתוך ח' מוניץ (עורכים), פרקים נבחרים בפסיכיאטריה (עמ' 338), תל-אביב: פפירוס.

סולברג, ש' (תשנ"ז). פסיכולוגיה של הילד והמתבגר - מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית. ירושלים: הוצאת מגנס, האוניברסיטה העברית.

פורת, ת' (1991). הנחיות בית המשפט המחוזי לחו"ד מומחה לגבי מסוגלות הורית, רשימות והנחיות, 5-1.

American Psychiatric Association (1994). Diagnostic Criteria from DSM-IV, Washington, DC, pp. 273-274

התערבות מערכתית בביה"ס בשעת חירום - בעקבות מבצעי "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן"

יפית חסן וגליה אבני-אילון, שפ"ח אשדוד

מבוא

השפעתם המתמשכת והעמוקה של אירועים טראומטיים על תלמידים, על הוריהם ועל אנשי צוות חינוך, וחשיפתם למצבי חירום מתמשכים, לעתים, מעמידות אותם בעמדה פגיעה למצוקות נפשיות.

במצבי חירום מעין אלה מהווה בית הספר גורם מאזן ומגן, המאפשר למציאות החיצונית להיות נוכחת בבית הספר ובה-בשעה, מונע תחושות קשות של אובדן שליטה והיעדר ביטחון (קלינגמן, 1990). עם זאת, לעתים בית הספר, כארגון המהווה גוף קהילתי, חווה משברים, מתמודד עם טראומות וזקוק להכוונה או לסיוע של שירותי רווחה או שירותים פסיכולוגיים, הן ברמת הפרט והן ברמת הקהילה. בית הספר הוא סביבה חיצונית המשפיעה רבות על התפתחותם של ילדים, ולכן יהיה זה נכון לבחור בו כזירה להתערבות לצורך מתן עזרה לילדים אלו (קלינגמן, 1990).

ההתמודדות עם מצבי חירום ולחץ מדגישה את חשיבותו ואת חיוניותו של הפסיכולוג החינוכי במערכות הלימודיות. רבים מהתלמידים ומבני משפחתם מעדיפים שלא לפנות אל מחוץ לבית הספר לקבלת טיפולים או הדרכות בתחומים פסיכולוגיים רגשיים. נוסף על כך - הפסיכולוג החינוכי הוא אחת הדמויות הבודדות שיש לה היכרות רב-תחומית עם הפרט בביה"ס: במישור ההתפתחותי, המשפחתי, החברתי, הלימודי והרגשי.

כדמות כזו, יש לפסיכולוג תפקיד משמעותי ב יכולת להבין את המורכבות ואת הצרכים של התלמיד, על כל משמעויותיהם. עם זאת, תפקידו של פסיכולוג ביה"ס אינו מסתכם בעבודה מול הפרט - תפקידו לתת שירות למסגרות חינוכיות ולפעול תוך תנועה בין רמת הפרט לבין הרמה המערכתית, הן בנגיעה

בפרט מול תלמידי ביה"ס והגנים, שבהם הוא נותן שירות, והן ברמה המערכתית, מול מסגרות ארגוניות חינוכיות והקהילה. תפקידו משמעותי, הן בבניית תכניות מניעה לפני שעת החירום ובמעקב אחריהן, הן בתמיכה ובהתערבות במערכת החינוכית במהלך שעת החירום, והן באיתור ובמתן טיפול לאחריה, תוך סיוע לשיקום. בכל אחד מהשלבים אפשר למצוא את הכפילות ואת הנגיעה בפרט (הרווחה הנפשית של תלמידי ביה"ס) ובקהילה (בני משפחה, צוות מורים וכו').

המאמר הנוכחי יתמקד בתחום המערכתי בבית הספר, בניסיון לתאר התערבויות פסיכו-חינוכיות מערכתיות בבתי ספר, בזמן מבצעי "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן".

ארבעה שלבים למשבר

מרי (1990) מביא מודל של תהליך משברי-ארגוני, המדגיש את חשיבות אפיון התפתחות המשבר בשלבים או בפאזות. בהם (2005) מרחיב את השימוש במודל זה, תוך התערבות קהילתית בשעת משבר.

על פי המודל של מרי, קיימים ארבעה שלבים מרכזיים כרונולוגיים המאפיינים מצבי משבר: הראשון, שלב האזהרה, הוא השלב שלפני פרוץ המשבר. בשלב הזה קיימים סימנים לכך שהסכנה בפתח. תגובות אופייניות בשלב זה הן של חוסר אמון והכחשה של הסכנה האורבת. במקרים רבים, למרות האזהרה, הנטייה של המנהיגות ושל אזרחים מן השורה היא להמשיך את החיים כרגיל ולצפות להתפוגגות הסכנה.

השלב השני, הלם, קורה כאשר האירוע מתרחש. בשלב זה, קיים קונפליקט בין התמודדות לבין בריחה. אנשים עשויים להתאפיין בפעילות יתר או בגילויי חרדה, לעתים פאניקה, אם כי יש גם עדויות להתמודדות אפקטיבית.

שלב שלישי, שלב ההתארגנות, עשוי להתרחש תוך כדי האירוע עצמו או בסיומו, כאשר יש הכרה והפנמה של המשבר והבנה ראשונית של אופיו והשלכותיו. קיים ניסיון לקיים בקרה ושליטה בתהליך המשברי ולנהל אותו באופן אפקטיבי. לצד תגובות של כעס ואשמה, יש גם מאמץ להתארגנות באופן קולקטיבי לאתר פתרונות ולהיחלץ מהמשבר.

שלב רביעי, שינוי, מתפתח כאשר האיום המרכזי דועך ויש שקט יחסי, אם כי הסכנה לא בהכרח חלפה לחלוטין. בשלב זה, מתעוררת שאיפה לבנות את הקהילה מחדש. נוסף על ההתמודדות עם ההריסות - לבנות פרק חדש בחיים, לצקת מבנים ותהליכים חדשים.

ההתערבות שתתואר במאמר הנוכחי תעשה שימוש בציר זה, כפי שאפיין אותו מרי (1990), תוך מיקוד הדגשים והצרכים השונים, כפי שהם באים לידי ביטוי בכל אחד מהשלבים. בו-זמנית, יינתן מידע לגבי הציר הכולל את רמות הפגיעה והשיקום ולגבי הציר הכולל את סוגי ההתערבות השונים.

השלב הראשון, שלב האזהרה, מאופיין כאמור בתגובות של חוסר אמון והכחשה של הסכנה האורבת. לדעת עומר ואלון (1994), לפי הנחת הנורמליות אנשים נוטים להשתכנע ממסרים של "יהיה בסדר" יותר מאשר ממסרים של חירום. בעבודתו על "שבצת סוגי ההכחשה" מתאר ברזניץ (1983 בתוך עומר, 1991) את ההכחשה כמנגנון הבנוי ממספר רמות המסודרות בהיררכיה, מהכחשה מינימאלית ועד להכחשה מסיבית ביותר. האדם המסתגל יטען להשתמש ברמה המינימאלית, המאפשרת תפקוד תקין. במבצע "עמוד ענן", שלב האזהרה נמשך זמן רב בגזרה הדרומית ואופיין ב"טפטופים" של קסאמים וטילי גראד על יישובי עוטף עזה ועל הערים הדרומיות המרכזיות, בשילוב איומים של פלגים ותנועות אסלאמיות על יכולת מבצעית וטילים ארוכי טווח. חוסר האמון והכחשת הסכנה, מחד גיסא, והניסיון העשיר ממבצע "עופרת יצוקה", מאידך גיסא, גרמו לכך שהצוות לשעת חירום (הצל"ח) פעל בבית הספר כמטוטלת תמידית, תוך הדחקת הסכנה המיידית, אך עם הכרה באיום העתידי.

תפקידו של הצל"ח הוא ביצוע ותרגול פעולות חינוכיות וטיפוליות, שתיערכנה במוסד החינוכי בעת אירוע החירום, במהלכו ולאחריו, עד החזרה לשגרה. את הצל"ח מאיישים מספר אנשי מפתח: ראש הצל"ח - מנהל ביה"ס, סגן ראש הצל"ח וממלא מקומו בשעת הצורך - לרוב, סגן מנהל ביה"ס, איש קשר להורי ביה"ס, מזכירת הצוות, מנהלן - אב הבית, יועצת או פסיכולוגית, רכזת ביטחון ורכזת התקשוב.

מתוך הכרה בחשיבותן של התערבויות מוקדמות ובתרומה הפוטנציאלית שלהן לתפקוד התקין בשעות משבר, נערכו פגישות מקדימות של הצל"ח, שמטרתן הייתה בניית תהליך ארגוני בית-ספר לשעת חירום.

המשימה הראשונית של הצל"ח הייתה לבנות תיק צל"ח, שבו נכללו רשימת התלמידים ופרטיהם (הרשימות האלה חולקו לכל מחנכת), רשימת המורים על פי חלוקה לתפקידים ופרטיהם האישיים, רשימת טלפונים של גורמי סיוע קהילתיים (שפ"ח, רווחה, משטרה, מכבי אש, מוקד עירוני וכו'), איגרות דוגמה למורים ולתלמידים, המסבירות את

המצב ואת אופני הפעולה, חומרי למידה מקוונים, מאורגנים ומחולקים על פי רמות למידה, על מנת שהמורות תוכלנה להעלותם לבלוגים ולאתרים הכיתתיים, ובכך לאפשר המשכיות ורצף תפקודי של התלמידים, תרשים של מבנה ביה"ס ותדריכים לניהול האירוע.

בשלים הראשוניים של ההלם, כשהמערכת עודנה מבלבלת וסימני שאלה רבים צומדים לפתחה, תפקידו של הפסיכולוג להנחות, לייצג תוך חיזוק של החלקים המתפקדים ולהוביל את הדרך הניהולי בחזרה, מהר ככל האפשר, לתפקוד ניהולי ולליקחת אחריות שיאפשרו מתן מענה לצוות, לתלמידים ולהורים

צוות הצל"ח נפגש בחודשים המקדימים על מנת לעדכן תפקיד לכל אחד מחברי הצל"ח ולמנות ממלא מקום לכל אחד מהחברים בצוות. הצל"ח אחראי גם לבניית מערך סימולציות (ירי טילים, רעידת אדמה וכו') וחלק מהסימולציות אף נוסו בביה"ס במפתיע - בלי להכין מראש את התלמידים ואת הצוות לכך, כדי לאפשר רענון והפקת לקחים באופן אותנטי. במקביל, נבנתה מערכת מקוונת להעברת מידע, שבצת הצורך, תוכל להוות צינור להעברת מידע מעבר לבלוגים, שעלולים להיות עמוסים ולא לתפקד בשעות לחץ.

הכנות מקדימות אלו היו בבחינת "התערבות מניעתית" ואפשרו נגישות אל המידע ואל החומרים שהיו נחוצים בשלב ההוצאה מהכוח אל הפועל, התערבות מאורגנת ושיטתית שהופעלה מיד עם תחילת אירוע החירום.

בשלב זה, תמצית תפקודו של הפסיכולוג החינוכי הייתה לקחת חלק פעיל בצל"ח ובחשיבה על התרחישים ועל האמצעים להתכונן לקראתם, תוך חיזוק החוסן הבית-ספרי, מתן פסיכו-אדוקציה ויצירת שיח במעגלי הצוות החינוכי לשם הסבר על לחץ ועל חרדה, על תסמינים לאיתור ולהתמודדות. לעתים, מתן המידע נעשה במסגרת הרצאה לכלל הצוותים, החינוכי והטיפולי, ולעתים, נעשתה העברת המידע

באמצעות עלון בית הספר או הפצת דפי מידע באמצעות האי-מייל.

השלב השני, שלב ההלם, מתחיל כאשר האירוע מתרחש. האירוע המדובר עשוי להיות ממוקד מאוד (כמו נפילת טילים) או מעורפל ולא ברור בתחילתו (כמו חיסולו של אחד ג'עברי, שהחל את מבצע "עמוד ענן"), אך בכל אחד מהמקרים קיים בשלב זה קונפליקט בין התמודדות ובין בריחה. אנשים עשויים להתאפיין בפעילות יתר או בגילויי חרדה, לפעמים פאניקה, אם כי יש גם עדויות להתמודדות אפקטיבית.

במבצע "עופרת יצוקה" נפגע ביתה של תלמידה מבית הספר, הסמוך אליו מאוד, בפגיעה ישירה. התלמידה ומשפחתה לא נכחו בבית באותה עת. מנהלת בית הספר יצרה קשר מידי עם הפסיכולוגית על מנת לייצג אותה. ניכר היה כי המנהלת עצמה, שבאותה שעה שהתה בבית הספר ושמעה היטב את קולות הנפץ, הייתה בסערת רגשות.

מבצע "עמוד ענן" החל ביום שבו היה אמור לצאת אל הפועל חלק חשוב מאוד בפריקט מרכזי שנערך בבית הספר. ההורים נדרשו להגיע בשעות הערב להדרכה קבוצתית בביה"ס. מיד עם היוודע חיסולו של אחד ג'עברי, מפקד הזרוע הצבאית של החמאס, ועוד לפני תחילת המבצע, כשבאוויר עמדו הרבה סימני שאלה לגבי ההמשך הצפוי לנו בדרום, התעוררה גם השאלה האם לקיים כסדרה את הדרכת ההורים.

(Solomon & Benbenishty 1986) מגדירים את שלושת היסודות של הטיפול הקדמי - קרבה, מיידיות וציפייה, המוכרים כ"קמ"ץ". לפי עקרונות אלה, על הטיפול להיעשות קרוב ככל האפשר לקו החזית וסמוך ככל האפשר לזמן הפגיעה, על מנת להציג חזרה מהירה לתפקיד.

יצירת הקשר של הפסיכולוגית עם מנהלת ביה"ס בשלב הראשוני, כשהמצב עוד לא ברור לאשורו, תוך ייעוץ, קונסולטציה ושחזור הצעדים הנדרשים להמשך תפקוד תקין, כפי שהם נגזרים מסימולציות דומות של צוות הצל"ח, שידרו את הציפייה לחזרה מהירה לתפקוד המקצועי.

קלינגמן (1987 בתוך קלינגמן, 2000) מגדיר את תפקיד הפסיכולוג בעת אסון כמי שנדרש לנהל, לתאם ולהנחות באופן זמני את ההתערבות הראשונית בבית הספר.

עם זאת, במקביל - עליו לדאוג, בהתאם ל"עקרון הרציפות", להחזיר את תחושת השליטה למערכת החינוכית ולהישמר, ככל האפשר, מניהול המערכת.

מנהלת בית ספר יצרה רשימת אנשי קשר, קבוצה בתוכנת WhatsApp, שכללה אנשי מנהלה וצוות חינוכי וטיפול. באמצעות ערוץ זה, קיימה הקבוצה קשר רצוף והתאפשר לחבריה להתעדכן, לדבר על תכנים שהפיגו מתח (למשל שיתוף מתכונים), ולהתעדכן בפעולות ובהנחיות של ההנהלה

ואכן, בשלבים הראשוניים של ההלם, כשהמערכת עודנה מבולבלת וסימני שאלה רבים עומדים לפתחה, תפקידו של הפסיכולוג להנחות, ליעץ תוך חיזוק של החלקים המתפקדים ולהוביל את הדרג הניהולי בחזרה, מהר ככל האפשר, לתפקוד ניהולי וללקיחת אחריות שיאפשרו מתן מענה לצוות, לתלמידים ולהורים.

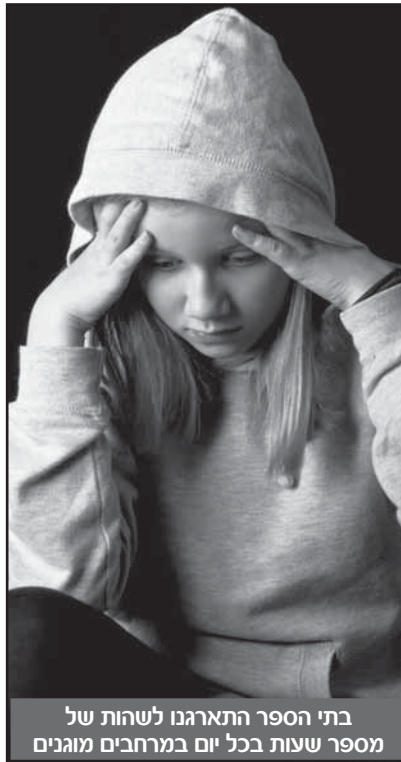
הקונסולטציה למנהלת בית הספר, תוך הישענות על נהלים ועל נגזרות של סימולציות ושידור הציפייה לתפקוד תקין אפשרו לשוב במהירות לתפקוד אחראי פעיל, תוך הסתגלות לדרישות החדשות. המנהלת יצרה קשר עם המורה האחראית בצוות הצ"ח, והיא יצרה התקשרה עם קצין הביטחון העירוני וקיבלה ממנו הנחיות. למשל, הנחיות בדבר קיום לימודים.

המנהלת העבירה את המידע לרכזים, שבתורם העבירו את המידע למחנכים ולמורים המקצועיים, והם בתורם - לתלמידים. המנהלת דאגה גם לשליחת הודעות טקסט להורים שהיו אמורים לקחת חלק בהדרכת ההורים על מנת ליידעם, כי הפעילות לא תתקיים כמתוכנן.

בשלב השלישי, התארגנות, קיימת הכרה והפנמה של המשבר והבנה ראשונית של אופיו והשלכותיו ובמקביל, קיים ניסיון לקיים בקרה ושליטה בתהליך המשברי ולנהל אותו באופן אפקטיבי.

מנהלת בית ספר יצרה רשימת אנשי

קשר, קבוצה, בתוכנת WhatsApp (יישום לשליחה ולקבלת הודעות טקסט ותמונה המותקן בטלפונים סלולריים),

שכללה אנשי מנהלה וצוות חינוכי וטיפול. באמצעות ערוץ זה, קיימה הקבוצה קשר רצוף והתאפשר לחבריה להתעדכן, לדבר על תכנים שהפיגו מתח (למשל שיתוף מתכונים), ולהתעדכן בפעולות ובהנחיות של ההנהלה.

בתהליך מקביל, הבלוגים הכיתתיים הקיימים באתר בית הספר סיפקו למחנכות אפשרות לעשות Reaching out לתלמידים ולתקשר עמם. הם אפשרו לרכז את המידע הנדרש באופן זמין ונגיש בעבור התלמידים, ובמקביל לכך, לתקשר אלה עם אלה, לשתף בחוויות ולבטא את רגשותיהם, ולתת זה לזה עצות לגבי דרכי התמודדות.

המחנכות פרסמו מכתב אישי בבלוג הכיתתי ובו הסבירו בקצרה את המתרחש. הן הונחו על ידי פסיכולוגית ביה"ס לכתוב מסרים כיתתיים, תוך שימוש בעקרונות א"א (מתן אינפורמציה, אורור וארגון מחדש). הן סיפקו מידע אמין וקצר המותאם לרמה ההתפתחותית של הילדים ותיקנו את עיוות התפיסה של חלק מהמידע, העלול לעלות מדיווחי התלמידים, נתנו אפשרות לתלמידים להתאורר ולספר על מה שעובר עליהם ושמו דגש על מציאת כוחות ויכולת

להתמודדות אישית של הילדים. נוסף על כך, הן הקדישו תשומת לב לארגון מחדש של העצמי ולחזרה לתפקוד רגיל. למנהלת, כמרכזת הקבוצה, ולמורה, כמרכזת הפורום הכיתתי, היה תפקיד חשוב באיתור פרטים החווים קושי קיצוני, וכן ביצירת מודל להתמודדות.

עומר (1991) מציין את הלכידות כגורם המשפיע על חוסן קהילתי מפני לחצים. במצב משברי זה, הפורומים והקבוצה אפשרו לקיים ערוצי תקשורת פתוחים וזמינים, ונתנו לפרט לחוש חלק מקהילה מלוכדת. התמיכה החברתית מקבוצת השווים וכן התמיכה של המנחה של הקבוצה או הפורום השפיעו לטובה על רמת חוסנו של הפרט.

כפסיכולוגיות ביה"ס, בנינו דף הסבר הכולל מידע על חרדה ועל ביטוייה השונים וכלים יישומיים שיאפשרו להורים לסייע לילדיהם להתמודד עם החרדות שעלולות להתפתח. הדף כלל הנחיה להורים לעשות נורמליזציה של החרדה, להמשיך ככל האפשר בשגרה תוך הכנה לחירום, להעביר מסר מרגיע תוך העברת מידע אמין ולעסוק בפעילות גופנית, בהרפיה ובפעילויות יצירה המאפשרות אורור רגשי. דף הנחיות זה נשלח אל צוות ביה"ס, והמורות בתורן עשו בו שימוש בשיחותיהן עם התלמידים. הדף נשלח להורי התלמידים על ידי המחנכות ופורסם באתר ביה"ס.

במקביל ליצירת חוסן ברמה קבוצתית וכיתתית, הונחו המחנכות לקיים שיחות טלפוניות עם התלמידים ועם הוריהם. מטרת השיחה הייתה להתעניין בשלומם, לוודא מי נמצא עמם, לברר מה מצב רוחם וכדומה. לאחר דיווחיהן של המחנכות על השיחות, ריכזה היועצת את שמות התלמידים אשר קיים חשש כי הם לוקים בחרדה.

לאחר מכן, נפגשו מנהלת ביה"ס, היועצת ופסיכולוגית בית הספר על מנת למפות ולסנן תלמידים על ידי קביעת מידת הסיכון שבו הם נתונים על פי מעגלי פגיעות (טמיר וחיימוב, 2005). במעגל הפנימי רוכזו שמות תלמידים בעלי גורמי סיכון שונים, שאינם קשורים למצב הביטחוני הנוכחי (למשל: משפחות מורכבות, תלמידים בעלי צרכים מיוחדים, תלמידים שנחשפו לאירוע קשה בעבר, תלמידים בעלי קושי רגשי או התנהגות, תלמידים ללא רשת תמיכה משפחתית

וכדומה) ותלמידים אשר חוו אירוע משברי במצב החירום הנוכחי. דוגמאות לילדים שנכנסו למעגל הפנימי: ילדה אשר ביתה נפגע ישירות מטיל, תלמידים שאימותיהן נפטרו במפתיע כחצי שנה קודם לאירוע החירום, תלמידה שביתה נפגע מטיל באחת המערכות הקודמות או תלמיד הסובל מפוסט-טראומה כתוצאה מתאונת דרכים ומקרים דומים אחרים.

פסיכולוגית בית הספר ביצעה reaching out למחנכות שסבלו מחרדה קודמת או שהיו במעגל פגיעות ראשוני לשם מתן מענה מכיל, מרגיע ומווסת. כאשר נמצאו מורות אשר ניכר בהן, כי הן חוות חרדה ומתקשות לתת מענה לתלמידה, ניתן התפקיד הזה למורה אחרת בצוות החינוכי או ליועצת

במעגל השני מצויים קרובי הנפגעים הישירים (משפחות גרעיניות של נפגעים וכדומה); במעגל השלישי נמצאים בני המשפחה המורחבת, שכנים וחברים של הנפגעים; ובמעגל הרביעי מצויים החברה והקהילה. בשני המעגלים החיצוניים ביותר (שלישי ורביעי) נכללים תלמידי בית הספר שנחשפו לאירוע באמצעות התקשורת, וכן אוכלוסייה המצויה בסכנת היפגעות גבוהה (טמיר וחיימוב, 2005). משמעות חלוקת אוכלוסיית בית הספר הייתה שמרביתה מצויה במעגלי הפגיעות השונים. מטרת המיפוי הייתה לחשוב על מענים ממוקדים בפרט (כגון הפניה למרכז דחק) ועל מענים נוספים, אשר יש צורך ליישם ברמה מערכתית בית-ספרית, כמו למשל, ההנחיה שנתנו המורות ליצור קשר טלפוני בתדירות גבוהה יותר עם הילדים במעגלי הפגיעות הראשונים. מיפוי זה אפשר גם מודעות לקבוצות שלגביהן יהיה צורך לבצע פעולות התערבות נוספות בעתיד. אחד הלקחים החשובים שהופקו ממבצע "עופרת יצוקה" היה הצורך לתת מענה ברמת התלמיד, אבל לשים במוקד גם את הקשיים ואת הצרכים של הצוותים

החינוכיים, תוך חשיבה על מאפייניהם האישיים, המשפחתיים והמקצועיים. לקח זה מקבל ביטוי במחקרים על התמודדות קהילות בעת אסון, שבהם נראה, כי המסייעים והמטפלים באסונות קהילתיים שייכים למעגלי הפגיעות ולמעגלי התמיכה, בעת ובזמנה אחת (Ayalon, 1987, 1997, אילון בתוך אילון, 2005). אי לכך - בתהליך מקביל, מנהלת בית הספר, פסיכולוגית בית הספר והיועצת החינוכית חשבו יחד על החוסן של חברי הצוותים החינוכי, הטיפולי ועובדי המנהלה בבית הספר. מטרת השיחה הייתה איתור חברי הצוות אשר מתקשים להתמודד עם המצב ולתת להם מענה לקושי. כך, למשל, ביצעה פסיכולוגית בית הספר reaching out למחנכות שסבלו מחרדה קודמת או שהיו במעגל פגיעות ראשוני לשם מתן מענה מכיל, מרגיע ומווסת. כאשר נמצאו מורות אשר ניכר בהן, כי הן חוות חרדה ומתקשות לתת מענה לתלמידה, ניתן התפקיד הזה למורה אחרת בצוות החינוכי או ליועצת. מבצע "עופרת יצוקה" נמשך 22 ימים. בתי הספר התארגנו לשהות של התלמידים למספר שעות בכל יום במקלטים של בית הספר. בשעות הללו, בבית הספר היו תלמידים מגילים שונים, והתקיימו בו פעילויות הפגה של המתח והחרדה בהנחיית המורים. על פי הנחיות פיקוד העורף, חולקו התלמידים לקבוצות על מנת שלא יגיע מספר גדול מדי של תלמידים - לשם מניעת סיכון. במבצע "עמוד ענן" הועלו משימות מקוונות למרחבי הבלוג הכיתתי. התלמידים הונחו להגיש את העבודות למחנכות באופן מקוון, והן בדקו את העבודות האלה. המטלות בבלוגים הכיתתיים אפשרו גם מתן משימות אינסטרומנטליות כמו כתיבת מכתבים לחיילים וכתיבת דרכי ההתמודדות של התלמידים, שסייעו ביצירת תחושת שליטה כוללת. דגש רב הושם בשלב ההתארגנות על שמירה על הרצפים השונים. ברמת הרציפות התפקודית - הן התלמידים והן המורים והמנהלת נדרשו להמשיך, ככל יכולתם ובהתחשב במשבר - בביצוע תפקידיהם, חרף ההפרעות. ברמת הרציפות הבין-אישית, הקשרים אשר היו משמעותיים בעבור הפרט בעבר, המשיכו להתקיים גם בעת המצב המשברי. ברמת רציפות הזהות - היה חשוב שהפרט יחוש,

כי קיימת המשכיות בין מי שהיה לפני האירוע המשברי ובין מי שהיה לאחריו (למשל, שהוא ממשיך ליהנות מאותם הדברים שמהם נהנה בעבר). השלב הרביעי, שלב השינוי, מתאפשר כאשר האיום המרכזי דועך ויש שקט יחסי. בשלב זה, נוסף על ההתמודדות עם ההרסות, קיימת השאיפה לבנות פרק חדש בחיים ולצקת מבנים ותהליכים חדשים.

מדברים על החששות, מאווררים את הרגשות

עם תום אירוע החירום ולפני החזרה ללימודים התקיים מפגש של כלל צוות ביה"ס עם פסיכולוגית ביה"ס. במפגש הוצגו למורות מספר תמונות המזוהות עם המבצע (יירוט טיל, אנשים משתטחים על הרצפה עם הישמע אזעקה, מערכת כיפת ברזל וכו'), והן התבקשו לבחור את התמונה שאליה התחברו ביותר ולספר מדוע בחרו דווקא בתמונה זאת. מהלך זה אפשר אוורור של רגשות ושיתוף של סיטואציות משותפות (למשל, מצבים ביזאריים שבהם תפסה אותן האזעקה...). לאחר מכן, נדרשו המחנכות לחשוב על סיטואציה משברית שעברו ולבחור משלל של קלפים טיפוליים שהיו פזורים את הדברים שנתנו להם כוחות להתגבר על הסיטואציה. באופן כזה, אפשר היה להעלות למודעות ולשתף בכוחות שיש לכל אחד ואחת. במפגש זה, המורות קיבלו מודל לשיח אוורור מכיל ושינוי ביקורתי. המחנכות קיבלו הסבר על כניסה עתידית לכיתה עם דגשים על קיום שיח ראשוני עם התלמידים. השאיפה הייתה, כי השיח יושתת על עקרונות א"א, ויתנתן אפשרות לפתח דיון כיתתי שיאפשר לתלמידים לאוורר את רגשותיהם, תוך הקשבה ומתן לגיטימציה לרגשות השונים, לשתף את חבריהם במה שעובר עליהם ולהצביע על הכוחות שסייעו להם בהתמודדות תקינה עם הסיטואציה. באופן שכזה, יכלו המחנכות גם לתקן מידע מוטעה ועיוותי חשיבה שנוצרו אצל חלק מהילדים (כמו שמועות) ולחזק תגובות מתאימות של ילדים שיהוו מודל עבור ילדים אחרים. הן גם הונחו כיצד להעביר טכניקות להרפיה עצמית (נשימות, דמיון מודרך) שתסייענה בוויסות ובהרגעה עצמית. למורות ניתנו הצעות לגבי דרכים שונות

לסיכום

המאמר התמקד בעבודה הפסיכו-חינוכית של הפסיכולוג החינוכי בבתי ספר בעת מצבי חירום, כגון "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן". מפאת קוצר היריעה, בחרנו להתמקד בהיבט אחד של העבודה

טיל. במבצע "עופרת יצוקה" נפגע ביתה של תלמידה מבית הספר בפגיעה ישירה

הפסיכו-חינוכית - ההיבט המערכתי, שאנו רואים בו חלק משמעותי וייחודי לעבודת הפסיכולוג החינוכי. עם זאת, עבודתו של הפסיכולוג החינוכי במצבי חירום מקיפה ויש לה נגיעות בתחומים רבים אחרים (למשל: איש מרכזי דחק, מתן ייעוץ טלפוני, ביצוע טיפולים פרטניים וקבוצתיים, ביצוע Reaching Out לפרטים אשר בניהם נפגעו וכדומה).

לביצוע השיחה, למשל: כתיבת סיפורים, מכתבים, ציורים, שיחה על שיר, שימוש בתמונות וכדומה. לאחר החלטה משותפת עם מנהלת בית הספר הוחלט, כי השיחה תיערך בשעתיים הראשונות ללמידה, ולאחר מכן תתבצע חזרה הדרגתית לשגרה.

המחנכות הודרכו - בעל פה ובכתב - לגבי תגובות פסיכולוגיות נפוצות אצל ילדים וקווים מנחים שייצגו להן בהתמודדות עם ילדים במצבים אלה. נעשתה הבחנה בעניין תסמינים האופייניים לחרדה (הימנעות, עוררות יתר וחוזרנות), והמחנכות התבקשו להיות ערות לילדים המגלים תסמינים אלו ולדווח ליועצת על ילדים שהתסמינים הללו מתמשכים אצלם זמן רב ובעוצמה גבוהה.

על סמך דיווחי הורים ומחנכים עודכן המיפוי של התלמידים הסובלים מחרדה. מיפוי זה שב ונבחן לאחר שישה שבועות ובאמצעותו אפשר היה למזוזת את התלמידים שעדיין גילו תסמיני חרדה בולטים ולהבין מה היקף התלמידים המתמודדים עם חרדה רבה שיש לתת להם מענה טיפולי, מהם סדרי העדיפויות ומהו המענה הטיפולי הדיפרנציאלי הדרוש בעבור התלמידים השונים - חלקם קיבלו סיוע מקצועי בקהילה (טיפול במסגרת משרד הבריאות), חלקם הופנו לשירותי רווחה, חלקם דרך ביה"ס (באמצעות יועצת ביה"ס או תרפיות שונות הניתנות במסגרת ביה"ס) ולחלקם ניתן מענה טיפולי קבוצתי או פרטני ע"י פסיכולוגית ביה"ס.

ביבליוגרפיה

עומר, ח' ואלון, נ' (1994). עקרון הרציפות: גישה מאוחדת לאסון וטראומה. פסיכולוגיה, ד' (2-1), 28-20.
קלינגמן, א (1990). התערבות פסיכולוגית חינוכית בעת אסון. השירות הפסיכולוגי ייעוצי, משרד החינוך והתרבות.
קלינגמן, א. (2000). התערבות מערכתית מונעת בעת אסון וטראומה. בתוך: א' קלינגמן, ע' רביב וב' שטיין (עורכים), ילדים במצבי חירום ולחץ. (עמודים 178-143). ירושלים: השירות הפסיכולוגי-ייעוצי.
אתר שפינ"ט:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/shefi>

Solomon Z. & Benbenishty R. (1986). The role of proximity, immediacy and expectancy in frontline treatment of combat stress reaction among Israelis in the Lebanon war. American journal of psychiatry, 143, 613-617.

אילון, ע' (2005). היערכות של צוות קטן לסייע לנפגעים מרובים: מודל המניפה בהתערבות באזורי אסון. בתוך: א' זומר וא' בליך (עורכים), בריאות הנפש בצל הטרור: הניסיון הישראלי. (עמודים 397-420). תל-אביב: הוצאת רמות.
בהם, א'. (2005). דפוסים משתנים בהתערבות קהילתית בשעת משבר. בתוך: א' זומר וא' בליך (עורכים), בריאות הנפש בצל הטרור: הניסיון הישראלי. (עמודים 185-159). תל-אביב: הוצאת רמות.
טמיר, א' וחימוב ס' (2005). התערבויות טלפוניות לאחר פיגועי טרור. בתוך: א' זומר וא' בליך (עורכים), בריאות הנפש בצל הטרור: הניסיון הישראלי. (עמודים 212-185). תל-אביב: הוצאת רמות.
מרי, א' (1990). התמודדות עם משברים. תל-אביב: הוצאת גומא.
עומר, ח' (1991). פיגועים המוניים: תפקיד צוות החירום. שיחות, (3), 170-157.

טיפול בקטינים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות במגזר החרדי

ד"ר טליה אתגר, מנהלת תחום פגיעות מיניות, עמותת עלם

רוצי צברי, מטפל במרכז למניעה ולטיפול באלימות מינית, עמותת עלם

מספר גורמים המייחדים קבוצות זו מזו, ויש לקחתם בחשבון בתכנון דרכי ההתערבות והטיפול. בין השאר, יש לקחת בחשבון:

1. **שוני בצרכים ובדרגת ההשגחה** הנדרשת. לכל מטופל צרכים שונים שבהם יש להתמקד בטיפול. כמו כן, קיים שוני מבחינת ההשגחה על הקטין כדי שלא יפגע שוב. מבנה הקטין (Setting) שונה. נערים הנמצאים בקהילה או במסגרות חוץ-ביתיות שונות, כגון: ישיבות, פנימיות, מעונות חסות הנוער, כלא וכד'.

2. קבוצות השונות זו מזו מבחינת הנורמות והסוציאליזציה התרבותית-חברתית שלהן. **"בישראל - ארץ הגירה וחברה רב-תרבותית - מתקיימים אלו לצד אלו מגזרים רבים: עולים מברית המועצות לשעבר, מאתייפיה, המגזר החרדי, המגזר הערבי, בני קיבוצים ועוד. לכל אחד מאלו תרבות, נורמות וערכים, שחייבים להבינם ולהביאם בחשבון בתהליכי אבחון וטיפול"** (אתגר, 2009 עמוד 30).

על חשיבות השוני החברתי-תרבותי אפשר ללמוד מדבריה של תמר הורביץ (1992), המדברת על היות היחיד תוצר של ההתנסות החברתית שלו, על תכונות האישיות, המהוות את "האופי החברתי", ועל הקשר שבין הסוציאליזציה והחינוך למאפיינים אישיים.

לענייננו, חשוב לציין ששני המשתנים העיקריים בתהליך יצירת "האופי החברתי" הם תוכנה של מערכת הערכים בתרבות הנדונה, והדרך שבה מופעלת מערכת ערכים זו בתהליך החברה. מכאן, שיש לקחת בחשבון את התרבות, את מערכת הערכים ואת הדרך שבה היא מופעלת בתהליך החברות, את הנורמות ואת "האופי החברתי", כאשר באים לתכנן תכניות התערבות למגזרים שונים.

בילו וויצטום (1994) מתייחסים לסוגיית

העמותה הוחלט, בין השאר, על הפניית משאבים לאוכלוסיות במגזרים הערבי והחרדי בישראל. לפיכך, הקימה עלם,

ילדים חילוניים לומדים על מין גם מאינטרנט ומטלוויזיה, שאינם קיימים במגזר החרדי

בשיתוף אגף הרווחה של עיריית בני ברק ובסיוע הביטוח הלאומי, שלוחה טיפולית בבני ברק, הפועלת במסגרת המרכז למניעה וטיפול באלימות מינית בקרב ילדים, אותה מרכז מטפל חרדי. שלוחה זו מתמקדת באוכלוסייה של המגזר החרדי בבני ברק ומטרתה - להגביר את המודעות לתופעה, לאבחון קטנים שפגעו מינית ולטפל בהם ובבני משפחותיהם.

חשוב לציין, כי התפיסות הבסיסיות של העבודה מיושמות לגבי כל האוכלוסיות העקרוניות הבסיסיות, התפיסות הטיפוליות וחלק מהטכניקות זהים, אבל קיימים נושאים שהם ייחודיים לאוכלוסיות שונות והם באים לידי ביטוי בראייה הרב-תרבותית של המרכז. במאמר זה נשתדל להתמקד בייחודיות של המגזר החרדי ובנגזרות הטיפוליות המיועדות לאוכלוסייה זו.

כשבאים לבחון דרכי התערבות וטיפול בקטינים שלהם התנהגות מינית פוגעת בישראל, חייבים לתת את הדעת על כך שאין מדובר במקשה אחת. קיימים

בשנים האחרונות גברה המודעות הן בארץ והן בארצות הברית (אוטרמן וריברה Otterman & Rivera, 2012), לפגיעות מיניות הנעשות על ידי קטינים, גם במגזר החרדי. גופים שונים בארץ עוסקים באבחון של אוכלוסייה זו ובטיפול בה. עמותת עלם, עמותת לנוער במצבי מצוקה, הייתה הראשונה שהחלה בהתערבות ישירה לשם מתן מענה למגזר החרדי, בפתיחת קורס הכשרה למטפלים חרדיים, שנעשה בשיתוף עם עמותת "שלום בניך", בשנת 2006.

במשך כ-20 שנה, עמותת עלם מטפלת בתחום של קטינים שלהם התנהגות מינית פוגעת, והייתה החלוץ ההולך לפני המחנה בהעלאת נושאים הקשורים לתחום לסדר היום, ביניהם: ילדים מתחת לגיל האחריות הפלילית שלהם התנהגויות מיניות פוגעות, בנות תוקפות מינית, חשיבות הרגישות הרב-תרבותית, ההבדל בין טיפול בקהילה ובמסגרות סגורות של אוכלוסייה זו, קיימה את הקורס הראשון להערכות סיכון, העלתה את החשיבות של שימת לב למטפל ולמאבחן בתחום ועוד.

המרכז למניעה ולטיפול באלימות מינית בקרב ילדים הוקם ביוזמת העמותה, בשיתוף משרדי הרווחה והחינוך, במטרה לסייע לחברה הישראלית להתמודד עם הבעיה של קטינים שלהם התנהגות מינית פוגעת.

עד הקמת המרכז לא היה גוף במדינת ישראל שהתמחה במענה לאוכלוסייה מתחת לגיל האחריות הפלילית (12) (שלה התנהגות מינית פוגעת. המרכז פועל מתוך אמונה, כי אפשר להפסיק פעולות של אלימות מינית, וכי חובה עלינו, כחברה, לעשות את המרב כדי למנוע אלימות זו. הגברת המודעות, מתן ידע והעלאת הנושא לסדר היום הציבורי יסייעו בהקטנת ממדי התופעה, ויתרמו למניעתה.

במסגרת העקרונות והקווים המנחים של

הטיפול בכלל במגזר החרדי. "החרדים, למרות נפרדותם, בולטים כמרכיב מרכזי במציאות חברתית הישראלית, אם כי מבחינה תרבותית גרידא קיים פער רב בינם לבין הרוב החילוני. פער זה נובע, כמובן, מכפיפותם המוחלטת לחוקי הלכה, המעצבים את תפיסת עולמם, כמו גם את מהלך חייהם עד לפרטים הקטנים ביותר... ברי, כי צורת חיים זו מעוצבת באמצעות קודים סוציו-תרבותיים כה שונים מאלו של שאר החברה, עד כדי יצירת תת תרבות מובחנת בחדות, המכוננת מציאות חברתית משל עצמה, ובזמן גם מתכוננת על ידה". כל הדוגמאות והציטוטים של המטופלים ובני משפחותיהם לקוחים ממטופלים חרדיים של עמותת עלם.

עקרונות מקצועיים של המרכז

המרכז פועל לאור מספר עקרונות יסודיים והאמנה לזכויות הילד (עדניה-נא, אתגר, 2010).

הפרדה בין שלוש אוכלוסיות

מבוגרים, מתבגרים וילדים. הידע שהיה קיים לגבי מבוגרים תוקפים מינית השפיע גם על התפיסה וגם על השפה כשדובר במתבגרים וילדים, אבל התנהגות מינית פוגעת של מתבגרים אינה דומה לזו של מבוגרים ושונה עוד יותר כשדובר בילדים. ההבדל אינו נמצא רק בהתנהגויות המיניות, הם שונים מבחינה גופנית, קוגניטיבית, נפשית וחברתית. (Finkelhor, Ormrod, Johnson & Doonam, 2009; Chaffin, 2006).

מתבגרים חיים ומתנסים במערכות משפחתיות וחברתיות שונות, ילדים ומתבגרים שונים באופן משמעותי ממבוגרים בהתפתחות הגופנית והקוגניטיבית, בהתפתחות האישיות, בעיצוב עמדות, ברכישת מידע ובבגרות הנפשית וההתנהגותית. מתבגרים חווים את העולם בדרך שהיא באופן משמעותי שונה מזו של מבוגרים, והם מונעים, מושפעים נהנים ומגורים מדברים אחרים. (Vizard & Usiskin, 2006; Prescott & Longo 2006). מחקרים אחרונים הוכיחו, כי מתבגרים התוקפים מינית דומים יותר למתבגרים עוברי חוק אחרים מאשר לעברייני מין מבוגרים (הרשקוביץ, 2011).

ילדים אינם מיניאטורה של מתבגרים ומבוגרים. מכאן, שיש לקחת בחשבון הן את הידע הקיים בפסיכולוגיה התפתחותית, את הידע הספציפי של טיפול בקטינים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות ואת הטכניקות השונות והמותאמות לגילאים שונים.

בכל תחומי החיים כמעט יש למגזר החרדי מסגרת שונה, אחרת, ייחודית לו. מערכת

חינוך, מערכת "רווחה":
גמילות חסדים, עזרה כלכלית
ורגשית, מערכת משפט
בחלק גדול מהנושאים (הרב
קובע, ההלכה קובעת) ואפילו,
במידה מסוימת, "משטרה
חרדית". הדבר בא לידי ביטוי,
בין השאר, בפערים תרבותיים
הנוצרים בין האוכלוסייה
החרדית לאוכלוסייה הכללית

תפיסה אינדיבידואלית

קטינים תוקפים מינית הם קבוצה הטרוגנית מאוד. הם שונים זה מזה בהיבטים חשובים, כגון: אפיונים של תוקפים וקרבנות, דפוסי התנהגות תוקפניים, היסטוריה של תרפיה לא-מתאימה, רמת הכישורים החברתיים, ידע וניסיון במין, כישורים קוגניטיביים ועוד. גם גורמי הסיכון לרצידיביזם שונים מאחד לאחר. לגבי חלקם, ההיבט החברתי של חייהם יכול להוות גורם סיכון מרכזי, לאחרים מערכת היחסים המשפחתיים, ולחלק נוסף, העובדה שלא נטלו את התרופות שלהם.

מכיוון שצרכים שונים יכולים לייצר אותה התנהגות לא-פונקציונלית, הטיפול צריך להשתנות בהתאם. יתרה מזאת, לכל פרט יש תרבות ייחודית של בעיות ולכן התכנית הטיפולית והטכניקות הטיפוליות צריכות להתאים לו. אנו מכנים זאת "תפירה מאותו הבד על פי מידות המטופל", כלומר אותם מושגים, שהם חלק מהותי מהטיפול בפוגעים מינית, חייבים להיות מעובדים בתהליך הטיפול **בדרכים שונות**, בהתאם לילד המסוים (אתגר, נדר 2008).

חשיבות הערכת צרכים וסיכון

כדי לבצע משימות אלה צריך לערוך הערכת סיכון וצרכים (Jaffé, 2010, אתגר, 2008). התנהגות מינית של ילד אינה מספיקה כדי לקבוע דיאגנוזה של התעללות מינית, חשוב להבין את **המשמעות** של כל פרט במכלול, ואיך הוא מתקשר לתקיפה. טיפול מוצלח מותנה בהערכה מקצועית (Bumby, 2007; Miner et al., 2006).

ראייה כמכלול

ילד או מתבגר שפוגעים מינית אינם רק "תוקפים מינית". כדי לספק את הטיפול הטוב ביותר האפשרי אנו חייבים להבין את הפרט, לא רק כתוקף מינית. לכן, עלינו לבחון את התפקוד החברתי, את המצב הרגשי, תגובות ושליטה התנהגותית, יכולת קוגניטיבית, עמדות, ועוד (Rich 2003).

יתרה מזאת, התייחסות לילדים ולמתבגרים כ"עברייני מין", משמעותה לתייג אותם. תיוג הוא סוגיה קשה, במיוחד כשדובר בקטינים, שעלולה לפגוע בחייהם העתידיים. ההערכה של המטופלים והטיפול בהם חייבים לקחת בחשבון את תפקידיהם במערכות החיים השונות (בן, את, תלמיד, וכו'), כמו גם את הצרכים המיוחדים והשונים של כל אחד מהם, בהיבט משפחתי, התנהגותי, קוגניטיבי, רגשי, רפואי, חברתי והתפתחותי. דגש מיוחד יש לשים על שיתוף המשפחה - אי אפשר לטפל בילד במנותק מסביבתו ובעיקר ממשפחתו.

תפיסה מערכתית, ראו פירוט להלן.

סוגיית המין במגזר החרדי

בחברה החרדית, תחום המין הוא טאבו. לא מדברים על מין. מכנים זאת "מעשה לא טהור, מעשה אסור, מעשה טמא, פוגע בקדושה". בת שבע שיינין, מנהלת מרכז "בליבו", המיועד לקורבנות תקיפה מינית במגזר החרדי: "האוכלוסייה החרדית אינה מודעת לנושא של פגיעה מינית. מדובר בציבור תמים מבחינת הידע שלו, בין היתר, מאחר שאין חשיפה למדיה. התפיסה של רוב הציבור היא שהעולם הוא מקום טוב ובטוח. "הילדים בחברה החרדית נתונים בסיכון גבוה ביותר להיפגע, הן בתוך המשפחה והן מחוצה לה, מאחר שמלמדים אותם

שסיוע לזולת הוא מצווה חשובה. כך למשל, אם אדם זר יפנה אל ילד ויבקש שיראה לו היכן בית הכנסת, כי הוא צריך לשירותים - הילד יראה לו בשמחה, בלי להבין שזה עלול להיות מסוכן" (בן שלמה, 2012 עמוד 15).

בעת אבחון של קטינים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות וטיפול בהם, יש לתת את הדעת על מספר נקודות האופייניות למגזר החרדי.

חוסר בידע - לילדים ולמתבגרים בחברה החרדית חסר ידע בתחום המיני. בחברה החילונית ילדים לומדים על מין בדרכים שונות, שלא כולן טובות ונכונות, אבל קיימות חלק לומדים מההורים, רובם חשופים לתכניות שונות של משרד החינוך המועברות בבתי הספר. תכניות אלו מתייחסות למידע (אברי גוף אינטימיים, יחסי מין, דרכי היגיינה הקשורות במין, איך נולדים ילדים ועוד), להתנהגויות (נגיעות נעימות ולא נעימות) וגם לתכניות המפרטות איך להישמר מפני זרים וכיצד בזה.

ילדים בחברה החילונית לומדים גם מאמצעי התקשורת (אינטרנט, טלוויזיה), שאינם קיימים במגזר החרדי. הפעם הראשונה בחיי נער חרדי שבה מדברים אותו בנושא מין היא, בדרך כלל, לפני שהוא מתחתן. ואכן, חלק מהילדים בטיפול שאלו במהלכו "איך נולדים ילדים?"

חשיפה למידע טרם הזמן המקובל (מועד הנישואים) נעשה בדרך כלל ללא מבוגר אחראי והידע הוא סודי, נחוה כטראומטי ופעמים רבות, הוא חלקי ושגוי. מלבד זאת, מועברים מסרים באשר לפגיעה הרוחנית בחשיפה לתכנים מיניים, ללא כל חלוקה ל"נורמטיבי וטבעי" ול"חריג", כך שהילד עלול לחוות את עצמו כחריג ולא-נורמאלי, כפי שעולה פעמים רבות בטיפול. למשל א' אמר: "הדחף הזה הוא רק בי, בטח לא לצדיק שבכיתה ולא לרב פלוני. להם אין בכלל דחף".

סגירות - נטייה לטפל בדברים בתוך המערכת ולא להוציאם החוצה, אלא אם הדבר יוצא מכלל שליטה. הסגירות אינה מאפיינת רק את תחום הפגיעה המינית. בכל תחומי החיים כמעט יש למגזר החרדי מסגרת שונה, אחרת, ייחודית לו. מערכת חינוך, מערכת "רווחה": גמילות חסדים, עזרה כלכלית ורגשית, מערכת משפט בחלק גדול מהנושאים (הרב קובע,

ההלכה קובעת) ואפילו, במידה מסוימת, "משטרה חרדית". הדבר בא לידי ביטוי, בין השאר, בפערים תרבותיים הנוצרים בין האוכלוסייה החרדית לאוכלוסייה הכללית, המהווים בסיס להתנגדות לקבלת מענה טיפולי מאנשים שאינם נמנים על המגזר החרדי.

חלוקה ברורה לפי מגדר (ג'נדר) - על פי ההלכה, במסגרות הלימוד ובחיי היום-יום קיימת במגזר החרדי חלוקה מגדרית ברורה. מגיל צעיר מאוד, בנים ובנות במגזר החרדי מתחנכים במסגרות נפרדות והמפגש ביניהם מצטמצם מאוד. יש שיטענו, כי ההפרדה עלולה להשפיע על עמדות כלפי המין השני ואף תפגע במיומנויות תקשורת עם המין השני.

לעומתם, יש המתנגדים לטענה זו, בנימוק שהיות והמשפחות החרדיות מאופיינות במשפחות ברוכות ילדים (בממוצע, כשמונה ילדים למשפחה), המפגשים עם המשפחה הקרובה (בני הדודות האחייניות) מאפשרים מקום רב להתפתחות תקינה ולהכרת עולמם של בני שני המינים. כמובן, יש לקחת בחשבון שאינטראקציה בין בני משפחה שונה מאינטראקציה חברתית עם אנשים שאינם בני משפחה, בוודאי בכל הקשור למיומנויות חיזור, חברות וכדומה.

הדבר היחיד שבנים לומדים לגבי בנות הוא ש"בנות זה אסור לפי ההלכה". המידור הברור יוצר סקרנות, מחד גיסא - "אני סקרן איך זה אצל בנות", ודמיונות ופנטזיות, מאידך גיסא. כשמדובר בפגיעה מינית, הרבה ילדים

ונערים פוגעים מינית בבנים, "כי זה מה שהכי נגיש אליי", אבל גם כלפי התוקף ובוודאי לגבי הוריו, הדבר מעורר פחדים שמא מדובר בהומוסקסואליות, גם אם המעורבים הם ילדים קטנים מאוד. לעתים קרובות ראינו, כי הורים פוחדים הרבה יותר מהומוסקסואליות מאשר מהפגיעה המינית. בשל חוסר הידע (גם אצל הילדים וגם אצל ההורים), הפחדים מתעצמים ועלולים להגיע לידי שבר גדול.

אולם משום שחלק גדול מהנערים מאמין, כי ב"חוסר צניעות" מתכוונים רק ליחסים עם בנות, הם אינם מבינים מדוע אסורים יחסים בין בנים: "תוכיח שלפי התורה זה אסור בין בנים". כאשר הנפגעות הן בנות, קיימת גם הכחשה גדולה יותר. הנער מתכחש לכך, כי אז בעיניו הוא גם חוטא לאלוקים, ואז העונש שלו יהיה גדול יותר.

הבדל מהותי בהתייחסות לאוננות. בתרבות החרדית, אוננות היא חטא. הודאה באוננות, מבחינת נער חרדי, היא הודאה בביצוע חטא, בביצוע עבירה, שלא לדבר על כך שבמהלך הטיפול, כשהנער מכיר את מעגל התקיפה שלו מחפש התנהגויות אלטרנטיביות, אוננות אינה באה בחשבון מבחינתו.

בלבול בין אוננות ופגיעה מינית. הפוגעים מינית אינם רואים בהתנהגותם פגיעה באחר והם עסוקים בשאלה האם הפגיעה המינית שביצעו היא מעשה אסור על פי התורה. הם מייחסים לאוננות דרגת חומרה גבוהה יותר ברמת האיסור התורני, כמו כן, הם מתריסים נגד האיסור לפגוע מינית כאיסור המבוסס על חוקי המדינה.

נערים רבים מתארים את האוננות כאיסור חמור מאוד שנכתב בתורה, בעוד שהם מתקשים מאוד לזהות את האיסור התורני שבהתנהגות מינית פוגעת כפגיעה באחר. בלבול זה, פעמים רבות, נראה בבסיס בחירתם בפגיעה מינית. קיימת חרדה גדולה ולחץ במחויבותם להימנע מאוננות. כתוצאה מכך, קיים עיסוק מוגבר במיניות ובחירתם בהתנהגות הפוגעת נראית בעיניהם כאלטרנטיבה ה"שומרת" עליהם מפני איסור זה.

נטייה לטפל בתקיפה מינית כבעיה דתית ולא כבעיית התנהגות. פעמים

רבות, אנו רואים במגזר החרדי את הגדרת ההתנהגות הפוגעת כהשתלטות היצר הרע על הפוגע ולא כבחירת הפוגע בהתנהגות שלילית. הגדרה באופן זה מסירה את האחריות מהפוגע, ומאפשרת לו להעביר את האשמה ל"כוחות הרוע" בעולם - כוחות חיצוניים, שלטענת הפוגע, לעתים גוברים על האדם וגורמים לו להיכשל באחת מעבירות התורה, שאחת מהן היא אי שמירה על כללי הצניעות.

בהטלת האשמה ב"כוחות הרוע", הפוגע מצמצם את העיסוק באופן אישי ומציג את הפגיעה כבעיה כללית ואף כבעיה דתית או הלכתית, שלעתים אדם חוטא, כפי שאמרו חז"ל: "שבע ייפול צדיק, וקם" (משלי, כד, טז). בכך, הפוגע אף דוחה ביקורת מצד בני האדם העלולים לחטוא אף הם, ומבקש להשאיר את הסוגיה הזו מול קונו.

יתרה מזאת, כאשר איש המקצוע העומד מולו אינו שומר תורה ומצוות, או אפילו אינו חרדי, אזי הפוגע ממעיט מחומרת מעשיו, שהרי "מוכיחו" הוא "חוטא" כמוהו ובעיניו, אף יותר ממנו, מחמת אורח החיים הלא-חרדי שהוא מנהל. "אני לא מבין מה עושות במרכז מטפלות חילוניות, הן בעצמן לא שומרות על צניעות".

כמובן שלהתנהלות זאת השלכה על מידת שיתוף הפעולה, הכנות ולקיחת האחריות, שהן בסיס לכל אבחון וטיפול בתחום זה. השימוש במונחים "יצר הטוב" ו"יצר הרע" דורש הבהרה: הדיאלוג בין "יצר הרע" ל"יצר הטוב" הוא דיאלוג פנימי, מחשבתי, שמנהל האדם עם עצמו, ובו הוא נמצא בקונפליקט בין בחירה במחשבות שליליות לחיוביות, בין בחירה בביצוע מעשה שלילי או בהימנעות ממנו, ואין זה גורם חיצוני המשתלט ומנהל את חייו של האדם.

התייחסות למין באופן שלילי. למין יש משמעות שלילית בקרב מתבגרים אלו. בעיניהם, המין "רע". יתרה מזאת, "רע" נתפס גם כאלים בקרב נערים אלו. כדאי לציין, כי בעוד נער תוקף מינית עלול לתפוס את המין ואת המיניות בכלל כדבר שלילי, הרי נער תוקף מינית מהמגזר החרדי אף ייתן לכך תימוכין שגויים, בהתבסס על ידע דתי או הלכתי שגוי או לא ברור דיו.

חשיפה של העובדה שפגע מינית עלולה להיות מאיימת וטראומטית יותר, היות והנער רואה את החוויה המינית כמשהו

שאסור שיקרה לו, ואם זה קורה הוא חריג ופסול בעיני עצמו. הוא בעצם חש מאוים מהדחפים הנורמטיביים שלו, הוא מאוכזב וכועס על עצמו שהוא חווה דחף מיני או סיפוק מיני, חוויה זאת מעצימה את התפיסה של המין כשלילי, כי זה "מקלקל אותי", "זה הורס אותי".

הדחקה של צרכים מיניים

במגזר החרדי יש הדחקה של צרכים מיניים בגיל ההתבגרות. הם יודעים שאסור לחשוב, לפנטז ולדבר על מין. הדבר מציב קושי בתהליך הטיפול שכן נראה, שהמטפל "מכריח" את הנער לעשות דברים אסורים בכך שהוא מבקש לדבר על מה ש"אסור". זו גם דרך מצוינת עבורם ל"ברוח" מהעיסוק בעבירה. "אסור לחשוב על זה, אתה גורם לי לחשוב על זה" מאפשר הכחשה ובריחה. "אני בכלל לא מפנטז מין", "זה אסור, אפשר להיענש בגיהנום על זה". נערים רבים מתארים תיאורי "מלחמה" עם הגוף בגלל פנטזיות מיניות. ממש "קרבות", שמתישים אותם. "אני נלחם. אתה תראה, אני אנצח".

מטפל: "במה אתה נלחם?"

מטפל: "בדחף".

מטפל: "ומי יותר חזק?"

מטפל: "מה זאת אומרת? אני".

הנערים עסוקים מאוד בנושא של הדחף, של "היצר הרע" והרבה פחות בעובדה שגם פגעו מינית במישהו אחר. הדבר די ברור, לאור הנטייה המוכרת לנו מקטינים שפגעו מינית להתרכז בעצמם, בצרכים שלהם, ולא לראות את "האחר".

מתוך ריאיון ראשוני עם נער חרדי:

מטפל: "תאר לי מה עשית".

נער: "אני לא יכול להגיד לך".

מטפל: "אז תכתוב".

נער: "אני גם לא יכול לכתוב".

מטפל: "אני מבין שזה לא מקובל לדבר או לכתוב על דברים מיניים במגזר שלנו".

נער: "כן".

מטפל: "ולעשות דברים מיניים, כן?!"

חוסר קבלה של דחף טבעי יוצרת הגברה של הדחף. לעומת זאת, קבלה של הדחף מאפשרת ויסות ושליטה, לכן אחת ממטרות הטיפול היא קבלת העובדה שמדובר בדחף טבעי ואנושי. במהלך הטיפול, אנו מנסים להטמיע בהם את ההבדל בין נורמטיבי ללא-נורמטיבי

ולהבהיר את ההבדל בין "הקרבות הפנימיים" לפגיעה באחר. מטרה נוספת וחשובה היא שיהיו מסוגלים להבדיל בין מצבים נורמטיביים שאינם פגיעה באחר ואסורים מבחינה הלכתית בלבד, ובין אלו שהם גם פגיעה מינית.

הטיפול מנסה לעזור בקרבם תובנה, לפיה לא ייתכן שהתורה אוסרת דבר שהוא נגד הטבע האנושי. לעתים, נעשה שימוש בשמות של רבנים מוכרים, שגם להם יש צרכים וקשרים מיניים. הדבר מעורר בדרך כלל תהייה גדולה, השתאות ופליאה, המובילים לשיחה על ההיבט הגופני, הפיזיולוגי ועל צרכים מיניים בריאים ונורמטיביים. חשוב לציין, כי בכל טיפול בכל המגזרים הנושא הדדיות, רגש ועוד) הוא חלק מהתכנית הטיפולית.

במגזר החרדי, לתפיסה המערכתית יש חשיבות מיוחדת והתפיסה המערכתית היא גם אחד מהעקרונות המקצועיים של עבודתנו בכלל. לפיכך, ניתן לראות לאורך כל המאמר קשר ו"דו שיח" בין העקרונות הטיפוליים למערכות שונות במגזר. מעבר להתייחסות לחשיבות התפיסה המערכתית בכל טיפול ולקהילתיות במגזר החרדי, התייחסנו למערכות החינוכית והמשפחתית, ובעיקר למשמעות התפיסה המערכתית בקרב האוכלוסייה החרדית, המתבטאת בעיקר בפער בין החוק ובין תת תרבות זו.

התפיסה המערכתית-עיקרון מקצועי בטיפול במגזר החרדי ובהתייחסות אליו

לכל ילד ומתבגר יש צרכים רבים (רפואיים, לימודיים, התפתחותיים, רגשיים, חברתיים) ותפקידים רבים (בן משפחה, תלמיד, במקרים מסוימים, חניך בפנימייה או בישיבה ואחרים). בתוקף התפקידים והצרכים הללו, ילד משתייך למערכות רבות ושונות: משרדי ממשלה (רווחה, חינוך), גורמים ברשות המקומית (האזורית או העירונית), ארגונים שונים ועוד, בכל אחד מהם הוא שווה זמן מסוים, וכל אחד מהם נותן מענה לתפקיד או לצורך שלו.

אם רואים את הילד בתוך המכלול שפורט, ברור שחייב להיות תיאום ושיתוף פעולה בין המערכות, אחרת יש סכנה שכל מערכת תמשוך לכיוון אחר

השכונה והחברה. היחסים בין הילד וכל מערכת הם כאלה, שככל שהקרבה ביניהם תהיה גדולה יותר, כך ההשפעה של המערכת על הילד גדולה יותר (2006, Salanda, Swenson & Letourneau).

יש לציין כי ככלל, אם ניתן, אנו מעדיפים להשאיר כל מטופל בסביבה הקיימת והמוכרת שלו, ולא לנתקו ממנה. אותו כלל חל כמובן גם לגבי ילדים במגזר החרדי. אבל כאן יש נושאים נוספים שיש לקחת בחשבון.

קהילתיות במגזר החרדי

ההשתייכות לקהילה היא בבסיס קיומם של רבים מאלו המקיימים אורח חיים חרדי ונובעת ממנו. המוקד המרכזי להתפתחות הקהילה הוא מוסד בית הכנסת ובית המדרש. שם מתקבצים הגברים מבין חברי הקהילה, בוקר וערב, לתפילות וללימוד תורה. בקהילות החסידיות, בית המדרש הוא המקום שבו מתקיימת הפעילות הרוחנית של האדמו"ר, שאליו מתכנסת החסידות כולה, מכל קצבי תבל.

עם התגבשות הקהילה, בשל ייחודיותו של המגזר החרדי כמי שנבדל באורחות חייו, היא מפתחת מוסדות לימוד נפרדים כמוסדות הפטור (מוסדות שהממשלה לא מפקחת עליהם) או מוסדות החינוך המוכרים הלא-רשמיים, כדוגמת החינוך העצמאי או רשת "אל המעיין". כל קהילה, על מאפייניה, מקימה מוסד לימודי התואם את סייגיה ואת מנהגיה. החיים הקהילתיים, ההיכרות והשותפות בחינוך שורשי לערכים, שבהם עזרה לזולת היא ערך מקודש, הם בסיס להתפתחותם של ארגוני חסד וצדקה, שמטרתם יצירת רשת תמיכה כלכלית לחברי הקהילה.

אומנם ההשתייכות לקהילה מזכה את חברי הקהילה ברווחים חברתיים, אישיים ולעיתים כלכליים, אך עם זאת, נוצרת תלות של החברים במוסדות הקהילה המחייבת אותם לנהוג לפי כלליהם, לטוב ולרע.

חברי הקהילה מונהגים על ידי מי שעומד בראשה, מנהיגות רוחנית, שהיא הסמכות העיקרית בהנהגתה, והיא מאפיין בולט של הקהילה החרדית (ר' להלן: כוחו של הרב). ייתכן שקהילות רבות יהיו תחת הנהגה של דמות רוחנית אחת, בהיררכיה. כך למשל, בזרמים הליטאי

ארגונים שונים ולעיתים, שוני בהנחיות שהם מעבירים לעובדיהם (חוזר מנכ"ל משרד הרווחה, חוזר מנכ"ל משרד החינוך, חוזר מנכ"ל משרד הבריאות).

ארגון, כל ארגון, גם אם הוא אינו פועל

הילדים בחברה החרדית נתונים בסיכון גבוה ביותר להיפגע, הן בתוך המשפחה והן מחוצה לה

למטרות רווח, רוצה לחסוך בהוצאות. משמע, לעשות פחות שעות טיפול, פחות שעות הדרכה, פחות דיונים מקצועיים על דרך הטיפול, פחות ישיבות עם פחות אנשים. אבל ברוב המקרים, טובת הקטין מחייבת התנהלות הפוכה. השקעה גדולה יותר בדיונים, בחשיבה, בהתייעצות, בהדרכה, בפגישות עם כל הגורמים המעורבים בטיפול בקטין.

נקודת המוצא של האמנה לזכויות הילד משנת 1989, אשר נחתמה ואושרה על ידי ממשלת ישראל, קידמה דיון אינטנסיבי ביותר ביחס לביטחון ולהבניית תוכן לתפיסת זכויות הילד.

ילדים הם בני אנוש, סובייקטים אוטונומיים, בעלי זכויות ואינטרסים עצמאיים ונפרדים. מתוך ההכרה בילדים בני אנוש, זכאים ילדים לזכויות האדם והאזרח שלהם. האמנה מדברת על הזכות לכבוד, על עקרון השוויון, על עקרון טובת הילד, על עקרון החיים, על הישרדות ועל התפתחות ועל עקרון ההשתתפות (נץ אתגר 2010).

אחת מדרכי הטיפול בקטינים שתקפו מינית, שהוכחה כיעילה, היא השיטה הרב-מערכתית (Multisystemic Therapy). בבסיסה, רואה השיטה את הפרט המתבגר לא בנפרד, אלא כלב של מערכות שלובות הכוללות את המשפחה, חברת השווים, בית הספר

ולא תהיה התקדמות. אנו מאמינים, ששינוי אמתי ייתכן רק בשיתוף פעולה בין המערכות השונות. שיתוף פעולה כזה הוא למעשה פועל יוצא של התפיסה הבסיסית של הטיפול, שתוארה לעיל.

מניעה, אבחון וטיפול בקטינים תוקפים מינית מתרחשים מטבעם בזירה מורכבת, מרובת שחקנים, תחרותית וכוללת אינטרסים רבים ולעיתים, מנוגדים. לדוגמה: הורים הדורשים התייחסות למקרה של אלימות מינית בבית הספר, בעוד שהנהלת ביה"ס משדרת מסר הגורס: "אין אצלנו כאילה דברים איומים".

לעיתים, קיימת התנגשות בין טובת הקטין וטובת הארגון. במקרים רבים (לא דווקא של תחום הפגיעות המיניות), יש לארגון אינטרס שלא לעבוד בשיתוף פעולה, בין השאר, מהסיבות הבאות:

משך הזמן הנדרש לגיבוש פרויקט, דרכי עבודה וכיצד בזה.

ככל שיש יותר שותפים יש יותר דעות, הדבר מחייב להשקיע יותר זמן בתיאומים, בהגעה להסכמה ולעיתים בוויכוחים. לעיתים, הרבה יותר קל ויעיל לעבוד לבד. עבודה ללא שיתוף פעולה מייטרת גם את הצורך במשא ומתן, באישורים ובדברים דומים נוספים. אין להתעלם גם מהאספקט של תחרות מקצועית עם גופים נוספים ומהמורכבות הכרוכה בניהול משותף.

בת שבע שיינין, מנהלת מרכז "בליבנו": "גילוי עריות, יחד עם שפיכות דמים ועבודה זרה, הן עבירות שדין הרג. הציבור החרדי אינו מאמין שדברים כאלו קורים אצלנו. כאשר נחשפת פגיעה מינית, השבר אצלנו כפול ומכופל. דאגה לילדים ולחינוכם היא ערך עליון, וכשהערך הזה מופר התחושה היא שזה לא סתם חורבן, אלא החורבן"

לעיתים, יש קושי להכיר באיכותם של ארגונים מתחרים וגישות חלופיות, וכמעט תמיד גם בתחרות על משאבים. חשוב לציין גם את המטרות השונות של

והספרדי יהיה מנהיג רוחני המכונה "גדול הדור", בזרם החסידי זהו אדמו"ר, על פיו יישק דבר.

משמעות התפיסה המערכתית בקרב האוכלוסייה החרדית

כשאנו באים לבחון את משמעות התפיסה המערכתית בקרב האוכלוסייה החרדית עלינו לשים לב, בראש ובראשונה, כי מעבר לנאמר לעיל על מערכות, כאן יש התנגשות נוספת - בין מערכות חרדיות לחילוניות. נתייחס לשתי דוגמאות: להתנגשות בין תפקיד הרב (מערכת דתית) לתפקיד המטפל (בדרך כלל, במערכת חילונית), ומכאן החשיבות לשיתוף הפעולה ביניהם; ולהתנגשות בין מערכת החוק האזרחי למערכת החוק הדתי.

כוחו של הרב - הרב הוא דמות מפתח בעולם החרדי. חז"ל אומרים "עשה לך רב והתרחק מן הספק" (אבות, פרק א, טז). מקובל במשפחות רבות במגזר החרדי להיות כפופים לדמות רבנית שמוקרים ומעריכים. דמות הרב נקבעת על פי אמות המידה שקובעים ראשי המשפחה - האב והאם.

לרב עוצמה גדולה מאוד. בניגוד למערכות אחרות, שבהן יש לאנשים שונים השפעות במידות שונות, כוחו ופסיקתו של הרב לגבי המגזר החרדי מוחלטת. בעניין פגיעות מיניות, שהן נושא רגיש, מעורבותו של הרב תשפיע על קבלת החלטות, על תובנות וכו'. האבחון והטיפול יושפעו מאוד ממעורבותו ומהמסרים שיעביר, גם אם יגיעו בעקיפין. חשוב לציין, כי במגזר החרדי נעשה שימוש נרחב בתואר רב, והוא מיושם לכל בר אורין ומהווה כינוי כבוד, גם אם אין תוארו או תפקידו של האדם נובעים מהשכלתו התורנית.

הרב הוא מורה דרך, פוסק הלכה, יועץ, תומך ואף מברך. היות והרב נתפס כמי שיכול להחוות דעה בתחומי חיים שונים, בעיני רבים הוא נתפס גם כאיש טיפול. המטפל המקצועי מבין בטיפול ובתחום הספציפי, אבל הידע שלו לקוח ממקומות "זרים", לא מהתורה - "זה לא מה שאמר משה רבנו" (אחד הנערים בטיפול).

חוות דעת של איש מקצוע בעל תעודות ממוסדות מוכרים להשכלה גבוהה, בעל ידע המבוסס על מחקרים ועל תיאוריות מקצועיות, כלל אינה יכולה לעמוד מול

חוות דעתו של רב. "האמת שרק בגלל שהרב שלי אמר לשתף פעולה אמרתי את האמת, אחרת הייתי מסובב אותך" (מ' בריאיון הראשון).

רוב המשפחות, לפני שהן מגיעות להערכה ולטיפול, מבקשות חוות דעת של רב מוכר בקהילה, בשאלה האם בכלל לשתף פעולה עם התהליך ועם השלוחה הטיפולית של עלם בבני ברק. "אילו דמיות רבניות מאשרות את הפעילות שלכם?" (אביו של א' לפני הגעה לטיפול); "אני צריך לבדוק עם האדמו"ר אם אכן לשתף פעולה" (אביו של ב'); אביו של ח' אמר: "אני מעיז לפתוח ולספר מה בני עשה רק כי ביררתי על הפעילות שלכם וקיבלתי רשמים חיוביים". רק במקרים שבהם יש אישור של הרב, המשפחה תגיע לטיפול.

הדבר היחיד שבנים לומדים לגבי בנות הוא ש"בנות זה אסור לפי ההלכה". המידור הברור יוצר סקרנות, מחד גיסא - "אני סקרן איך זה אצל בנות", ודמיונות ופנטזיות, מאידך גיסא. כשמדובר בפגיעה מינית, הרבה ילדים ונערים פוגעים מינית בבנים, "כי זה מה שהכי נגיש אליי"

חשוב לחדד את נושא הבדיקה המקדימה של המשפחות. גם במגזר החילוני יש הרבה הורים שבודקים ומבררים לגבי הפעילות שלנו, לפני שהם מגיעים, אבל סוג ואופי הבדיקה שונים לחלוטין. במגזר החילוני, הפנייה היא בדרך כלל לאנשי מקצוע מתחום הטיפול "המדברים באותה שפה", כלומר שהכשרתם, עמדותיהם ביחס לטיפול והידע שלהם הוא מאותו תחום של המטפלים במרכז. לעומתם, במגזר הדתי הפנייה היא לרבנים, שבאים ממערכת שונה של הכשרה, עמדות ותפיסה טיפולית.

אם הרב אינו ממליץ ומאשר - המשפחה לא תגיע לטיפול. "הרב אמר שלבן שלי אין בכלל בעיה" (אביו של י', שגילה התנגדות לטיפול מההתחלה). יש מקרים שבהם המשפחות פונות לרב

שאינו מכיר את התחום, אבל בדרך כלל, דחייה של טיפול על ידי רב היא תולדה של הדברים שנאמרו לו על ידי המשפחה. הרי ברור שחוות הדעת של הרב תינתן בהתאם לאופן שבו ההורה מציג את הדברים בפניו.

נקודה נוספת הנבדקת על ידי המשפחה, שלגביה מבקשים את אישור הרב, היא זהות המטפל. עבור הפונה החרדי, גם איש מקצוע חרדי, עם כל הכבוד, אינו רב. אביו של ה' אמר: "על שולחן הדיונים, טרם פנייתי לקבל את השירות, נועצתי עם רב והובהר שהמטפל הנו חרדי".

החוק האזרחי והחוק הדתי

טיפול בקטינים שלהם התנהגות מינית פוגעת מלווה בגורם מטעם החוק. לגבי קטינים שעברו הליך פלילי, זהו קצין מבחן לנוער. לאחרים, שהם מתחת לגיל האחריות הפלילית או שוועדת פטור אישרה לא לדווח למשטרה בעניינם, מלווים על ידי עובד סוציאלי לחוק הנוער (פקיד סעד).

במגזר החרדי, ההלכה מחייבת יותר מהחוק האזרחי. "זה אסור לפי חוקי המדינה? זה לא מה שבאמת מעניין אותי, גם לא את הוריי". ויש שלא מייחסים משמעות לחוקי המדינה, אלא רק לענישה הבאה בעקבות הפרתם.

אחת הסוגיות המשמעותיות שבהן דנו רבני הקהילות היא האם לעבוד בשיתוף פעולה עם האגף לשירותי רווחה או עם עמותות המשתפות פעולה עם האגף? האם "להוציא את הכביסה המלוכלכת החוצה, או להשאירה בבית (בקהילה)?" האם לספק טיפול פרטי ממי שמוכר ומקובל על הקהילה, תוך כדי התעלמות מחובת הדיווח? האם יהיו מטפלים שאכן יסכימו לטפל באופן זה ולא לדווח לאגף הרווחה, כפי שמחויב על פי "חוק חובת הדיווח"?

בראשית הדרך, שאלות אלו קיבלו גוון של עיסוק באחד מאיסורי התורה החמורים ביותר, הקרוי בלשון התלמודית "דין מוסר" (בבא קמא, קיז, קונטרס שערי הלכה, 2004). מאוחר יותר, השאלה התמקדה בהשלכות של "מסירת" שמו של הפוגע מינית לרשויות הרשויות נתפסו כמי שאינם מבינים את אורח חייו של הציבור החרדי, ובכך עלולים לפגוע באורחות חייו של הפוגע מינית, החל מחשש להוצאה מהבית וכלה בחשש, כי

יידחו. לעתים, במקרים שבהם הקהילה החרדית דיווחה על מעשיהם, הם חשים דחויים שוב.

המערכת החינוכית

בראש רוב המערכות החינוכיות במגזר הדתי עומדים רבנים. לכן, ראייה כמכלול ותפיסה מערכתית מחייבים שיתוף פעולה עם אותם רבנים. יתרה מזאת, לעתים הילדים ובני הנוער נמצאים בסיכון לפגוע שוב, ולנו המטפלים וגם לראשי המערכת החינוכית יש אחריות כלפי הילדים האחרים הנמצאים באותה מסגרת.

לשיתוף הפעולה פנים רבות והוא נקבע בעיקר על פי צורכי הילד המסוים, כמובן תוך התחשבות באופי המסגרת שבה הוא שווה. יש מקרים שבהם התכנית הטיפולית כולה נבנית בשיתוף עם המסגרת החינוכית ומבוצעת יחד. יש מקרים שבהם המסגרת מתמקדת בעיקר בשמירה ובמוגנות. בכל מקרה, קיים שיתוף פעולה בין המסגרת לבין המטפלים, המתבטא בהתייעצויות ובדיווח קבוע. נתייחס לשלוש נקודות בלבד בשיתוף פעולה זה.

שמירה ומוגנות

בכל הערכת צרכים וסיכון, אחד הנושאים עליהם חייבים לתת את הדעת הוא בניית תכנית של שמירה ומוגנות, מתוך כוונה להגן על הקטין מחד גיסא ועל האחרים מאידך גיסא. חשוב להבהיר - תכנית מוגנות אינה ענישה. אנו מסבירים לקטנים, כי כל זמן ש"השומר הפנימי" שלהם עוד לא חזק מספיק כדי למנוע את הישנות הפגיעה, אנו מסייעים להם על ידי "שומר חיצוני".

אומנם המונח "שומר" עלול להתפרש אצל חלק מהילדים כקשור לענישה ולאכיפת החוק, אבל מניסיונו, אם מציגים את הדברים באמפתיה, מתוך אמונה והסבר על הסיבות לכך, הם בדרך כלל מתקבלים על ידי הקטנים והוריהם.

בתהליך ההערכה, מוקדשת חשיבה להבנת הסיבה להתרחשות הפגיעה במקום שבו התרחשה, ולחשיבה אם יש לכך משמעות לגבי פגיעה עתידית. יש להדגיש, כי מקום התרחשות הפגיעה הוא רק מדד אחד בקביעה זו. הדבר נעשה מתוך מטרה לראות אם יש מקום,

הגדולות לעבודה מקצועית ומשותפת עם גורמי הרווחה הייתה הקמתה של השלוחה הטיפולית של עלם בבני ברק. בשיתוף פעולה הדוק עם אגף הרווחה של העירייה, במימון ובסיוע של הקרן לילדים ובני נוער בסיכון של ביטוח לאומי, הוקמה השלוחה.

כיום, יותר ויותר מבני הקהילה החרדית בבני ברק חשים בטוחים לעבוד עם גורמי הרווחה כאשר עמותת עלם מלווה אותם כגוף מקצועי. השינוי התרחש הודות להכרתם של רבנים בפעילות ברוכה זאת ולתוצאות "בשטח" של

לעומת החרדים, אצל החילונים אין הפרדה בין בנים ובנות

עשייה מקצועית וחוקית כאחת. משפחות מקבלות מענה טיפולי המוקיר את אורח חייהם החרדי ומכיר בו, פועל באופן מקצועי ומערכתי תוך מעורבות גורמים שונים מהקהילה, שהמשפחה ואנשי המקצוע רואים בהם כמקדמי טיפול. אחד הרווחים המשמעותיים מהטיפול כחוק הוא פגיונות גדולה יותר בטיפול, לעומת טיפול שבו משאבים נפשיים רבים מופנים לשמירת הסוד, לידיעה שהטיפול אינו כחוק, והחשש מפני דליפת העובדות לרשויות החוק. חשוב לציין, כי לא כל בני המגזר החרדי מנויים על קהילה מסודרת ואכן התמודדותם שונה, לדוגמא: ניתן לומר בהכללה, כי בקרב החוזרים בתשובה חסרה קהילה תומכת. מחד גיסא, הם חוששים שיידחו על ידי הקהילה אליה הם משתייכים, מאידך גיסא אין עבורם מערכת תמיכה חילונית, שאותה עזבו. לפיכך, הם חשים בודדים ונותרים לבדם עם שאלות מורכבות ועם חשש כי

הפוגע יענש ואף ירצה את עונשו בכלא (מילר עטיה, רגולנט'ליו, ולייקה, 2009). יש להבין, כי החרדה של הורים מהמגזר החרדי ממפגש של ילדם עם מערכת שאינה חרדית היא עצומה, והחשש שילדם עלול להיות מושפע מאורח חיים חילוני הוא בלתי-נסבל. מכאן, שיש הצדקה לעשות כל דבר ואף לעבור על החוק על מנת שזה לא יקרה.

בנוסף, התפיסה של המגזר החרדי היא כי הפתרון המקובל למעשים חמורים מהבחינה הרוחנית-הלכתית הוא התבדלות וריחוק ממקומות שבהם מופרים כללי התורה, ועיסוק בלימוד תורה שיביא להתעלות רוחנית ולדבקות בעבודת השם. לכן בעיניהם, מקומו של הפוגע בבית המדרש ולא בכלא.

ביטוי ההתנגדות וההכחשה בתהליך הטיפולי מתבטאים לעתים ב"ויכוח" שהמעשים אינם עבירה. הטיעון מזכיר את השימוש בתירוץ "זה היה משחק ילדים" במגזר החילוני. "איפה זה כתוב שזה אסור?", "תוכיח שלפי התורה זה אסור בין בנים" (תפיסה של הפגיעה כחוסר צניעות ורבים מייחסים זאת דווקא לחשיפה או למגע בבת), "אני לא יודע מה כתוב במחקרים ומה לומדים באוניברסיטה, אני יודע מה כתוב בהלכה".

טרם פתיחת השלוחה של עמותת עלם בבני ברק, התקיימו מספר תהליכים שסייעו להכרה בחשיבות מתן מענה טיפולי. אגף הרווחה, בניהולה של הגב' מויאל, פקידת הסעד המחוזית, גב' שיינן, שמטפלת בקורבנות תקיפה מינית, וגורמים נוספים קיימו מפגשים עם רבנים, עם ועדת הפטור ועם אנשי מקצוע שקשורים לנושא.

נעשתה התמודדות עם השאלה ההלכתית של "דין מוסר" ובהמשך, עם החשש מפני פגיעה באורח חייו של הפוגע. ברגע ששאלות אלו קיבלו מענה על ידי ראשי הקהילה החרדית, הייתה פתיחות להתחיל ולראות גם את תרומתו של הטיפול. חשוב לציין, שגם בספרות החרדית החל מהפך (אומנם קטן, אך משמעותי). כך למשל, הסופר והמחנך חיים ולדר התייחס בספרי הילדים שכתב למציאות המוכחשת, ודן בצורך לספר לשתף ולא לשמור סוד (ולדר, 1992, 2009).

בשנים האחרונות, אחת מהתרומות

או מצב, שבהם הנער המסוים נמצא בסיכון גדול יותר לפגוע שוב. יש נערים שפגעו בתוך המשפחה ומסיבות שונות לא יעזו לפגוע במסגרת החינוכית, ואז רמת הפיקוח עליהם במסגרת צריכה להיות הדוקה פחות מאלו שפגעו רק במסגרת החינוכית. כאמור, המקום שבו התרחשה הפגיעה הוא אחד המדדים, אבל חשוב לעשות בדיקה זו כדי לדעת איזו מסגרת של שמירה ומוגנות לתכנן לקטין המסוים במקומות שונים, שכן רמת הסיכון אינה זהה בכל מקום בהכרח (למשל, במשפחה לעומת המסגרת החינוכית). לצורך יישום תכנית המוגנות והשמירה חייבים שיתוף פעולה של המסגרת החינוכית בדרך כלל, שותף לתכנית רק אדם אחד – הרב, על פי רוב. לדוגמה, המקרה של מ' בהערכת הסיכון והצרכים שלה, כי קיים סיכון שמ' עלול לפגוע מינית שוב. ההמלצות כללו, בין השאר, שמירה ומוגנות, טיפול ממוקד בתחום הפגיעות המיניות וטיפול רגשי. נערכה פגישה עם ראש הישיבה, שבה הוא את המטפל של המרכז בקשיים של מ' בשמירה על כללי המסגרת, וסיפר כי הם נוהגים עמו ברכות רבה בגלל מצבו המשפחתי.

מניסיונו, כמטפלים חילוניים באוכלוסייה חרדית, נתקלנו לא פעם בניסיונות מניפולציה מצד המטופלים הנסמכים על הדת. "את לא יכולה להבין את זה", "אצלנו זה אחרת" היו חלק מהניסיון להעמיד את המטפל "מחוץ" לתחום, ובכך לבטל את יכולתו לטפל במטופל המסוים

המטפל מצדו הדגיש את הצורך בשמירה, את הצורך של מ' ש"יראו אותו" ואת חשיבות הצבת הגבולות על מנת שיוכל לתפקד ולמצות את כישוריו (מ' הוא נער חכם ופיקח במיוחד). לאחר שהמטפל סייר בפנימייה והכיר את המבנה, את הנהלים, את מיקום המקווה וכו', נבנתה תכנית מוגנות וטיפול משותפת לרב ולמטפל. כחלק מהתכנית - מכיוון שהמקווה היה במתחם

הישיבה ובפיקוחה, אושר כי יוכל לטבול, אך עליו לדווח מתי נכנס ומתי יצא והזמן העומד לרשותו מוגבל. לאחר הפגישה: ראש הישיבה קיבל את הדברים, היה מוכן לעזור ואף לשתף פעולה. הוא ציין, כי הוא אינו מבין בתחום זה וישמח להתייעץ, על פי הצורך. מלבד זאת, הוא שאל: "במה אני יכול לעזור לנער מלבד הפיקוח?". צוינו בפניו צרכיו הרגשיים של הנער וראש הישיבה לקח את הדברים לתשומת לבו.

מניעת מסרים סותרים

בכל טיפול, יש לתת את הדעת על האפשרויות שמסרים סותרים עלולים לנבוע מהמפגש בין הדרך הטיפולית ותת התרבות שאליה מוטיב המטופל. בטיפול בקטינים שפגעו מינית קיימת עמדה שיפוטית ברורה הבאה לידי ביטוי גם בטיפול. כמובן, השיפוט הוא לגבי המעשה ולא לגבי האדם, אבל יחסית לשיטות טיפול אחרות, קיימת מידה רבה יותר של שיפוטיות. יש להבהיר: אף תרבות אינה מצדיקה פגיעה מינית, אך היות ולתרבות מקום חשוב בתחום המין, יש להתייחס לנושא (אתגר 2009). בטיפול במגזר החרדי הנושא סבוך ומורכב הרבה יותר, בעיקר משום שיש שתי מערכות, דתית וחילונית, המייצגות עמדות שונות ופועלות לפי חוקים אחרים, ומייחסות חשיבות שונה לאותם נושאים. לדוגמה: במגזר החרדי אוננות היא חטא ואילו במגזר החילוני היא אינה נחשבת פגיעה בכללים, בתנאי שנעשית בפרטיות. לסוגיה זו שייכים גם ההתייחסות השונה אל הרב ואל המטפל (שאינה קיימת במגזר החילוני), וגם מעמד החוק האזרחי לעומת ההלכה.

איש קשר, מקום "לשפוך את הלב"

בכל טיפול בכל מגזר, אנו משתדלים למצוא לקטין איש קשר משמעותי עבורו במערכת החינוכית שאליו יוכל לפנות, לדווח על מצוקות ו"לשפוך את הלב". מטבע הדברים, כל הקטינים (והוריהם) אינם רוצים שהעובדה שפגעו מינית תהיה ידועה במערכת החינוכית, ובמגזר החרדי ההתנגדות עזה יותר וגם ההשלכות של "הסוד" משמעותיות יותר הן לקטין והן למשפחתו. אולם, במקרים מסוימים חשוב מאוד שאיש חינוך אחד לפחות, מתוך המערכת, יידע

על הקשיים על מנת לסייע הן בשמירה ובמוגנות, כפי שתואר לעיל, אבל גם ובאותה חשיבות, לאפשר לקטין לפנות אל איש קשר אחד לפחות, בשעות שבהן הוא שוהה במערכת החינוכית. בנוסף, חשוב לזכור שהקטין החרדי, ובמיוחד המתבגר בחברה הזו, בודד יותר וחסר מסגרות שבהן יוכל לדבר על נושא המין לעומת מקבילו החילוני, ואין לו מבוגרים משמעותיים ולא בני גילו שבפניהם יוכל להשיח את לבו בנושא.

המערכת המשפחתית

על החשיבות הקריטית של שילוב ההורים בטיפול של קטינים שלהם התנהגויות מיניות חריגות נכתב רבות (Thomas, 2010; Schlada, 2006; Rich, 2003; Etgar, & Shulshtein Elrom, 2009). כאן ננסה להתמקד בנקודות החשובות המאפיינות את המגזר החרדי בנדון.

השלכות לגבי המשפחה והחברה.

בכל מקרה שבו מתרחשת פגיעה מינית, יש השלכות על המשפחה כולה: הגרעינית, המורחבת ועל הסביבה הקרובה למשפחה שבנה (או בתה) פגעו מינית, אבל נראה כי במגזר החרדי להשלכות יש צומצמות גדולות יותר. למשל, קושי עצום לשדך ולחתן אחות של מי שפגע מינית. מסבירה בת שבע שיינין: "בחברה החילונית יודעים שפגיעה מינית היא דבר חמור, אך בחברה החרדית מדובר במה שהוא בבחינת "יהרג ובל יעבור". גילוי עריות, יחד עם שפיכות דמים ועבודה זרה, הן עבירות שדין הרג. הציבור החרדי אינו מאמין שדברים כאלו קורים אצלנו. כאשר נחשפת פגיעה מינית, השבר אצלנו כפול ומכופל. דאגה לילדים ולחינוכם היא ערך עליון, וכשהערך הזה מופר התחושה היא שזה לא סתם חורבן, אלא חורבן" (בן שלמה, 2012, עמוד 16).

אם ניקח בחשבון נושאים נוספים כמו כוחו של הרב, הטאבו לדבר על מין, הסוד וחשיבות הקהילה, הרי שהמשפחה החרדית נמצאת במצב קשה הרבה יותר מזו החילונית. המפגש עם הרב הוא מפגש קשה לנער ולחוריו. הסוד, כי בנם פגע, עומד להיחשף בפני דמות חשובה ומלווה בדרך כלל ברגשות של בושה ומבוכה, בחששות רבים מפני ההשלכות

העתידיות האפשריות מגילוי זה, ובמיוחד החשש מדחייה על ידי הרב. אביו של כ': "לא נרדמתי לילה שלם, רק מהעובדה שמחר צריך לפגוש את הרב - ראש הישיבה, ולשתף אותו. מה נאמר? איך נאמר? אני מקווה שלא יהיו השלכות קשות מכך".

המטפל: "אני מבין את הקושי, זה באמת לא פשוט, אבל בלי מעורבותו לא נוכל לספק טיפול הולם. אני סבור שברגע שראש הישיבה יראה כי בנך מטופל, הוא יבין כי אתה לוקח אחריות, אז גם לו יהיה קל יותר לקחת אחריות על בנך בעת שהותו בישיבה".

כ' בעצמו אמר: "ראש הישיבה בטח יסתכל עליי באופן שלילי, אני מעדיף שלא להמשיך ללמוד".

כשהורים רואים שהרב משתף פעולה, כשהמסרים של הרב ושל המטפל אינם כפולים וסותרים, וההבהרה שמעשה הבן אינו סטייה, הם חשים שהרב אתם והם אינם לבד. היות ויש גם אישור מצד הרב לדבר עם המטפל, הרי שנוצר עבורם מקום שבו אפשר לדון בנושאים שהם טאבו, אבל מטרידים מאוד ובעיקר, גם הם יכולים לקבל עזרה בשאלה כיצד לעזור לבנם. תחושה זו גם מאפשרת פניות גדולה יותר לטיפול מצדם. קושי מיוחד קיים כשהפגיעה מתרחשת בתוך המשפחה וישנם מספר רב של נפגעים, שלעיתים חלקם הופכים לפוגעים.

כשמדובר ספציפית בתקיפה מינית, חשוב לציין שלוש נקודות נוספות:

הסוד והבדידות

תחושת הבדידות ונושא הסוד האופף את הפגיעות המיניות אינם ייחודיים למגזר החרדי. גם במגזרים אחרים יש קשיים החשים "אחרים" "מוזרים" ובטוחים שאף אחד אחר בעולם אינו מתנסה ואינו חש את מה שהם חווים ומרגישים. אבל במגזר החרדי ישנם אלמנטים נוספים הייחודיים למגזר זה. ננסה למקד את הדיון ולתאר אלמנטים אלה, את הקשיים המוצבים עקב כך בפני המטפלים ומה נעשה כדי להתמודד עמם.

הסוד - מטבע אופיין של עברות המין הן נעשות בהסתר ושותפים להן (להוציא אונס קבוצתי) רק שניים - העברין והקורבן. העברין שומר בסוד את כל החלק של חייו העוסק בעברה (הפנטזיה, התכנון והריגושים), ובדרך כלל אינו

חושף את עברותיו ואינו מדבר עליהן" (אתגר 1999).

הצורך של התוקף לשמור בסוד את דבר התקיפות יכול להתבטא במספר דרכים: התייחסות לתקיפה כאל "הסוד שלנו" בשיח עם הקורבן (דוגמא של Will 1999 עמוד 98); או איום או שימוש בכוח כדי "לשכנע" את הקורבן לא לספר (Blues, Moffat & Telford 1999 עמוד 174).

הסוד והסודיות הם חלק חשוב בדיון המקצועי לגבי מידת הסודיות הנדרשת מהמטפל.

(Vizard & Usiskin 1999) מדברות על כך שבעבר, בריאיונות עם אנשי מקצוע - פסיכולוגים, פסיכיאטרים, פסיכואנליסטים, יועצים ורופאים - הייתה ציפייה לסודיות מוחלטת. אבל בשל אופי הנושא והבעיות הנובעות מסודיות מוחלטת במקרים של ניצול, אי אפשר להשאיר את המצב המסורתי שלמעשה, מונע דיווח על מקרים של ניצול בהווה או בעבר.

לדבריהן, הנושא שרוי עדיין במחלוקת, בעיקר מצד המטפלים הדינמיים והאנליסטים, שמרגישים שיחסי ההעברה וההעברה הנגדית (Transference / Counter Transference) ייפגעו באופן חמור אם המטפל ייתפס כ"מכל דולף" שאי אפשר להאמין בו ולסמוך עליו. הם חוששים מכך, שהמטפלים לא יביאו לחדר הטיפול את תיאור הפגיעה כפי שאירעה, ולא יחלקו עם המטפל את הפנטזיות הכמוסות שלהם, אם יידעו שהדברים עלולים להיוודע לרשותיו.

הצד השני של המטבע בוויכוח זה הוא, שעל ידי שמירת הסודיות בטיפול במקרים של ניצול, המטפל, באופן מודע או בלתי-מודע, "קושר קשר" (משתף פעולה) עם הדינמיקה הבסיסית של הכחשה וסודיות שאפשרה לפגיעה להתרחש, ועל ידי כך משדר מסר למטופל, שגם המטפל אינו ראוי לאמון ומושחת (שם, עמוד 110).

יתרה מזאת, קיימת אפשרות אמיתית שהניצול ימשך תוך כדי הטיפול, מצב שיפגע במטופל (הקורבן) הנמצא בטיפול וחוזר לביתו להיות מנוצל שוב. אם המטפל בתוקף אינו מדווח, המטופל יכול להסיק מכך שהמטפל אינו רואה את הדברים בחומרה וכך, גם לא יהיו משמעויות ענישיות למה שעשה. כלומר, הוא יכול להמשיך ולעשות מה שהוא

(המטופל) רוצה. במילים אחרות, במוחו של התוקף נראה שאפשר ל"תחמן" את המטפל לשתיקה ולהסכמה שבשתיקה, בדיוק כמו שעשה לקורבן (שם, עמוד 111).

בדידות - אנו מעריכים, כי הנער החרדי מרגיש בדידות גדולה יותר מחברו החילוני בתחום זה. ראשית, היות ונושא המין הוא טאבו בחברה החרדית, הוא אינו יכול לדבר על הדברים עם מבוגר אחראי ("אני רציתי להתייעץ ולדבר, אבל אין עם מי"). חלקם, בשל חוסר ידע, אינם מבינים את מה שקורה לגופם בגיל ההתבגרות, מה שגורם להם בלבול, מצוקה ולעיתים חרדות, וגם על זה אינם יכולים לדבר. הם נאלצים להתמודד לבד.

נער חרדי שקיים יחסי מין לא ירוץ, כמו חלק מחבריו החילוניים, "לספר לחבר'ה", והם לא יחליפו חוויות, רצונות ושאלות בנושא ("גם כשיניתי לדבר, לא מבינים אותי"). בנוסף, נער חרדי מרגיש שעבר על שני טאבים, גם החוקי וגם הדתי, ולפיכך הוא במצוקה גדולה יותר ("לא אדבר, כי אם אדבר יחשבו שאני מקולקל").

טעויות חשיבה

ללא קשר למודל הטיפול או לסביבה שבה נעשה, בטיפול בקטינים שלהם התנהגות מינית פוגעת, מודגשת הקניית מושגים שייסיעו להם לשמור על עצמם כשהם נמצאים בחברה. מרכיבים פסיכו-חינוכיים אלה מהותיים ואינהרנטיים לטיפול בבוגרים וגם במתבגרים, מתוך אמונה שמושגים אלה יכולים לעזור לתוקפים להבין ולהכיר את ההתנהגויות הפוגעות ואת שורשיהן, ולהתגבר עליהן. לגבי ילדים ומתבגרים, שנמצאים עדיין בשלבי התפתחות, הדבר חשוב אף יותר (Rich, 2003, P. 315).

המודל של טעויות החשיבה דומה למודל של ההפרעות הקוגניטיביות, המשתמש בבריאות נפשית כמסגרת התייחסות, מתאר כיצד מחשבות ותסריטים פנימיים שליליים מהווים בסיס למחשבות שליליות ולא-הגיוניות, שמובילות לאמונות של תבוסה אישית והתנהגות לא-יעילה.

מחשבות אנטי-סוציאליות לא-ראויות מאפשרות גם להפוך אחרים לקורבנות. לפי המודל של הבריאות הנפשית, יש להן תוצאות שליליות לגבי האדם עצמו, במודל הקרימינולוגי התוצאות השליליות

מופנות כלפי אחרים (Rich, p. 317). בשני המקרים, מדובר בהפרעות חשיבה שהן ספונטניות והן תוצאה של חשיבה לא-רציונלית עקבית ואוטומטית. הן מחזקות את עצמן ויש להן תמיד תוצאות שליליות.

טעויות חשיבה מאפשרות התפתחות של הנחות, אמונות, עמדות, יחסים והתנהגות, שיכולה להיות מזיקה לאדם או לאחרים. הן מבוססות על רגשות ועל רעיונות שאינם מדויקים ואינם שלמים, או לא-רציונליים (Rich, p.318).

טעויות חשיבה אלה, למעשה, "מאפשרות" לתוקף לדעת שמה שהוא עושה אסור, ועדיין להמשיך לעשות זאת. הנקודה החשובה בטיפול היא לעזור למטופל לראות מתי נוצר המעבר מהמחשבה להתנהגות. לדוגמה: "אני יודע שאכשל (מחשבה), אז מוטב שלא אלך כלל לכיתה (התנהגות)".

חשוב שהמטפל יכיר את סוגי טעויות החשיבה, כדי שייקל עליו לזהותן בעת הטיפול. יש המחלקים את טעויות החשיבה לשלושה סוגים:

1. טעויות חשיבה המאפשרות לא לקחת אחריות על ההתנהגות (הכחשה, האשמת האחר, מינימיזציה, ועוד).

2. טעויות של "אכזבה עצמית" - (self defeating) שלמעשה, מונעות התפתחות אישית והערכה עצמית (חשיבה של "שחור-לבן", חשיבה קטסטרופלית, הימנעות ועוד).

3. טעויות חשיבה נרקיסיסטיות ("אני", "אני", "אני") האדם מתמקד בתשומת הלב רק בעצמו (החיים קשים מדי, גרנדיוזיות, נקמה ועוד).

(פירוט של טעויות חשיבה אפשר למצוא אצל אתגר, 1997 עמוד 47, Rich, 2003 (p. 320)

טעויות חשיבה הייחודיות למגזר החרדי

כמובן שאפשר למצוא טעויות חשיבה דומות בכל המגזרים. כמו למשל, ראיית התוקף את עצמו כקורבן: "אתה יודע כמה אני סובל מכל הסיפור הזה. הקורבן - עכשיו יעזרו לו, אז הוא לא יסבול כמוני", או הטלת האחריות על גורם אחר - במגזר החילוני: "הייתי שיכור - זה האלכוהול, לא אני", במגזר הדתי: "זה יצר הרע שמתגבר, זה לא בשליטתי". יש טעויות זהות לשני המגזרים עם

"תוספת חרדית", לדוגמה: מינימיזציה - תוקפים רבים מקטינים את מה שעשו ("אני לא חרדתי, אני רק נגעתי"). במגזר החרדי שמענו: "אני לא קיימתי יחסים, אני רק נגעתי. זה גם לא כל כך אסור, זה רק 'גדר' שקבעו חכמים".

כאשר איש המקצוע העומד מולו אינו שומר תורה ומצוות, או אפילו אינו חרדי, אזי הפוגע ממעיט מחומרת מעשיו, שהרי "מוכיחו" הוא "חוטא" כמוהו ובעיניו, אף יותר ממנו, מחמת אורח החיים הלא-חרדי שהוא מנהל. "אני לא מבין מה עושות במרכז מטפלות חילוניות, הן בעצמן לא שומרות על צניעות"

על מנת לדייק בהגדרת סעיף זה, אנו ננסה להראות טעויות חשיבה שאינן נוכחות במגזר החילוני. ביניהן, יש טעויות שאפשר למצוא גם במגזר הדתי-לאומי, אבל כמעט אף פעם לא נמצא אותן במגזר החילוני, לדוגמה: "כל העבריינים דתיים, כי לחילוניים מותר" היא אחת מטעויות החשיבה הנפוצות. טעות חשיבה זו מאפשרת לתוקף לנטרל את הקשר הבין-אישי שלו עם הקורבן ואת האחריות שלו למעשה, ולהודות שמדובר בבחירה שלו לעשות זאת, שהרי יש מגזר שלם ש"מותר לו".

דוגמה נוספת מתייחסת לאפיון המיוחד של טעות נפוצה, והיא ההכחשה. קטנים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות מכחישים את הפגיעה, לעתים קרובות מאוד. הם מתנהגים כאילו לא אירעה ויכולים אפילו "לשכנע" את עצמם, שהדבר לא היה. אם ימשיך ויכחיש שלא הייתה פגיעה - אולי היא תיעלם. במגזר החרדי, אנו רואים אפיון מיוחד של הכחשה זו: "אני כחרדי, אין סיכוי שפגעתי מינית, אצלנו זה אסור".

מהי הפגיעה? במה היא מתבטאת? מה מרגיש הקורבן? במגזר החרדי מצאנו "תוספת" ייחודית: "הפגיעה שפגעתי בו היא, כי אני מחטיא אותו, שהראש שלו גם עסוק בדברים לא צנועים והוא בטח ירצה את זה".

נקודה מעניינת, שכמעט תמיד נדונה, היא מין הקורבן. בנים קטינים, ובעיקר הורים, נבהלים מאוד כשהפגיעה נעשתה בבנים, בעיקר כי הם חוששים שהדבר מעיד על הומוסקסואליות. לעומת זאת, יש טעויות חשיבה הקשורות לכך שתקיפה של בת חמורה יותר: "לפגוע בילדה זה הרבה יותר חמור, בבן זה לא כזה נורא". אחת האימהות אמרה בטיפול: "אני לא מבינה איפה הוא למד את זה? שיעשה לבנים, למה לבנות", וגם "החטא הוא, שבכלל מסתכלים על אישה 'ולא תתורו אחר... עינים' (במדבר טו, לט). אחרי החטא הזה, מה כבר אפשר לצפות", כלומר אם הסתכלת על אישה "המצב אבוד" ואין דרך חזרה, עכשיו התקיפה בלתי-נמנעת, או בגרסה מתוחכמת יותר: "כולן פקידות סעד וקצינות מבחן. זה אסור לפי הבנות, אם הייתי פוגע בבן לא היו עושים כלום", או "הן (הבנות) במגזר שלנו) לא מבינות כלום בזה, זה לא כמו אצל החילונים, הן תמימות, אז הן לא הבינו מה עשיתי, בטח שכחו".

כפי שנכתב לעיל, פעמים רבות הנטייה היא לטפל בתקיפה מינית כבעיה דתית ולא כבעיית התנהגות ובהקשר זה, נושא האוננות מציף הרבה טעויות חשיבה: "אתה יודע איזה דברים חמורים כתוב על אוננות? על פגיעה מינית לא כתוב כלום".

לסיום, נתייחס לטעויות חשיבה בנושא פנטזיות, שבהן לא נתקלנו במגזר החילוני. "פנטזיות, אסור שיהיו, ואם הן באות, אז זה אדם חוטא. אדם ששומר על המצוות - אין לו פנטזיות". או מתן "פירוש" למאמר חז"ל, כדי למעט מהמעשה עצמו: "הרהור עבירה יותר חמור מעבירה" (במקור: "הרהורי עבירה קשים מעבירה" (יומא, כט). "אז אתה מבין שאני הפסקתי לפנטז, וגם אתה מבין שלפנטז זה יותר חמור ממה שעשיתי, כי המעשה - זה היה, נגמר, וזהו! אבל למחשבה אין סוף".

סוגיית המאבחן והמטפל

לקשיים המיוחדים של אנשי מקצוע העובדים בתחום של פגיעות מיניות ועם פוגעים מינית ניתן מקום בספרות המקצועית (אתגר, דוידזון - ערד 1998; Ryan, Lane and Leversee, 2010). וכן גם לקושי ולהשלכות של מטפל הבא מתרבות שונה מזו של המטופל (אתגר, 2009).

אוסטרובסקי (2009) כתבה: "חקר המאפיינים התרבותיים בחברות רב-תרבותיות הביא לגיבוש שני תחומים עיקריים הקשורים זה בזה: הכשרה רגישת תרבות, הבונה מיומנויות רגישות תרבות, והתערבות רגישת תרבות (cultural sensitive practice) ומוותאמת לרקע התרבותי של מקבלי השירות". בן דוד (1999) ובן עזר (1992) אצל אוסטרובסקי (2009) מציינים, כי הכשרה רגישת תרבות מחייבת התייחסות בארבעה ממדים לפחות:

1. המודעות של איש המקצוע לשוני התרבותי והשלכותיו על המפגש ועל יחסי הגומלין עם הפונה.

2. בסיס הידע התרבותי העומד לרשות איש המקצוע על תרבות הפונה בהיבטים הרלוונטיים לתהליך המקצועי.

3. בסיס הידע התיאורטי המתייחס לעבודה בין-תרבותית.

4. הכישורים התרבותיים של איש המקצוע, בנוסף על כישוריו הבסיסיים, המרחיבים את היכולת להתערב ברגישות תרבותית ובהתייחסות לציפיות הפונה.

מאמרים על טיפול רגיש תרבות מחלקים את המונח "רגישות תרבותית" למספר תחומים: **מודעות תרבותית** - מתייחסת למודעותו של המטפל לעצמו, לרגישותו, לערכיו ולנטייתו האישיות, ולדרך שבה נטיות אלה עלולות להשפיע על תפיסתו את המטופל. מטפל המודע לכך מבין שהשקפות עולם שונות עשויות להתקיים ולפעול במקביל במצב בין-תרבותי.

ידע תרבותי - מתייחס לידע שיש למטפל על תרבות המטופל, על השקפת עולמו ועל ציפיותיו ממערכת היחסים הטיפולית. **כשרים תרבותיים** - מתייחסים ליכולת המטפל להתערב ברגישות תרבותית ובהתייחסות לציפיות המטופל. כלומר, יש שיטות מדויקות להתערבויות בין-תרבותיות, נוסף לכשרי טיפול כלליים.

הרגישות הרב-תרבותית היא יסוד חשוב בכל עבודת המרכז, מעבר לבעיית השפה, שקיימת לעתים (לדוגמה: במגזר הערבי, לא כל המטופלים דוברים עברית ובוודאי לא הוריהם). במסגרת זו נתייחס לשתי נקודות: הקשיים של המטפל החרדי, והקשיים של המטפל החילוני באוכלוסייה חרדית.

מניסיונו, כמטפלים חילוניים באוכלוסייה חרדית, נתקלנו לא פעם בניסיונות מניפולציה מצד המטופלים הנסמכים

על הדת. "את לא יכולה להבין את זה", "אצלנו זה אחרת" היו חלק מהניסיון להעמיד את המטפל "מחוץ" לתחום, ובכך לבטל את יכולתו לטפל במטופל המסוים הזה. ידע בתחום התרבותי הספציפי בהחלט מסייע למטפל במצבים אלה.

לגבי המטפל החרדי, המטופלים פועלים בהיפוך מוחלט ומנסים להרחיק את מעשה הפגיעה או הטיפול ממושגים תורניים, במיוחד לאחר מספר ניסיונות שלהם להשתמש באמרות חז"ל בצורה מעוותת, מצב שבו "הקצרה התהפכה על פיה" והדברים נזקפו לחובתם.

ריחוק מעולם המושגים המוכר להם מהווה בסיס לפיצול בין אורח חייהם החרדי ובין מה שמתרחש בטיפול הפרטני. המטפל מתמודד עם ניסיון לגשר בין שני העולמות ועם הקטנת הפיצול הפוגע בתהליך הטיפול.

סוגיה נוספת עמה מתמודד המטפל היא ניסיון להעמידו כמי שמשותף פעולה עם גורמי החוק, עם המדינה. הוא גם מדווח לרשויות המדינה, בדרך כלל, לקצין המבחן או לפקיד הסעד, על התנהלות הטיפול ועל בעיות של שיתוף פעולה, אם קיימות. מכאן עולות שאלות ותהיות מצד המטופל ומשפחתו לגבי המטפל: עד כמה ניתן לתת בו אמון? עד כמה הוא (המטפל) נאמן בעצם לערכיו, אולי הוא חרדי "מזן אחר", כזה שרואה בחוק ערך נוסף שאינו מקובל בחברה החרדית? "בטח זה כתוב בספרים שלך (מתבונן בחדר), אפילו תנ"ך אין כאן". כל אלו הם רק חלק מהתנגדויות לטיפול "הלובשות" מעטה חרדי.

ברור שהמטרה בטיפול אינה לשנות את האמונה של הנער ומשפחתו. על מנת להצליח בטיפול, חייבים להתחבר אל דרך החשיבה שלהם ולכך שבעיניהם ההלכה היא ערך חשוב יותר מהחוק. גם המטפל עצמו, אם הוא חרדי, מאמין בכך, ובוודאי שאינו יכול לעבוד בסתירה לערכיו שלו. בנוסף, יש לתת את הדעת על כך שאיננו רוצים לשדר מסרים סותרים ו"לחנך" את הילד או את הנער בניגוד לערכי משפחתו והקהילה ממנה הוא בא.

קיים סיכון שהשיח הטיפולי יתמקד ב"עשיית מעשים פלילים על פי חוקי המדינה" או "על פי חוקי הדת", שיח כזה הוא רדוד ואינו יעיל מבחינה טיפולית.

מטרתנו היא הפנמה שהמעשים שנעשו נוגדים את הערכים המוסריים הפועמים בכל בן אנוש עלי אדמות.

דרך הטיפול אפוא, גם לנער וגם להוריו, כוללת דיאלוג שבו מתמקדים בהבנה של השאלה מהו חוק ומה תפקידו במדינה מתוקנת, הבנה כי החוק פועל ממניעים שאינם נוגדים את ההלכה, אלא להפך, בבסיס ההלכה, הדת והחוק ישנם אותם ערכים מוסריים ואנושיים. מעשיו הפוגעניים חסרים ערכים מוסריים, שאינם מקובלים גם כערך דתי ונאכפים על פי חוק בשל חומרתם.

בנוסף, על הצגת המשותף לערכים העומדים בבסיס הדת, להלכה ולחוק, נעשה בתהליך הטיפולי גם מאמץ להראות את החוק ככלי להצבת גבולות חיצוניים. בכל טיפול, אנו עובדים עם המטופל על הנושא של הצבת גבולות חיצוניים ופנימיים, ומסבירים שהיות ו"השוטר הפנימי" כשל בעת ביצוע העבירה, אנו מציבים גבולות חיצוניים, עד אשר יתחזק "השוטר הפנימי" ויוכל למלא את תפקידו כהלכה. למעשה, אנו נוקטים כאן באותה שיטה, אבל המינוח קצת שונה.

החוק הוא למעשה כמו כל איסור אחר שאינו הלכתי, שהורף מציבים לך ואתה מתקשה לקבל אותו (גבולות). כיום, חוקי התורה לא עצרו בעדך, לא שימשו עבורך גבול ברור, לכן חוקי המדינה הציבו גבול ברור יותר, כי ישנה ענישה ברורה יותר. זה מה שעוזר כעת, עד שערכי המוסר ישמשו עבורך גבול פנימי וברור להפסיק את מעשיך.

לסיכום, בחיבור זה ניסינו להראות, כי למרות שברמה העקרונית הטיפול בקטינים שלהם התנהגות מינית פוגעת זהה, הרי שלרקע התרבותי יש חשיבות רבה ויש להתחשב בו, כשמתמקדים באוכלוסייה החרדית.

אנו בטוחים, כי יש מקום להמשך לימוד והתמקצעות בדרכים הנכונות לפנות אל אוכלוסייה זו ולטפל בה, וסמוכים ובטוחים כי עם פריצת הדרך שנעשתה בהתייחסות למגזר החרדי, אנשי מקצוע נוספים יוסיפו ויעשירו את הידע, לטובת המטופלים החרדים. אנו תקווה, כי הדברים שהועלו במאמר זה יסייעו למטפלים נוספים העובדים עם אנשי המגזר החרדי ויהוו זרז לקידום שיח מקצועי בנושא.

13. תלמוד בבלי, מסכת אבות פרק א' ט"ז

14. תנ"ך משלי פרק כ"ד, ט"ז

15. Blues, A.; Moffat, C. and Telford, P. (1999) Work with adolescent females who sexually abuse: Similarities and differences, in: M. Eroga and H. Masson (Ed) Children and young people who Sexually Abuse Others. Routledge, London and New York (pp, 168-183)
16. Bumby, K. (2007). The importance of assessment in sex offender management: An overview of key principles and practices. Center for Sex Offender Management [online] Retrieved on 12th June 2010 from HYPERLINK "http://www.csom.org/pubs/assessment_brief.pdf" http://www.csom.org/pubs/assessment_brief.pdf
17. Etgar, T. & Shulshtein Elrom, H. (2009) "A Combined Therapy Model (Individual and Family) for Children With Sexual Behavior Problems" in International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol. 53 no. 5 pp.574-595
18. Finkelhor, D., Ormrod, R. & Chaffin, M. (2009). Juveniles Who Commit Sex Offenses Against Minors. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Juvenile justice bulletin [online]. Available at HYPERLINK "http://www.ojp.usdoj.gov/ojjdp" www.ojp.usdoj.gov/ojjdp
19. Jaffé, P. D. (2010). Child and adolescent sexual abusers: for a rehabilitative approach driven by scientific evidence [online] Available at: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/.../Jaffé.pdf
20. Johnson, T. C. & Doonan, R. (2006). Children twelve and younger with sexual behavior problems: what we know in 2005 that we didn't know in 1985. In: R.E. Longo & D.S. Prescott, (Eds) Current perspectives: Working with sexually aggressive youth and youth with sexual behavior problems. Holyoke, MA: Neari Press. pp. 79-118.
21. Longo, R. E. & Prescott, D. S. (2006). Introduction. In R.E. Longo & D.S. Prescott (Eds) Current perspectives: Working with sexually aggressive youth and youth with sexual behavior problems. Holyoke, MA: Neari Press.
22. Miner, M. Borduin, C. Prescott, D. Bovensmann, H. Schepker, R. Du Bois, R. Schlada, J. Eher, J.R. Schmeck, K. Langfeldt, T. Smit, A. Pfäfflin, F. (2006). Standards of care for juvenile sexual offenders of the International Association for the Treatment of Sexual Offenders. Sexual Offender Treatment, 1(3), 1-7.
23. Otterman, S. and Rivera, R. (2012) Ultra Orthodox Shun their Own for Reporting Child Sexual Abuse. The New York Times May, 9. 2012
24. Ryan, G. & Lane, S. (1991) Integrating Theory and Method. In: G. Ryan & S. Lane (ed.) Juvenile Sexual offending. Causes,

1. אתגר, ט. (1996) עבירות מין בקרב בני נוער, הוצאת עלם וביה"ס לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל אוניברסיטת תל אביב, הוצאת רמות.
2. אתגר, ט. (1997) אבחון עברייני מין מתבגרים, הוצאת עלם וביה"ס לעבודה סוציאלית אוניברסיטת תל אביב והמועצה הלאומית לשלום הילד המרכז למחקר ועיצוב מדיניות.
3. אתגר, ט. (1999), טיפול קבוצתי בעברייני מין מתבגרים. חברה ורווחה, כרך י"ט, חוברת 2, עמודים 215-234
4. אתגר, ט. (2008) מה בין הערכת מסוכנות להערכת סיכון וצרכים. פסיכואקטואליה, חורף, הוצאת הסתדרות הפסיכולוגים בישראל.
5. אתגר, ט. נדר, נ. (2008) "תפירה מאותו הבד, על פי מידות המטופל" התייחסות פרטנית לעקרונות הטיפול בעברייני מין קטינים. מתוך: מ. חובב, ח. מהל, מ. גולן (עורכים): מסיכון לסיכוי התערבויות טיפוליות בנוער עובר חוק ובצעירים במצוקה. הוצאת כרמל ירושלים.
6. אתגר, ט. (2009) רגישות רב-תרבותית-כלי הכרחי בטיפול בקטינים שתקפו מינית. עט השדה כתב העת של מיד"א מרכז ידע אשלים, גיליון 3 עמודים 30-36
7. בילו, י. וויצטום, א. (1994). רגישות תרבותית בטיפול: קווי הנחיה לעבודה עם מטופלים חרדים. שיחות, ח' 2, עמ' 119-114.
8. בן דוד, ע. (1999), טיפול רגיש תרבות. מתוך ר. קלייר (עורכת) להיות שונה בישראל מוצא עדתי ומין בטיפול בישראל. ת"א, הוצאת רמות-אוניברסיטת תל-אביב עמ' 273-282
9. בן שלמה, ש. (2012) שמים את הפגיעות המיניות במרכז. נקודת מפגש עיתון ל קהילה המקצועית העוסקת בילדים נפגעי התעללות והזנחה. גיליון 4 ניסן תשע"ב אפריל 2012, מכון חרוב עמודים 12-16
10. הורביץ, ת. (1992) האדם הסובייטי בחברה פתוחה. בתוך: ר. ולר (עורכת), בין שני עולמות: קובץ מאמרים להעשרת מנחי הורים בנושא קליטת הורים מברית המועצות: הוצאת משרד החינוך והתרבות, האגף לחינוך מבוגרים, מדור הורים משפחה וקהילה. ירושלים עמודים 35-22
11. הרשקוביץ, א. (2011) הרצאה בשיבה של ועדת החוקה חוק ומשפט בכנסת ב 27.9.11
12. עדניה, נ"א. אתגר, ט. איזה מין ילדים? (2010) הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד. משפחה במשפט, כתב העת של המרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט", הוד השרון, כרך ג-ד תשס"ט-תש"ע 2009-2010 הוצאת מכללת "שערי משפט", הוד השרון. עמודים 199-227

בילדים תוקפים מינית בראי האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד. משפחה במשפט, כתב העת של המרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט", הוד השרון, כרך ג-ד תשס"ט-תש"ע 2009-2010 הוצאת מכללת "שערי משפט", הוד השרון. עמודים 199-227

12. Etgar, T. & Shulshtein Elrom, H. (2009) "A Combined Therapy Model (Individual and Family) for Children With Sexual Behavior Problems" in International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol. 53 no. 5 pp.574-595

13. Jaffé, P. D. (2010). Child and adolescent sexual abusers: for a rehabilitative approach driven by scientific evidence [online] Available at: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/.../Jaffé.pdf

14. Vizard, E. & Usiskin, J. (2006) Individual Psychotherapy for young Sexual Abusers of other Children. In: M. Eroga & H. Masson (Eds) Children and Young People Who Sexually Abuse Others, Current developments and Practice responses. 2nd Edition. Routledge, U.S.A & Canada. pp. 131-145

15. Ryan, G.; Lane, S. Leversee, T. (2010) The Impact of Sexual abuse on the Interventionist. In: Ryan, G, Leversee, T. Lane, S. Juvenile Sexual offending Causes, Consequences, and Correction. John Wiley & sons, Inc., Hoboken, New Jersey Ch. 23 pp 441-456.

16. Rich, P. (2003) Understanding, Assessing, and Rehabilitating Juvenile Sexual Offenders. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey,

17. Saldana, L., Swenson, C. C., & Letourneau, E. J. (2006). Multisystemic Therapy with juvenile sexual offenders. In: R. E. Longo & D. S. Prescott (Eds.), Current perspective: Working with sexually aggressive youth and youth with sexual behavior problems (pp. 563-579). Holyoke, MA: NEARI Press.

18. Schlada, J. (2006) Family Natters: The Importance Of Engaging Families In Treatment With Youth who Have Caused Sexual Harm. In: R.E. Longo & D.S. Prescott (Eds) Current perspectives: Working with sexually aggressive youth and youth with sexual behavior problems. Holyoke, MA: Neari Press. (pp. 493-515)

19. Thomas, J (2010) Family Therapy: A critical Component in Treatment of Sexually Abusive Youth. In: G. Rayn, T. Leversee, S. Lane (Eds.) Juvenile Sexual offending causes, consequences, and correction. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey (Chapter, 20 pp. 357-380)

consequences, and Correction. Massachusetts, Lexington Press Ch. 14 pp. 255-299

25. Rich, P. (2003) Understanding, Assessing, and Rehabilitating Juvenile Sexual Offenders. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey,

26. Schlada, J. (2006) Family Natters: The Importance Of Engaging Families In Treatment With Youth who Have Caused Sexual Harm. In: R.E. Longo & D.S. Prescott (Eds) Current perspectives: Working with sexually aggressive youth and youth with sexual behavior problems. Holyoke, MA: Neari Press. (pp. 493-515)

27. Thomas, J. (2010) Family Therapy: A critical Component in Treatment of Sexually Abusive Youth. In: G. Rayn, T. Leversee, S. Lane (Eds.) Juvenile Sexual offending causes, consequences, and correction. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey (Chapter, 20 pp. 357-380)

28. Vizard, E. & Usiskin, J. (1999) Providing individual psychotherapy for young sexual abusers of children in: M. Eroga and H. Masson (Ed) Children and young people who Sexually Abuse Others. Routledge, London and New York (pp 104-124)

29. Vizard, E. & Usiskin, J. (2006) Individual Psychotherapy for young Sexual Abusers of other Children. In: M. Eroga & H. Masson (Eds) Children and Young People Who Sexually Abuse Others, Current developments and Practice responses. 2nd Edition. Routledge, U.S.A & Canada. pp. 131-145

30. Will, D. (1999) Assessment Issues in: Marcus Eroga and Helen Masson (Ed) Children and young people who Sexually Abuse Others. Routledge, London and New York (pp 86-104)

הנחיה לעבודה עם מטופלים חרדים. שיחות, ח' 2, עמ' 114-119.

6. (בבא קמא, קיז, קונטרס שערי הלכה, 2004).

7. בן שלמה, ש. (2012) שמים את הפגיעות המיניות במרכז.

עיתון ל קהילה המקצועית העוסקת בילדים נפגעי התעללות והזנחה. נקודת מפגש גיליון 4 ניסן תשע"ב אפריל 2012, מכון

חרוב עמודים 12-16

8. ולדר, ח. (1992) ילדים מספרים על עצמם 1. בני ברק: הוצאת ספריית.

9. ולדר, ח. (2009) ילדים כותבים על עצמם 2 - זה קרה באמת.

בני ברק: הוצאת חיים ולדר

10. מילר, עטיה, רגולנט - לוי, ולייקה, א. (2009) המקרה של " הפיגוע" מקרה מכון בבכונות של תושבים ורבנים בעיר חרדית להתמודד אחרת עם הטיפול בפגיעה המינית בילדים.

עט השדה, 3, עמודים 49-44.

11. עדניה-נץ, א. אתגר, ט. איזה מין ילדים? (2010) הטיפול

ד"ר מירי נהרי, בשיר מנסור, שלומית (נויפלד) סימון

החלה כמענה לבקשה שהגיעה מהנהלת בית הספר, ובבנתה מתוך התייחסות לצרכים המידיים והייחודיים שעלו תוך כדי עבודה, ותוך רגישות להקשרים התרבותיים.

התערבות אחת התבצעה בבי"ס יסודי ביישוב ערבי בצפון הארץ, כמענה לפנייה של מנהלת ביה"ס, שבו בנוסף לתלמיד חולה סרטן, נמצאו מספר תלמידים שאחד מהורים חלה במחלה. ההתערבות האחרת התבצעה ביישוב יהודי בדרום הארץ, בבי"ס ממלכתי-דתי, שבו אחת התלמידות חלתה בסרטן, אחותה למדה באותו בי"ס ואמה לימדה בו.

השתלמות בבי"ס יסודי ביישוב ערבי

בית הספר היסודי שבו נערכה ההשתלמות נחשב איכותי ביותר באזור ומוכר במשרד החינוך כבי"ס מצטיין. בבית הספר תלמידים ומורים נוצרים, מוסלמים ודרוזים, שמגיעים גם מאזורים מרוחקים וממשפחות בעלות יכולת כלכלית גבוהה, כמו גם ממשפחות מעוטות יכולת.

מנהלת בית הספר מובילה אותו לאור שלושה עקרונות: אחריות, כבוד לשונות ונתינה, היא אוהבת את התלמידים ורגישה ביותר גם להורים ולמצב המשפחתי. המעורבות הרגשית הרבה שלה השרתה אווירה מלכדת על כל המעורבים בפרויקט.

מנהלת בית ספר יסודי פנתה למנהלת לשכת הרווחה שביישוב כדי להשיג תמיכה למשפחות של תלמידים שבמשפחתם מישו חולה בסרטן. הפנייה ללשכה נעשתה בעקבות המצוקה הכלכלית שהתגלתה לה ולמורות, שהגיעו לבתי התלמידים כדי לעזור להם בהכנת השיעורים. מנהלת הלשכה התייעצה עם עמותת "חוסן - חולי סרטן נפגשים", שהפעילה באותה תקופה קבוצת תמיכה לחולות סרטן שד ביישוב. המפגש בין שלושת הגופים -

הצער על מות חבר או להשתתף בצער של חבר שמי במשפחתו נפטר.

מה שיקבע את מידת המוכנות של הסגל החינוכי להבחין בקושי ולעזור לתלמיד שהסרטן נגע בחייו הוא המטען הרגשי שיביאו אתם ממפגשיהם הקודמים עם המחלה. כאמור, סרטן, או מחלה מסכנת חיים אחרת, מפחיד, מאיים וקשה לכולם. מורה לא תוכל להבחין, להקשיב ולתמוך בתלמידה, כאשר התלמיד נמצא במצב שהמורה עצמה חוששת ממנו. יש חשיבות רבה למוכנות הרגשית והמסוגלות של המורים לפגוש את הנושא בתוך עצמם, כמו גם להיכרותם עם הקשיים, עם המשימות ועם הדילמות שעומדות בפני תלמידיהם (Vance & Eiser 2002, Heffer & Lowe 2000, נהרי וסימון נויפלד 2012).

מטרת מאמר זה היא לעזור את המודעות בקרב מורים, מנהלים ויועצים בבתי ספר לצורך לתמוך בסגל החינוכי בבתי הספר, לסייע לו ולהדריך אותו כדי להקל עליה לתמוך באופן משמעותי בתלמידים שהסרטן נגע בחייהם.

לפי הסטטיסטיקה, אחד משלושה בני אדם יחלה במחלת הסרטן במהלך חייו

המאמר מתאר שתי התערבויות שנעשו באופן נפרד ועצמאי, עם צוותים חינוכיים בשני בתי ספר שונים, בנושא התמודדות של תלמידים עם סרטן, אצלם או בקרבתם. בשני המקרים, ההתערבות

מחלת הסרטן, או כל מחלה מסכנת חיים אחרת, מפחידה, מאיימת וקשה לכולם (יאלום א. 1980). חרדה קיומית מתעוררת ואיום המוות מרחף במחשבות החולה והקרובים לו, גם אם הם בטוחים שיחלים וגם אם בסוף התהליך אכן החלים. חייה של משפחה המקבלת אבחנה שאחד מהם חולה בסרטן משתנים ברגע, מקצה לקצה. המשפחה עוברת טלטלות רגשיות עזות ושינויים בהתנהלות היום-יומית - טיפולים קשים ומתמשכים, חילופי תפקידים במשפחה, הפסקת חלק מהפעילויות שבשגרה, בדידות ועוד.

לפי הסטטיסטיקה, כיום אדם אחד מתוך שלושה יחלה במחלה במהלך חייו, סביר אם כן להניח כי בבתי הספר יש מספר לא קטן של תלמידים שהסרטן נגע בחייהם, כלומר שהם עצמם חולים במחלה, או שקרוב משפחה - הורה או אח, חולה. המחקר מראה, כי בית הספר הוא אחד הגורמים המשמעותיים בתמיכה בהתמודדות התלמיד עם המצב החדש (Bessel 2001, Rynard et al. 1998, נהרי ותורן, 2008).

התמיכה בבית הספר, בתלמיד שהסרטן נגע בחייו, מורכבת ומגוונת. מורים אמורים להדריך את תלמידי הכיתה כיצד לעזור לתלמיד, לא להשאיר אותו לבדו במקום מפחיד זה ובו-בזמן, להיות ערים לחברי הכיתה האחרים. חשוב לזכור, כי התלמידים בכיתה עשויים להגיב במתח או בחרדה למחלת חברם, בין אם בעברם היה מפגש קשה עם הסרטן או משום המחשבה "הלא זה יכול לקרות גם לי".

מתעוררות דילמות של שמירת סוד מול גילוי, של דרישה מהתלמיד החולה לעמוד במשימות הלימודיות או התחשבות וויתור; עולות שאלות, כגון מה נכון ומתאים לעשות עם תלמידי הכיתה אם התלמיד החולה נפטר לבסוף, או כאשר אח או הורה של תלמיד נפטר, איך לעזור לתלמידים להתמודד עם

בית הספר, לשכת הרווחה ו"חוסן" - הניב השתלמות למורי בית הספר. במהלך שלושה חודשים תוכננה ההשתלמות למורים, בשיתוף שלושת הגופים. גויס כסף, נמצא מנחה דובר ערבית, נוסחו מטרות ההתערבות, שלאורן נבנתה תכנית הפעולה, ואותרו משתתפים מקרב הסגל החינוכי שהביעו עניין ומחויבות לנושא.

מבנה ההשתלמות ומהלכה

ההשתלמות תוכננה להימשך 12 שעות אקדמיות, במהלך ארבעה מפגשים שבועיים, שיתקיימו בשעות הערב המוקדמות. נקבעו לה ארבע מטרות: לבחון עצמות אישיות וחברתיות כלפי מחלת הסרטן ולגעת ברגשות האישיים שהיא מעוררת; להעמיק ידע בנוגע להתמודדויות הנכפות על משפחה, שאחד מחבריה חולה סרטן, ובמיוחד אלה של תלמידים בגילי בית הספר; להעלות לדיון דילמות אתיות וחינוכיות כשבכיתה תלמיד שהסרטן נגע בחייו ולהכיר התנהגויות שעשויות לתמוך בו. ההשתלמות הועברה על ידי תרפיסט בהבעה וביצירה ועל ידי מנחה קבוצות מטעם עמותת "חוסן" ל-11 משתתפים, ביניהם יועצת ביה"ס וסגן המנהלת. הלמידה בסדנה התנהלה בצורת דיון, פעילויות חווייתיות, משחקי תפקידים, צפייה בסרטים ולמידה עצמית מספרות מקצועית מומלצת.

במפגש הראשון התברר, כי נושא ההשתלמות קשה לכולם ואף טראומטי לחלק מהמשתתפים, בגלל חוויה קודמת בהתמודדות עם מחלת הסרטן במשפחותיהם. חברי הקבוצה הגיבו בהתנגדות לצורך בהשתלמות כזו, היה ערעור על הלגיטימיות לדון בנושאי סרטן, מוות, אובדן ושכול.

בגלל החשיבות הרבה שניתנה ליצירת מרחב בטוח בקבוצה, כדי שמשתתפיה יוכלו לתת ביטוי אותנטי לרגשותיהם ולמחשבותיהם, רוב המפגשים הוקדשו לעיבוד אישי וקבוצתי סביב עצמות ורגשות כלפי מחלת הסרטן והשלכותיה. לצד הדיון והעיבוד המילולי, המנחה הציע לקבוצה לעסוק בעשייה ובחוויה, בהבעה וביצירה. בקבוצה נעשה שימוש בטקסטים מהספרות הקלאסית, ("הנביא" מאת ג'ורג' ליליט ג'ורג'אן) במשחקי תפקידים, בסרט קצר על

התמודדותה של משפחה שבה האב חולה סרטן ("חיים של ריטה").

מה שיקבע את מידת המוכנות של הסגל החינוכי להבחין בקושי ולעזור לתלמיד שהסרטן נגע בחייו הוא המטען הרגשי שיביאו אתם ממפגשיהם הקודמים עם המחלה. מורה לא תוכל להבחין, להקשיב ולתמוך בתלמידה, כאשר התלמיד נמצא במצב שהמורה עצמה חוששת ממנו

לאחר הפגמת הרלוונטיות של נושא ההשתלמות, חברי הקבוצה גילו נכונות לחקור את עצמותיהם האישיות ולהתעמת עם הקושי האישי במפגש עם ילדים שהסרטן נגע בחייהם. הקבוצה הצליחה לעבוד ולאפשר תקשורת ומגע בין חבריה גם בנושאים קשים וטראומטיים.

יותר מכך, הם הבינו, כי הרגשות הקשים שהם חווים וחוסר האונים המתמשך אשר מגלים הילדים סביב נושא הסרטן מסיט את מוקד תשומת הלב מתהליכי למידה ויוצר הסתגרות והתקבצות בקרב התלמידים בכלל, ובקרב התלמידים שהסרטן נגע בחייהם בפרט. מורים ומורות הבינו, שללא עיבוד חוויה קשה מעין זו, הם אינם מסוגלים ללמד ולהיות המחנכים בכיתה.

במהלך ההשתלמות, הצליחה אחת המחנכות להביא לקבוצה את המקרה המורכב שאתו היא מתמודדת. אמיר (שם בדוי) לומד בכיתה ב', מרבה להיעדר מהלימודים בגלל טיפולים כימותרפיים. בכיתה הוא תמיד מלווה באמו ובאחותו, הלומדת באותה כיתה. תלמידי הכיתה יודעים על מחלתו. מצד אחד, הם מתעניינים בו ומצד שני, משתפים פעולה עם הסכמה של הרוב לשמור בסוד את נושא המחלה.

המחנכת חשבה שאמו של אמיר אינה מעוניינת לדבר על כל מה שנוגע למחלת בנה. אחרי המפגשים הקבוצתיים ועיבוד הקושי של המורה בהתמודדות עם המקרה, היא אזרה אומץ, הזמינה את

האם לפגישה וגילתה שהאם מעוניינת להיפגש ולשתף את המחנכת בקשיים שהיא חווה בגלל מחלת בנה, ואף על חוסר הנכחות והסיוע של בעלה בכל הקשור למחלה ולהתארגנות בבית. השיחה הישירה של המחנכת והאם, שתיהן אימהות ושותפות לקושי, אפשרה לאם להבין שהיא יכולה לסמוך על המורה שתהיה קשובה לצרכים של הבן ויכלה להתפנות מדאגה בשעות הלימודים. מאוחר יותר, בכיתה הוזמנו כל התלמידים לספר אם והיכן הם פגשו מישהו חולה סרטן. שיחה זו אפשרה להם לדבר על המחלה בכלל, לדעת שכולם יודעים על קיומה, אבל לא מדברים עליה. כך נשבר קשר השתיקה בין התלמיד החולה לבין חבריו.

עם סיום ההשתלמות, היה ברור לכולם

כי יש צורך בהמשך להשתלמות זו, וכי יש חשיבות רבה שהיא תועבר לכל הסגל החינוכי בבית הספר. אחת המשתתפות בהשתלמות חושבת שמפגשים כאלה הם בגדר חובה לכל איש חינוך. היא בעצמה הצליחה לדבר על אחותה חולת הסרטן ועל המחלה, לאחר ששנים ניסתה להכחיש את קיום המחלה אצלה במשפחה.

מאפייני ההשתלמות - דיון וסיכום

ההשתלמות באה לתת מענה לצורך מתמשך בתמיכה לסגל החינוכי בעבודתו עם תלמידי בית ספר, שהסרטן פלש לחייהם. בבניית התכנית היה צורך להתאים את הידע המקצועי שנצבר בעמותת "חוסן", שפעלה בעיקר בקרב אוכלוסייה יהודית, להתערבות משמעותית בתרבות הערבית. הערבית נבחרה כשפת התמיכה והושקעו

משאבים רבים בתכנון ההשתלמות, מתוך שיתוף פעולה מלא עם מנהלת בית הספר ועם המנחה הנבחר.

המפגש הבין-תרבותי, אימת מחלת הסרטן ומיעוט העיסוק ברגשות בחברה הערבית באופן כללי, השפיעו על כך שחלק ניכר מזמן ההשתלמות הוקדש להתבוננות ברובד הרגשי-אישי-תרבותי בנושאי סרטן, אובדן, מוות ושכול. הגמישות שהראה המנחה ביחס לתכנית, שכללה מרכיבים נוספים, אפשרה הסרת ההתנגדות לעיסוק בנושא והסרת חומות של שתיקה בין המשתתפים. הזמן לא הספיק למפגשים שיועדו להעמקת הידע, לרכישת כלים נוספים ולדיונים בדילמות חינוכיות.

המשתתפים בהשתלמות הצליחו ללמוד כאנשי מקצוע וגם לחבר את ההתנסות בקבוצה לעולמם הפנימי. המחנכת, אשר בכיתה שלה תלמיד חולה סרטן, הבינה שחוסר יכולתה לפגוש את האם של התלמיד החולה וההנחה ש"לא נוח לאם לדבר על מחלת בנה" הם השלכה ישירה של חוסר מסוגלות שלה לגעת בנושא הסרטן בעולמה הפנימי. היא יכלה לדבר בפתיחות עם אמו על התלמיד החולה רק לאחר שעיבדה את הקושי האישי שלה במסגרת הקבוצה.

ההשתלמות השיגה מטרות מיידיות, כמו פתיחת ערוץ תקשורת ישיר ותומך בין מורה ואם של אחד התלמידים ומטרות לטווח ארוך יותר, כמו בניית קבוצת תמיכה למורים מתוך היכרות עם כוחה של הקבוצה וההתמודדות יחד. סוכם, שיש צורך בהשתלמות המשך ובהשתלמות חוזרת לכלל מורי בית הספר.

התערבות בבי"ס ממלכתי-דתי יהודי

בית הספר נמצא ביישוב בדרום הארץ ומשרת קהילה לא-גדולה, שרוב חבריה מכירים זה את זה וגרים בשכונות קרובות זו לזו. בבית הספר כיתות נפרדות לבנים ובנות. מנהל ביה"ס הוא רב והתלמידים וחלק מן המורים פונים אליו בתוארו - הרב. למנהל יש סגנית - אישה.

נעמה (שם בדוי) היא תלמידה בכיתה ד', חולה בסרטן ומטופלת כבר יותר משנה. היא עברה טיפולים כימותרפיים, הקרנות והשתלת מח עצמות. זמן קצר אחרי סיום הטיפולים, הסרטן חזר ונעמה עברה השתלה נוספת. הטיפולים התבצעו בבי"ח רחוק למדי מהיישוב ונעמה מיעטה להגיע לביה"ס. לנעמה

מספר אחים ואחיות, אחת מהם לומדת באותו בית ספר, גם אמה עובדת באותו בי"ס כמורה.

המחנכת חשבה שאמו של אמיר אינה מעוניינת לדבר על כל מה שנוגע למחלת בנה. אחרי המפגשים הקבוצתיים ועיבוד הקושי של המורה בהתמודדות עם המקרה, היא אזרה אומץ, הזמינה את האם לפגישה וגילתה שהאם מעוניינת להיפגש ולשתף את המחנכת בקשיים שהיא חווה בגלל מחלת בנה

ההתערבות נעשתה בשני שלבים ובוצעה על ידי פסיכולוגית שהתמחתה בפסיכואנוקולוגיה והייתה קשורה עם השירות הפסיכולוגי-חינוכי ביישוב. בשלב ראשון, יוזמת הפנייה לפסיכולוגית הייתה יועצת ביה"ס ובשלב השני, היוזמה הייתה של הנהלת ביה"ס והתרחשה כחצי שנה לאחר ההתערבות הראשונה. בשלב הראשון, העבודה הייתה עם צוות המורים ובשלב השני, עם הנהלת ביה"ס.

התערבות - שלב ראשון

יועצת בית הספר פנתה לפסיכולוגית והעלתה בפניה קושי שביטאו המורים לגבי האופן שבו הן יכולות או צריכות להתנהג מול אמה של נעמה וחברתן לעבודה. "לדבר אתה? לשאול אותה איך היא מרגישה? להתעלם ולהתנהג כאילו הכול כשורה?". כמו כן, היועצת אמרה כי חלק מהילדות, חברותיה של נעמה, מתוחות מאוד, מודאגות במידה שמשפיעה על תפקודן היום-יומי וכי המורות אינן בטוחות כיצד נכון להתייחס לנושא.

הפסיכולוגית והיועצת פנו להנהלת בית הספר והציעו לקיים פגישה בנושא עם צוות המורות, לאחר בירור עם אמה של נעמה, מורה בביה"ס, מה עמדתה לגבי פגישה כזו וקבלת הסכמתה. מטרת הפגישה הייתה לאפשר למורי בית הספר ובעיקר למורות, מאחר שהתלמידות היו מעורבות יותר בקשר עם נעמה, להעלות את נושא מחלתה

החוזרת של נעמה לשיחה פתוחה. כלומר, לאפשר לצוות המורים "לאוורר" את מחשבותיהם ואת רגשותיהם בנושא, לאפשר לאם התלמידה לספר להם על מצבה של נעמה ועל רגשותיה, לפי בחירתה ושיקול דעתה, וליצור אווירה של תקשורת פתוחה סביב מחלתה של נעמה.

לפגישה היו שלוש מטרות נוספות. אחת - לעזור למורים לדעת מה הגבולות הנכונים שמתאימים למשפחה ומה הצרכים שלה מול צוות בית הספר כמעגל תומך, מעורב ואכפתי. מטרה נוספת הייתה לאפשר למורים להעלות מחשבות, רגשות, שאלות סביב נושא מחלת הסרטן, בהקשר לעצמם ולמשפחתם. מטרה שלישית הייתה לאפשר לצוות המורים להתלבט ביחד לגבי הדרכים המתאימות ביותר להקל על תלמידותיהן, בעיקר חברותיה של נעמה ואחותה.

המורות סיפרו, כי ילדות רבות ביטאו חששות ופחדים סביב מחלתה של נעמה, בעיקר סביב החזרה של המחלה. החששות שעלו התייחסו הן למצבה של נעמה והן לדאגות באשר לאפשרות שהן עצמן או מי ממשפחתן יחלו.

הנהלת בית הספר קיבלה את ההצעה בהקלה ובברכה. האם הסכימה מיד לקיום מפגש כזה, אך ביקשה להשתתף רק בחלק הראשון ואז לצאת ולהשאיר את הצוות להמשך מפגש עם הפסיכולוגית ועם היועצת, שמכירה היטב את המשפחה.

הפגישה התקיימה עם תום יום הלימודים, בחדר המורים. בפגישה השתתפו סגנית מנהל בית הספר, היועצת, הפסיכולוגית ומורים רבים. אחרי פתיחה קצרה של תיאור המחלה והטיפולים במחלת הסרטן בכלל, לא בדיוק אלו של נעמה (לא ניתן "בולטין רפואי" מדויק על מצבה של נעמה), התפתח רב שיח פתוח, משמעותי, קשה ומשחרר.

המורים דיברו על החששות שלהם עצמם, על ההתמודדות שלהם עם הנושא בבתייהם ועם ילדיהם. התברר, כי מחלתה של נעמה הייתה משמעותית לקהילה, שהייתה מעורבת, מקושרת ותומכת, באופן מרשים. כמעט כל הקהילה ידעה על מצבה של נעמה והתפללה לשלומה. המורים שאלו שאלות על מחלת הסרטן, על תוצאות אפשריות, התייעצו ביניהם

על האופן שבו ישוחחו על הנושא בכיתות והציגו שאלות לגבי אפשרות להפנות אל היועצת ילדות שמבטאות מצוקה סביב החזרה של המחלה. הפגישה לא תועדה בצורה פורמלית ולא נעשה מעקב מסודר אחר תוצאותיה, אך היו לה השלכות משמעותיות והמשך שלא תוכנן מראש.

התערבות - שלב שני

כחצי שנה לאחר ההתערבות הראשונה, כשהפסיכולוגית כבר לא עבדה ביישוב, פנה אליה מנהל בית הספר. הוא ביקש התייעצות דחופה ועבודת המשך עם צוות בית הספר, לאור הצלחת המפגש הראשון. התברר, כי מצבה של הילדה התדרדר והוריה הודיעו למנהל, כי נעמה גוססת וימיה ספורים.

המנהל וסגניתו ביטאו צורך ברור בהתייעצות דחופה לגבי אופן ההתמודדות בביה"ס עם מותה הקרוב של נעמה. נקבעה פגישה לשם תכנון ההתנהלות וההתמודדות של צוות המורים וההנהלה עם המוות הקרוב. בפגישה השתתפו מנהל בית הספר, סגניתו, היועצת והפסיכולוגית. מטרת הפגישה הייתה תכנון התערבות מסודרת, שתעזור למורים להתכונן כדי לעזור לילדים להתמודד עם מותה המתקרב של נעמה, בעיקר אלו מכיתותיהן של נעמה ושל אחותה ומן הכיתות שבהן לימדה האם.

נידונו דרכים לעבודה עם המורים והם מצדם עם התלמידים, גם ברמה הרגשית וגם ברמה הקוגניטיבית. נבנתה תכנית פעולה רב-שלבית, שכללה את מעגל המורים, את מעגל כל ילדי בית הספר ואת מעגל הילדות מהכיתות של נעמה, של אחותה ושל האם. בנוסף, הייתה התייחסות גם למעגל ההורים של התלמידים, בגלל המעורבות הרבה של הקהילה כולה בנושא. סוכם עוד, כי התהליך יתבצע בליווי של פסיכולוג בית הספר מטעם השפ"ח.

התכנית שפותחה הייתה מפורטת ובנויה בהתאם לצרכים ולאפיונים המיוחדים של בית הספר, התלמידים והקהילה, וכללה ידע מקצועי בתחום הפסיכואנוקולוגיה. הפן האמוני-דתי הודגש וגם תפקידו של מנהל ביה"ס, לא רק כמנהל המוסד החינוכי. נידונה חשיבותה של התפילה של התלמידים למען נעמה ומשפחתה,

וגם של התפילה כדרך לתת משמעות למותה של חברתן הקטנה.

נקבע מועד לפגישה עם המורים, מפגש שתוכנן להיות הראשון ומטרתו עיבוד רגשי של המורים עצמם בהתמודדות לקראת מותה של נעמה, וגיבוש תכנית מקצועית משותפת לתמיכה לתלמידים. כדי לספק מרווח זמן למורות לחזור הביתה לטפל בילדיהן, שעת המפגש נקבעה לערב.

בבוקר אותו יום, נעמה נפטרה. הנהלת בית הספר פעלה עפ"י המודל שפותח, אך כמובן, ללא תכנית ההכנה לקראת המוות.

הנהלות שני בתי הספר הראו מחויבות לרווחת תלמידיהם, שגולשת מעבר לשעות הלימודים ומעבר לכותלי ביה"ס.

אם ביישוב הקהילתי היהודי הסולידריות יכולה להיתפס כמובנת מאליה, הרי בכפר הערבי, שאינו יישוב קהילתי, רוחב האחריות והמעורבות הרגשית הרבה של מנהלת בית הספר מעוררת הערכה רבה

מאפייני ההתערבות - דיון וסיכום

ההתערבות שתוארה נבנתה כתגובה לקושי ולהתלבטויות של מורות בבית הספר לגבי תלמידה חולת סרטן ואמה, מורה שמלמדת באותו ביה"ס. יועצת בית הספר פנתה לגורם המקצועי במערכת החינוך להתייעצות, והיא והפסיכולוגית פנו יחד להנהלת ביה"ס בהצעה לקיים התערבות עם המורים, כדי לתת מענה לקושי. אופן ההתערבות התבסס על דיאלוג בין גורם מקצועי ובין הנהלת ביה"ס והמורים, תוך התייחסות למאפיינים הדתיים של בית הספר: מעמדו המיוחד של מנהל ביה"ס, שהוא גם רב, השפיע על התפקיד שקיבל בהתערבות, תפילות למען הילדה ומשפחתה קיבלו מקום רב וניתנה תשומת לב מיוחדת לאספקטים אמוניים כגורם מרגיע ונותן משמעות לאירועים.

המאפיין הקהילתי, לתלמידים ולמשפחותיהם יש קשרים חברתיים

בנפרד מהמפגשים בבית הספר, מתוקף מגוריהם באותו יישוב, גם הוא בא לידי ביטוי בתכנית ההתערבות. תוכנן להזמין את הורי התלמידות בכיתתה של נעמה לפגישה בביה"ס עם המורה, מתוך הבנה כי מותה הקרוב משפיע על כולם.

המפגש האחד שנערך עם צוות המורים לא רק שאפשר שיחה פתוחה בין האם ועמיתה לעבודה, ובין כלל מורי בית הספר באופן פתוח ומשחרר, אלא שגם נמצאה דרך לעזור באופן קונקרטי לתלמידות במצוקה.

מפגש זה היה משמעותי ביותר למשתתפיו וכשהתברר שהסרטן גובר והילדה גוססת, החליטה ההנהלה שיש צורך להכין תכנית התערבות בביה"ס לקראת מותה. הייתה פנייה חוזרת לגורם המקצועי והוכנה תכנית התערבות מקיפה, שכללה במעגלים את המורים, את התלמידים ואת הורי התלמידים בכיתתה. מותה המהיר של הילדה ייתר את הפעלת התכנית של ההכנה לקראת המוות המתקרב, אך השאיר את ביה"ס עם תכנית ועם מוכנות רגשית להתמודדות עם הפרידה מן הילדה ועם המוות.

סיכום כללי

מה ניתן ללמוד משתי ההתערבויות שהתקיימו בתרבויות שונות ובאופן כה שונה? מבט בוחן מאפשר לנו לראות נקודות דמיון לא מעטות.

קהילה, מעורבות רגשית ומחויבות לתלמידים

ההתערבויות התרחשו ביישובים בעלי רמת שונות ותרבויות אחרות. בית הספר היהודי ממלכתי-דתי נמצא בקהילה שבה כולם שותפים לאותה דת, רובם אף גרים באותה שכונה או בשכונות סמוכות ומרקם החיים הוא קהילתי. בבית הספר הערבי מלמדים ולומדים, זה בצד זה, ערבים משלוש דתות, עם מידת אמונה שונה. כמו כן, לבית הספר מגיעים תלמידים משכבות סוציו-אקונומיות שונות ממרחק, מיישובים שונים.

יחד עם זאת, הנהלות שני בתי הספר הראו מחויבות לרווחת תלמידיהם, שגולשת מעבר לשעות הלימודים ומעבר לכותלי ביה"ס. אם ביישוב הקהילתי היהודי הסולידריות יכולה להיתפס כמובנת מאליה, הרי בכפר הערבי, שאינו

יישוב קהילתי, רוחב האחריות והמעורבות הרגשית הרבה של מנהלת בית הספר מעוררים הערכה רבה.

צרכים ומערך בית-ספרי

גם הצרכים של בית הספר שהובילו להתערבות שונים. באחד, צורך אקוטי החל בחדר המורים של בית ספר ודרכו ניתן היה להתייחס גם למצוקת התלמידים. באחר, רצונה של מנהלת לתמוך כלכלית או לוגיסטית בתלמידים שבמשפחתם יש חולה סרטן, מעבר לשעות הלימודים, היה הגורם שהחל את התהליך.

בשני בתי הספר עלה התפקיד החשוב שיש ליועצת בבית הספר, ולקשר הטוב שבינה לבין ההנהלה לגבי זיהוי הצורך וההחלטה להתמודד עמו. הנהלות בתי הספר מצאו פתרונות ואף הצליחו לסחוף את המורים להשתתף בתהליך הכל-כך מורכב שיזמו.

ייחודיות ואוניברסליות

ניתן לראות בבירור, מתיאור ההתערבויות, כי ניתנה תשומת לב למאפיינים התרבותיים של כל בית ספר. באחד, התפילה ותפקיד המנהל כרב, ובאחר, התאמה בין התרבות ממנה מגיע הגורם המקצועי ובין התרבות הערבית (שפה, תכנון רב), כמו גם גמישות המנחה תוך כדי מהלך ההשתלמות להיענות לצורכי התהליך.

יחד עם זאת, הקושי לשוחח באופן ישיר ופתוח על הסרטן כמחלה מסכנת חיים ועם חולי סרטן ובני משפחתם, קיים בשתי החברות. ההתערבות, שאפשרה מגע אנושי ישיר בין המורים לבין עצמם ובינם לבין משפחות החולים, הקלה על כולם.

תכנון

מידת התכנון ומשך ההשתלמות של שתי ההתערבויות היו שונים. בבית הספר היהודי הממלכתי-דתי ההתערבות הייתה מיידית ומענה לצורך אקוטי. בבית הספר הערבי היו תכנון ארוך והשקעה רבה.

יחד עם זאת, אפשר לראות שבשתי ההתערבויות, מטרות התכנית והמתודה היו דומות. שתי ההתערבויות התבססו על יצירת מרחב בטוח לשיחה בין אנשים על נושאים קשים - פרידה ומוות - שנחווים כקשים לכל אדם, ובמידה זו או אחרת, נחשבים כטאבו חברתי.

לאור הדמיון והשוני, נדמה שאפשר להסיק, כי כאשר נוגעים בנושא אוניברסלי - מחלה מסכנת חיים, חרדה קיומית, מוות, אובדן - הקשיים שמתעוררים בקרב אנשים הם דומים, וגם ההתערבויות שנועדו לעזור להם להתמודד עם קשיים אלה דומות. ראינו ש"תרבות הסוד" קיימת בשתי התרבויות, וכי להשתלמויות היו מטרות ודרכי פעולה דומות ביותר.

אנחנו, כותבי המאמר שפועלים בשטח, מאמינים כי לאור תפוצתה הגבוהה של מחלת הסרטן, יש תלמידים רבים במערכת החינוך שהסרטן נגע בחייהם, ולכן חובה על המערכת למצוא דרכים לתמוך בהם, לפי הצורך. תיארונו שני מקרים שבהם הנהלות בתי ספר הבחינו בקושי ומצאה דרכים להתמודד עמו. חשוב לנו, כי מאמר זה יעודד את כלל הסגל הניהולי, הטיפולי והחינוכי בבתי הספר להתבונן בתלמידיהם, להבחין באלה מהם המתמודדים עם מחלת הסרטן בבתייהם ולבחון את מידת מחויבותם, נכונותם ומוכנותם להעניק להם תמיכה, אם זו נחוצה, שתהיה משמעותית.

מקורות:

- ג'ובראן ח'ליל ג'ובראן, הנביא, תמוז הוצאה לאור 1975.
- חברוני נ., חיים של ריטה, ביה"ס לקולנוע וטלוויזיה מכללת ספיר, 2011.
- יאלום א. פסיכותרפיה אקזיסטנציאלית, כנרת הוצאה לאור 1980.
- נהרי מ. ותורן ע. (2009). הילד חולה הסרטן ובית-הספר. פנים 47, 29-21.
- נהרי מ. וסימון-נויפלד ש. (2012). בית-הספר, המורה והתלמידה שהסרטן נגע בחייה. פסיכולוגיה עברית, מקוון 19 בספטמבר.
- Bessel, A. G. (2001). Children surviving cancer: psychosocial adjustment, quality of life and school experiences. *Exceptional Children* 67, 3, 345-359.
- Heffer, R.W. & Lowe, P. A., (2000). A review of school reintegration program for children with cancer. *J. of School Psychol.* 38, 5, 447-467.
- Rynard, D. W., Chambers, A., Klinck, A. M. & Gray, J. D. (1998). School support programs for chronically ill children: Evaluating the adjustment of children with cancer at school. *Children's Health Care*, 27, 31-46.
- Vance, Y. H. & Eiser, C. (2002). The school experience of a child with cancer. *Child: Care, Health and Development*. 28, 1, 5-19.

שינויים חברתיים, תסמונת "ההורה המנכר" ותהליכי קבלת החלטות בנושא משמורת

פינת
ההורות

איריס ברנט¹

אימהות רבות פונות בשאלה שהיא משאלה - להרחיק את הילד מהאב, והן שואלות מה טוב יותר עבור הילד: להיות בקשר עם אביו שאינו ראוי לדעתן לתפקיד זה, בעוד ההורים נמצאים בקונפליקט, או להרחיק את האב לגמרי מחיי הילד, כך שלא יהיה כלל קשר ביניהם, וליצור נתק מוחלט?

בדרך כלל, הסיבות לחוסר ההתאמה לתפקיד האבאי הן: אינו לוקח אחריות הורית כנדרש, אינו רגיש לצורכי הילד, אינו מקפיד על הסדרי הראייה, לא ערוך לאבהותו מבחינת מקום מגורים ראוי לילד, מבחינת יכולת ההשקעה הכספית והרגשית, אינו מעניק ערכים מעבר להתנהגות של "דוד", ועד להזנחה רגשית ופיזית, מהווה השפעה רעה על הילד ובמקרים קיצוניים, מואשם בהתעללות.

ה"קולות" השונים המעורבים בסיפור ה"ניכור"

בסיפור הגירושין מהסוג הזה מעורבות מספר דמויות קבועות ולכל אחת מהן תפקיד מכריע בתהליך. כל אחד מהקולות משפיע ומושפע מהאחר, אך ל"קול" של מוסדות השלטון כ"מבוגר אחראי" וכבעל כוח בחוק יש תפקיד מיוחד כאן.

אפרט כאן את הקולות השונים: הילד הקטין, שמוסכם על הכול כי הוא הקורבן והחלש של מקרה הגירושין וכי טובתו צריכה לעמוד לפני, מעל ומול עיניהם של כל המעורבים; האם, שברוב המקרים, תופסת את עצמה כמשמורן טבעי עיקרי והפער שבין תפיסת האם את עצמה ואת הציפיות החברתיות ממנה והשינויים בתפקידה המגדרי (עוד יורחב בהמשך); האב, כמי שתפקידו ומקומו בסיפור אינו ברור מאליו, אך כיום לאור השינויים, קיימת ציפייה שייקח אחריות

דחוף היא ענתה לי שזה דחוף ביותר ותספר לי כשניפגש. כשנפגשנו מצאתי בחורה אינטליגנטית ביותר, מוצפת ונסערת. היא סיפרה לי סיפור מאוד לא מאורגן, לא קוהרנטי. בסופו של דבר, הצלחתי להבין שלמיכל יש ילד בן שנתיים וחודשיים מבן זוג הצעיר ממנה בשנים רבות, שהכירה במדינה אחרת, שם הם התאהבו מעל הראש.

מיכל הרגישה שמזלה שפר עליה כאישה שהשעון הביולוגי שלה אותה לה להזדוץ, שמא תאחר את הרכבת, והם התחתנו, התיישבו בארץ ושנה וחצי לאחר הלידה הנישואין התפרקו, ביוזמתה. במהלך חייהם המשותפים התרחשו אירועי אלימות קלים, בן הזוג עזב את הבית והם החלו תהליך של גירושין.

כיום, נוכחותו בארץ מאיימת על שלוותה ולתחושתה, גם על רווחת בנם המשותף. למיכל יש טענות רבות על תפקודו הלכיוני כאב ובשלב זה, היא אובדת עצות, נמצאת בין הרצון הגלוי והסמוי לסלקו מהארץ ומחיי בנם ובין המשאלה והצורך להבין מה טובתו של הילד.

המאמר מציף דילמות שונות העולות בעבודת הפסיכולוג בהתייחס לתסמונת "ההורה המנכר" וכן מציץ סוגיות חברתיות-תרבותיות הנובעות מניתוח של המונח "ניכור הורי". בעוד שהספרות עוסקת רבות בשאלת הילד המסרב לקשר, קיימת בה מעט התייחסות ישירה ומעמיקה לשינויים חברתיים ולהיבטים תרבותיים כגורמים משפיעים על מקבלי החלטות, על התייחסות להורה המנכר ועל ההתמודדות עמו.

סוגיות הקשורות למשמורת ילדים נידונות בבית המשפט פעמים רבות על סמך תצהירים שמוגשים על ידי פקידי סעד, הכפופים לחוק, אך גם מושפעים מהתרבות ומהקונטקסט של הנורמות הנהוגות בחברה.

בשנים האחרונות, החלו לנשב רוחות בכיוון שונה מהמסורת הנהוגה של חזקת הגיל הרך והוקמה ועדת שנידט, שבה הומלץ על ביטול החוק. למרות שהחוק לא שונה עדיין, פקידי הסעד מקדמים בפועל מדיניות של הורות שוויונית ולאורה, בנוסף לשינויים החלים בחברה הישראלית בהגדרת המשפחה, בחלוקת התפקידים, בתפיסה המגדרית ובתחומים אחרים, יש לבחון האם יש צורך גם בשינויים של היערכות הגורמים המטפלים במקרה גירושין, וכיצד להתאימן לרוחות חדשות אלו ולתקופת מעבר זו, מחברה מסורתית לחברה מודרנית. אחד הצמתים שבהם שינויים אלה מבטאים ביתר שאת הוא תפיסת האם כ"הורה מנכר". מאמר זה אינו מתיימר להקיף נושא זה במלואו, אלא להציף סוגיות ולהזמין את הקוראים להמשיך בעיסוק בנושא ולהעמיק בו.

מה טוב יותר עבור הילד?

מיכל התקשרה אליי: "את חייבת לעזור לי כמו שעזרת למירה". לשאלתי אם זה

¹פסיכולוגית התפתחותית ומטפלת משפחתית. עורכת שותפה של המגזין פסיכואקטואליה, מייצגת את הפ"י במועצה הציבורית להורים בישראל.

הורית מלאה; הרווחה כגוף שמקדם את התפיסה החברתית המודרנית, המתעצבת והחדשה של הורות שוויונית, לפיה ההורות היא באחריות מלאה של שני ההורים; בית המשפט הרבני, שמייצג את התפיסה המסורתית של חלוקת תפקידים בין אבות לאימהות וציפיות מוסריות מסורתיות מכל אחד מההורים; בית המשפט לענייני משפחה, שפועל לפי חוק חזקת הגיל הרך, אך בפועל, מקבל לחצים מגורמים פנימיים וחיצוניים (כמו עמותות של אבות) לכיוון החוק למשמורת משותפת; לעתים, כמו במקרה זה, הפסיכולוג המטפל באחד ההורים, או הפסיכולוג המטפל בילד; עורכי הדין שאין להכביר מילים על "תרומתם".

מירה נישאה לבחור ממדינה זרה, נולד ילד מתוק, התגלעו קונפליקטים בזוגיות וכאשר הילד היה בן שנה וחצי החליטה להיפרד. מירה קיבלה ממני הבנות לגבי טובת הילד וצרכיו ההתפתחותיים ומשם המשיכה הלאה. חייה הגיעו לאיזון עד שהחלה מעורבות של גורמים חיצוניים. בשלב זה, גם מירה המתונה החלה לשלוף ציפורניים

הדילמה והחזון

אני רוצה להעלות את השאלה, האם אפשרי בישראל של המאה ה-21, בחברה המודרנית בכלל, שיינתן מענה דיכוטומי ברור מאליו בנושאי משמורת? בין אם זה מענה דיכוטומי בצורת חזקת הגיל הרך או מענה דיכוטומי כדוגמת משמורת משותפת ובין אם זה מענה דיכוטומי בצורת קיומם של "הסדרי ראייה נכונים ולא נכונים". האם עדיין קיימים הסדרי ראייה נכונים כיום? האם עדיין ניתן לטעון, כי טובתו של הילד היא תמיד להיות בקשר עם כל אחד מההורים (הכוונה למקרה הביניים ולא של התעללות או הזנחה)? על פי אלו נורמות או מוסכמות חברתיות או ערכים ניגש להתבונן בסוגיה זו? סוגיה זו מועלית במיוחד לאור תהליכי שינוי חברתיים בישראל,

כאשר המסורת הולכת ומשתנה לטובת רעיונות מודרניים בהגדרת משפחה, תפקידי האב והאם.

סוגיה אחרת שברצוני להעלות בהקשר זה היא, האם קיימת אחריות מצד המדינה, בתקופה זו של שינויים חברתיים, לספק לעובדים סוציאליים, לפקידי הסעד לסדרי דין ולשופטים, יותר מנגנונים להתמודדות עם שינויים חברתיים אלה, ברמת קיום דיונים מהותיים? ברמת ההדרכה שמוקדשת לכך בעבודה מול אימהות ואבות? למשל, כידוע, פקידי סעד משתתפים בסדירות של השתלמויות בנושאים שונים - למשל, השתלמויות בהערכת מסוכנות, בעבודה מול סרבני קשר, באבחון ילדים. האם אפשרי להוסיף גם השתלמות בעבודה מול הורים במציאות החברתית המשתנה? או הצעה לבניית מודל התערבותי עם הורים במקרים לא-דיכוטומיים?

ההתמודדויות הטיפוליות של מיכל ומירה, שגרמו לי לכתוב מאמר זה, מדגימות את הנושאים הללו. בשיתוף הכוח של פקידי הסעד והחשיבות של המגמתיות שלהם מוקצנים לאור היות האבות תושבים זרים העומדים לפני אפשרות של גירוש. מבחינת החוק, ברגע שהזוג מתגרש קיימת סבירות גבוהה שהאב יגורש מהארץ, אלא אם יוכח שנוכחותו הכרחית לילד. במקרה כזה, העוצמה של מדיניות שירותי הרווחה גדולה בהרבה מהרגיל, שכן האב חייב להיענות לדרישות אלה גם אם אינו מסוגל לכך והדבר אינו לטובת הילד. למשל, פקידת הסעד שטיפלה במשפחת מיכל הציגה בפניי את תפיסתה, לפיה שני ההורים ראויים והיא רוצה להגיע לחלוקת נטל שווה ביניהם. כשהצגתי את קולה של האם היא ענתה: "אני לא אחתוך בבשר החי כרגע ואני אתן לך פרק זמן מסוים, אך לשם הדברים יגיעו".

מצד שני, גם הכוח שניתן בידי האישה להביא לסילוק בן זוגה לשעבר מהארץ מקצין את כוחה, שבאופן המסורתי, כבר הוקצן על ידי חוק חזקת הגיל הרך. מצב ייחודי זה יוצר תהליך גירושין שמאתגר את השינויים בתפיסת הגירושין, מתפיסה של חזקת הגיל הרך לתפיסה של שוויון בנטל ההורות, וזכותו של הילד לקשר שווה עם שני הוריו.

בשני המקרים עלתה משאלת הניכור מההורה השני - מיכל, שהפגינה יותר

זעם ויותר החלטיות בהבעת רצונה לנתק את הילד מאביו עד סילוק האב מהארץ, ומירה, שרצתה יותר לקדם הסדרי ראייה שנראו לה מציאותיים ומתאימים לבנה, לאור מה שהיא חשבה כתפקוד לא אחראי של האב.

מהי תסמונת ה"הורה המנכר"?

ד"ר זאב ברגמן וד"ר אליעזר ויצטום (1995) מתארים את הפרופיל של ההורה, בדרך כלל האם שמתנכרת לאב ומנסה להרחיק אותו מילדם. המונח המקצועי הוא "תסמונת של התנכרות להורה" (PARENTAL ALIENATION SYNDROME).

מי שטבע ראשון את המושג של "ניכור" בהקשר של גירושין הוא ריצ'רד גרדנר. גרדנר עסק הרבה בתופעה של ילדים המתנכרים לאחד ההורים וההסבר שלו להתנהגות הילד נעוצה בהפרעות אצל ההורה המשמורן, לרוב האם. בעוד שיש ביקורת על תפיסה זו של גרדנר, אני סבורה שהפנומנולוגיה שהוא מציג מועילה מאוד.

גרדנר מתאר שלוש קטגוריות של רמות התסמונת:

ברמה החמורה, הוא מתאר תסמונת של התנכרות חמורה להורה שבה האימהות המזיקות חוטפות את נפשו של הילד, הן לרוב פנאטיות, מופרעות ופרנואידיות, ומשתמשות בכל האמצעים החוקיים והבלתי-חוקיים כדי לחסום את ביקורי ההורה האחר והקשר אתו.

ברמה הבינונית, תסמונת של התנכרות מתונה להורה, "האימהות אינן כה קיצוניות ומופרעות" והן מראות יותר גילויים של זעם וכעס מאשר הפרעות פרנואידיות. אימהות אלו משקיעות מאמץ רב בגינוי בן הזוג ובנקמנות כלפיו המתבטאת בניכורו מן הילד. רבות מהן מגלות יצירתיות בחסימת הקשר אתו, אבל כאשר הן מבינות שהן עלולות לאבד את המשמורת על הילד, יענו בשיתוף פעולה לצוויו בית המשפט ויאפשרו ביקורים.

בניגוד להורה המזיק בקטגוריה החמורה, החסר כל תובנה ושאינו מעוניין בטיפול, ההורה מהקטגוריה המתונה מחפש מטפל שיוכל (בצורה מודעת או לא מודעת) לשמש לו כבן ברית במאבקו נגד בן זוגו. המטפל, שבדרך כלל אינו מכיר את בן הזוג האחר, עלול להצטרף

טובת הילד כערך מוחלט העומד בפני עצמו. שיח חברתי נוסף, שבתוכו פועמת הגדרת ההורה המנכר, הוא השיח על קדימות טובת הילד לטובת ההורה - לילדים יש זכויות ולהורים יש חובות. דיון המוביל לשיח מאשים ופתולוגי המתייחס להורים בכלל ולאימהות בפרט. אפשרות נוספת לפתולוגיזציה של הניכור היא לא להתמקד בהורה (כמזוהה עם הבעיה), אלא להסיט את ההסתכלות ולהתמקד בצרכיו ההתפתחותיים של הילד, לא מבחינת טובתו במובן האולטימטיבי, אלא טובתו במובן הספציפי לאותו מקרה. "הגדרה כזו תתייחס, בראש ובראשונה, להתפתחות הרגשית של הילד, לגילו,

ברוב המקרים, האם תופסת את עצמה כמשמון עיקרי

לאישיותו, לצרכיו המיוחדים ובהמשך, למידת ההזדקקות שלו להורה המורחק, ועד כמה ההורה האמור אמנם יכול לספק הזדקקות זו. בכמה מדינות ובתי משפט בארצות הברית מופצות כיום הנחיות מדויקות לתהליך האבחון, ובהן מקום מיוחד להערכת הפרופיל של הילד המתנכר, צרכיו, העדפותיו, גילו, טיב ההתקשרות עם כל אחד מההורים וכן בעיות רגשיות אחרות" (יעל לסר, 2005). והיא מוסיפה, כי "בהחלת השם 'ניכור הורי' יש סכנה של מכניזציה ואוטומטיות במקום התייחסות לכל מקרה בשיקול דעת ובאופן ייחודי".

הנטייה הזו להאשמת אימהות אולטימטיבית עם הבעיה, קשורה גם לכך שלאימהות היה עד היום מונופול וכוח רב, שנבע מחוק חזקת הגיל הרך וכן מכך שבאופן מסורתי, האם נתפסה כ"שרת הפנים", שדואגת

יכולות תפקודיות בקיום קשר פורה עם שני ההורים". אך מה קורה כאשר הגירושין אינם מתנהלים בצורה מיטבית ומועדפת זו? יעל לסר (2005): "אין כיום דרך לקבוע אם הפסקת קשר עם אחד ההורים מסבה לילד נזק נפשי רב יותר מאשר קשר מתמשך רצוף קונפליקטי, סכסוכים ושיבושים, והקביעה כי טובת הילד מחייבת קשר עם שני ההורים במקרים אלו היא אוטומטית.

"מתיאורים קליניים ומחקרים עולה, כי במצבי קונפליקט חריפים, שאינם נפתרים, עדיפה המשמורת אצל ההורה המסוגל להבטיח קביעות והמשכיות, אגב התחשבות בצרכים המיוחדים של הילד". האם המנכרת היא ה"רעה" והאב המנוכר הוא ה"טוב":

מושג הניכור ההורי לא הוכר כתסמונת פתולוגית, כהפרעה פסיכיאטרית הרשומה בספר התסמונות - DSM, ועם זאת, היא מתווה התייחסות ספציפית כלפי האם המוגדרת כך. יותר מכך, כאשר עושים פתולוגיזציה של האם ומציגים אותה כאם מתנכרת אז הנטייה היא להציגה כמי שמולה נמצא האב ה"תקין", בעל הורות טובה, מה שעולה גם כביקורת כלפי הגישה של גרדנר. סנגור של נשים טען, כי הפתולוגיזציה של הנשים קשורה לדעה קדומה מגדרית-חברתית המקרבנת את הנשים.

ד"ר אורנה כהן (1998) מציעה לפקיד הסעד ולמטפלים המשפחתיים לתת את הדעת על אפיונים נרציסטיים בהתנהגותם של אבות לא-משמורנים, כיצד הם משפיעים על הקושי בפרידה מהילדים, וכיצד הם משפיעים על יחסים לא-יציבים עם ילדיהם.

חלוקת התפקידים השתנתה וכיום האימהות עובדות ולכן אינן פנויות להורות. באותו מאמר, ד"ר דן שרון סוקר מערכות שונות של שיקולים שיש להביא בחשבון בעת קביעת המשמורת - שיקולי דת ולאום, שיקולי הפרדת הילדים ועוד. באחד השיקולים (מספר 16) הוא מתאר את "מערכת שיקולים ערכיים בתפיסות תפקיד". במערכת זו, הוא מתייחס לאותם מקרים של אימהות קרייסיסטיות ושל אבות זמינים יותר, והוא שואל כיצד דבר זה ישפיע על עמדת המאבחן. עמדה ערכית זו מבססת נורמה מודרנית לגבי חלוקת שוויון בנטל ההורי באופן שוויוני.

לעמדת בן הזוג המטופל אצלו. בקטגוריה השלישית, גרדנר מתאר תסמונת של התנכרות קלה להורה. בקטגוריה זו, האימהות פיתחו, בדרך כלל, יחסים פסיכולוגיים תקינים ובריאים עם ילדיהן. עדיין, יש בהתנהלותן מול האב כעס ונקמנות מסוימת ובמהלך התפתחות הסכסוך עם בן הזוג הן משקיעות, לעיתים, מאמץ בהסתת הילדים נגד ההורה השני, אך לרוב הן נסוגות מכך כאשר הן מבחינות בניכור שהושג. ברוב המקרים הללו, אין צורך בטיפול, אלא בסיום המחלוקת ובהסכמה על הסדר סופי וקבוע.

השאלה שאימהות שאלו אותי

- מה עדיף לילד בן שנה או

שנתיים - שאביו יעלם מחייו

או שהילד ייצור קשר עם אביו,

שעשוי להעלם מחייו ורוב

הסיכויים שכך יקרה, כשההורים

נמצאים בקונפליקטים כל

כך חזקים, שבאים על גבו

של הילד? כיצד מתמודדים

עם שאלה זו מול האם?

הקונטקסט התרבותי-חברתי של מושג הניכור ההורי

זכותו של הילד לקשר עם שני הוריו. הקונטקסט התרבותי שבתוכו צמח מושג הניכור ההורי קשור גם לתפיסות המודרניות על זכותו של ילד לקשר עם שני הוריו. בעבר, היו תפיסות אחרות לגבי זכותו של הילד. על ההיסטוריה של התפיסה במאבקי משמורת מהמאה ה-18, שבה הילדים נתפסו כרכוש אביהם ולכן הועברו אוטומטית אליו, דניאל גוטליב (2000), כותב כי "במאה העשרים התחולל שינוי תפיסתי, ומקומה של האם בתור דמות פסיכולוגית מרכזית בתהליך ההתפתחות של הילד - באופן מיוחד הילד הצעיר - צבר תאוצה. הדוקטרינה של 'חזקת הגיל הרך' תפסה את מקומה של הדוקטרינה של 'רכוש'".

את התפיסה המודרנית לגבי טובת הילד מבטא היטב דן שרון (1994). בדבר אחד אין חילוקי דעות והוא, שטובת הילד נשמרת ביותר במצב שבו "קיימות

למעשה למרבית התחומים בחיי הילד, בעוד האב משמש בתפקיד "שר החוץ" ודואג בעיקר לפרנסה.

(DUNNE AND HEDRICK 1994) טענו גם, כי הניכור ההורי אינו מעיד בהכרח על פתולוגיה של הורה מנכר, אלא יכול להיות קשור לנסיבות של היחסים המסובכים שהתפתחו בין ההורים. הייתי מוסיפה גם נסיבות כלליות של אותו הזמן, אינטרסים שונים שמעסיקים כל אחד מההורים, כשל של פקידות הסעד בהתנהלות עם האם, נסיבות שקשורות ליחסים בין ההורים באותה תקופה וכן הלאה.

יעל לסר כתבת לגבי ההורה המנכר, כי "התברר כי ההורה המסית אינו בהכרח אם העסוקה בשטיפת מוח, אלא למשל אם המודאגת מהנזק הנפשי שעלול להיגרם לילד במפגשיו עם ההורה בעל הלקות ההורית או חסר האחריות. אבחון הורים מסוג זה מזמין מעורבות רגשית, עמדות אישיות ושיפוטיות אפשרית של המאבחן".

כיצד שינויים בתפיסה המגדרית כיום משפיעים על התהוות הניכור ההורי?

לאור קידום מדיניות של הורות שוויונית על ידי פקידות הסעד, אני סבורה שיש לדון בשאלה, בכל מקרה לגופו: מהי תפיסת התפקיד ברמת הזהות האישית וברמה הפרקטית של כל אחד מההורים, המנכר והמנוכר, באיזה אופן ההורה מסוגל ורוצה לממש את הורותו? למשל, האם אינה מעוניינת שילדה בן השנה ילון אצל אביו, משיקולים שקשורים לתפיסה המגדרית המסורתית שלה, לפיה היא זו שידעת מה טובתו של הילד, אולי היא רואה שהילד אינו מגיב טוב לביקורי האב.

ואומנם, ייתכן בהחלט שהאם משליכה על הסדרי הראייה גם את המניעים האישיים שלה, אבל בחלקם היא גם רואה נכון את המצב, גם קשה לה לוותר על הזהות המגדרית שלה כפי שעוצבה בחברה ובבית במשך כל ילדותה, והיא גם פועלת מתוך לחץ וחרדה שייקחו ממנה את הילד ומתוך התאבלות על אובדן השליטה שלה בילדה.

הקונטקסט שבו מתמודדים הורים עם שינויים אלה במדיניות בתי המשפט לענייני משפחה הוא של חברה במעבר ממסורת למודרנה. כיום, חוק חזקת הגיל הרך נמצא בדיונים, במגמה לשנותו, אך השינוי טרם התרחש. כאנקדוטה לאווירה זו, אני יכולה לספר על השתתפותי

בדיונים בכנסת, שנסבו על השאלה האם יש לבטל את חוק חזקת הגיל הרך בעקבות מסקנות ועדת שנידט. האווירה בדיונים הייתה סוערת ואמוציונאלית ביותר, החל מכך שמספר גברים-אבות מעמותות שתומכות כמובן בביטול החוק, גברים שמרגישים מראש שהשלטון ובתי המשפט אינם פועלים לטובת עניינם, התלהמו והתפרצו עד שהוצאו מהאולם על ידי איש ביטחון, בעוד שהשופטת הציגה בעייתיות רבה שיכולה להיגרם בעקבות שינוי חוק חזקת הגיל הרך.

מישיבה זו עלה מצב באמת מעברי, שאינו בשל לשינוי קטגורי - אנשי מקצוע גיבשו עמדה מקצועית בעד שינוי החוק, אולם השופטים פועלים בהתאם לחוק וגם נוטים לתמוך בו, אך דיוני המשמורת נעשים תחת ההשפעה החברתית והשינויים בקריירה של האימהות, שינויים בתפיסת התפקיד של האב, שינויים בשיח החברתי לגבי ציפיות מודרניות מאבות ליתר מעורבות, ואימהות שלבן במזרח ונפשן במערב.

מצד אחד, היותן נשים עובדות, הסיכוי להשתכרות גבוה יותר אם יהיו חופשיות יותר לעבודתן, לעומת הציפיות החברתיות מהן ומעצמן להיות אימהות במשרה מלאה, להיות "שרת הפנים" של המשפחה, לשים את הילדים בראש סדר עדיפויותיהן, הציפייה החברתית לממש את הקשר האימהי, השיפוט הנורמטיבי של אימא חמה לעומת אימא קרה, אימא מזניחה לעומת אימא מקריבה.

גם האבות קרוצים, אך אינם מבטאים זאת בין ציפיות חברתיות משתנות לגבי תפקיד האב, לעומת התפקיד המסורתי של האב כ"שר החוץ", להיות בעל השכר הגבוה במשפחה, חוסר במיומנויות נרכשות של טיפול בילדים, כולל העשרה, טיפוח, חינוך וטיפול.

הפמיניסטיות, שמתנגדות לשינוי החוק, טוענות כי צריך קודם להשוות בין המגדרים ורק אחר כך לפעול לשינוי לקראת משמורת שוויונית. למשל, בנושא הכלכלי, תפקידים במשפחה, למשל בשאלה מי אחראי לחינוך, לעיקר הטיפול, לריצות לחופא. למשל, לשנות את המצב לפיו אישה אינה יכולה לחייב גבר להתגרש, בעוד הגבר כן יכול לחייב את האישה לכך.

השפעות אפשריות של ה"ניכור ההורי" על הילד:

1. האתגר של המטפל הוא לראות את המצב מתוך גישה מערכתית, ולא לראות את צדקת הקליינט בלבד, או את השקפתו על המצב. זה יסייע למטפל להראות להורה הפונה אליו, כי חוסר האזון בינו ובין ההורה האחר עלול לפגוע בילד.

בתסמונת ההתנכרות של הילד להורה אין חטיפה פיזית, אלא נפשית. ההפרדה המוחלטת הנוצרת אצל ילדים אלו בין "ההורה הטוב" ו"ההורה הרע" יוצרת תפיסה חד-ממדית של ייצוגי אובייקט ושל מערכת היחסים הבין-אישית, ומעוותת במיוחד את מערכת היחסים בתוך המשפחה. אחד המרכיבים הבסיסיים ביותר המאפשרים חיי משפחה תקינים הוא היכולת לראות את נקודת המבט של הזולת ולהבין שחלק מן הצדק מצוי בצד שלו. אדם הרואה את העולם דרך מנגנון החיצוי (SPLIT) אינו מסוגל לכך. זה משפיע על ביקורת המציאות שלו, ובתפיסת האובייקטים שלו יש משום הכנה גרועה לחיי משפחה. מרכיבים אלו של הבעיה עלולים לגרום להעברתה שוב ושוב מדור לדור.

2. השפעה נוספת שיש להצביע עליה היא שהילדים של PAS לומדים שכוח ואלימות הם הכלים לפתרון בעיות. כמו כן, מלבד הגעגועים שהם חשים להורה שממנו נחטפו, הם גם לומדים לבוז לחוסר האונים שלו למצוא אותם ולחלץ אותם מידי החוטף. ילדים המבטאים PAS לומדים להשתמש במניעת אהבה כבמניפולציה. קיימת סכנה, שהם ישתמשו בנשק שלמדו גם ביחסים אינטימיים עם אנשים אחרים.

3. ילדים שמבטאים PAS מפתחים חוסר אמון כללי וחשדנות בסיסית כלפי כל אדם וכל עניין. החיים בעולם של שקרים והסתתרות אינם יכולים שלא להטביע את חותמם עליהם. גם גורמים טיפוליים נתפסים על ידי ההורה ולכן גם על ידי הילד כחלק מהעולם העוין שמפניו יש להסתתר ועליו יש להערים. לעתים, יש צורך להודות בקוצר ידנו להושיע.

4. היתרון שבניהול גירושין עם פחות קונפליקטים ועם מודעות שני ההורים לאחריותם המשותפת לגירושין מתבטא בכך שהילד מסתגל טוב יותר לגירושין ופנוי יותר למשימותיו ההתפתחותיות (פרס 1986, 1989, WALLERSTEIN, סמילנסקי 1990).

השפעה מסוג אחר מוצגת על ידי שיהי גיל (1987): ניתן להסתכל על אסון כחלק מהחיים וכי עצם החוויה של ילד או מתבגר, היודע כי הוא ניצל מדבר שכאילו אין להתגבר עליו, יכולה לספק מגן פסיכולוגי נגד אסונות בחייו כבוגר. גיל מכנה זאת "אישיות מנצחת" - מי שניצח את האסון.

הנטייה הזו להאשמת אימהות או לזיהוי האם עם הבעיה, קשורה גם לכך שלאימהות היה עד היום מונופול וכוח רב, שנבע מחוק חזקת הגיל הרך וכן מכך שבאופן מסורתי, האם נתפסה כ"שרת הפנים", שדואגת למעשה למרבית התחומים בחיי הילד, בעוד האב משמש בתפקיד "שר החוץ" ודואג בעיקר לפרנסה

לדבריה, ניתן לפתח אישיות מנצחת - היכולת להסתגל לנסיבות, ביטחון עצמי, קלות חברתית, חוש הומור, יכולת לדמיין יחסים חזקים עם אדם מבוגר שיכול לשמש כהורה או מדריך ולבסוף, השימוש במוח האנושי בגמישות והיכולת של האדם ללמוד ולהשתנות על בסיס התנסות חדשה ופרספקטיבה חדשה על החיים.

אופני התמודדות המערכת הטיפולית עם PAS

גרדנר מתאר את המשימה של המטפל כדירקטיבית ומניפולטיבית - על המטפל לדעת שאי אפשר לכבד את רצונו ואת משאלתו של ההורה לנתק מוחלט בין הילד ובן הזוג השני, ועל המטפל לדעת שאי אפשר לכבד את הבקשה של הילד להתנתק מאחד ההורים. לכן, גרדנר טוען, כי במקרים אלו המטפל חייב להרגיש נוח עם העמדה הסמכותית שעליו לנקוט ועליו לקבל שהטיפול אינו מתמקד בתובנות, אלא מוקדש למניפולציות שעל המטפל לנקוט ולהבניה של הסיטואציה. למרות שהנטייה הטיפולית היא להיות רגיש למשאלות ולצרכיהם של הפונים, במקרים אלו, המטפל צריך להיות מסוגל לא לעשות זאת.

אחת המניפולציות שגרנר רואה בה תנאי הכרחי לטיפול נכון במקרים אלו של PAS היא ניתוק זמני בין הילד ובין ההורה המזיק. לדעתי, בעוד גישתו של גרדנר זכתה לביקורת רבה, בהיעדר חלופות של כלים יותר עדינים ומדויקים, היא עדיין רווחת מאוד.

זיוה לויטה, ניצה עציון ושות' (1997) כותבות, כי "האתגר הטיפולי העיקרי במערכות משפחתיות אלו הוא לאפשר למערכת המשפחתית להפנים גישה רחבה וגמישה למושג קשר הורה-ילד ולהדגיש את חשיבות ואיכות הקשר בין הילד לשני הוריו. המטרה היא לבנות מערכת יחסים המאפשרת הסדרי קשר המותאמים לצורכי הילד. "חשוב לתת להורים מקום מרכזי כשותפים בבניית הפתרונות לתקיעות המשפחתית. לעתים תכופות, ההורים מסוגלים להציע רעיונות מתאימים יותר לפתרון מצבים שונים מאשר המטפלים וזאת מתוך היכרותם עם המערכת המשפחתית, צרכיה ומגבלותיה".

עפרה אילון ועדינה פלשר מציעות גישה של תיווך להורים, שבה מסבירים להורה את נקודת המבט של הילד, את פירוש התנהגותו, וכאשר ההורים מבינים זאת, קל להם יותר להניח את ההתכתשות בצד. כך גם נכון במקרה של עבודה עם הורה אחד. ההנחה היא, שהאדם יכול לבחור את עמדתו שלו מול הבעיה ולהבין את הערכים שמניעים אותו. נכון שזה כרוך באובדן השליטה שלנו במובן שאנו רק משפיעים, אך לא מתערבים.

כמו כן, הכותבות מציגות בספרן את המודל החדש, שכבר מוכר כיום, של "תיווך גירושין" והן מסקיות כך: "הכללת הילדים בתהליך התיווך מאפשרת לילדים להשמיע, להישמע וכן להשיג פרספקטיבה (על) אודות המצב הקשה, שבו נלכדו שלא מרצונם. רוב הילדים עוזבים את פגישות התיווך בהקלה מרובה ובהבנת יתר של הסיבוכים הרבים הכרוכים במצב הגירושין, ואילו להורים מאפשרים מפגשי תיווך להבין את הייאוש וכאב הלב המיותרים, הנגרמים לילדיהם בגלל התחרות המתמדת שלהם. הבנה זו עשויה לעזור להורים להתמקד בצרכי הילדים ולמנוע מהם סבל נוסף" (ע"מ 21). ברמה האישית, ברצוני לשתף, כי אין מספיק מילים כדי לתאר את מערבולת הקונפליקטים וההזדהויות המפוצלות

שעוברות עליי כשאם באה עם שאלות מסוג זה, היא המטופלת שאתה נוצרת הברית הטיפולית, ואת נקודת מבטה אני רואה.

השאלה שאימהות שאלו אותי - מה עדיף לילד בן שנה או שנתיים - שאביו יעלם מחייו או שהילד ייצור קשר עם אביו, שעשוי להעלם מחייו ורוב הסיכויים שכך יקרה, כשההורים נמצאים בקונפליקטים כל כך חזקים, שבאים על גבו של הילד? כיצד מתמודדים עם שאלה זו מול האם? ההנחה שלי היא, שכאשר אימא פונה לפסיכולוג עם שאלה זו, זה לכשעצמו אומר שיש לה ערכים הקשורים להורות ולקשר בין ילד להורה. במובן זה, בכל דרגת חומרה של הניכור, למעט במקרים קיצוניים מאוד-מאוד, זה מצביע על פתח לסיפור מועדף, משום שזה אומר שהיא באה לחשוב, ולחשוב פירושו לראות נקודות מבט שונות - זו של הילד, של ממד הזמן וצרכים התפתחותיים משתנים, זה שלה וכן הלאה.

החברה של מיכל, שמה מירה, הגיעה עם רקע דומה. היא נישאה לבחור מאותה מדינה זרה, נולד ילד מתוק, התגלעו קונפליקטים בזוגיות וכאשר הילד היה בן שנה וחצי החליטה להיפרד מהבחור. מירה, שהגיעה אליי לפני מיכל, קיבלה ממני הבנות לגבי טובת הילד וצרכיו ההתפתחותיים ומשם המשיכה הלאה, וחייה הגיעו לאיזון מסוים כאשר האב נשאר בתמונה בצורה שהתאימה לשניהם, עד אשר החלה מעורבות של גורמים חיצוניים. בשלב זה, גם מירה המתונה החלה לשלוף ציפורניים.

התווית מדיניות מתאימה לחברה במעבר תרבותי

אציג מה שאמרה לי מודרכת שלי, פקידת סעד לסדרי דין: "כן, הציפייה היא שאנחנו נפעל לחלוקה שוויונית בנטל גידול הילדים, וברור לנו מה עלינו לצפות מהאב, אך לא ברור לנו כלל מה עלינו לעשות עם האימהות שבאות בחשיבה שונה לגמרי".

המדיניות שיש לפתח כיום על מנת להתמודד עם האתגרים שתוארו מצריכה, לדעתי, חשיבה הכוללת שלושה מרכיבים: הרחבת המודעות המקצועית, שינויים ב"סטיוג" של המרחב הטיפולי ובניית מודלים של עבודה.

מתוך החשיבה המחודשת ינבעו מספר פעולות נחוצות: קיום השתלמויות לאנשי

מקצוע מתחומים שונים העוסקים בתחום הגירושין לשם פיתוח קשב אמפטי גם לקולו של ההורה המנכר; פיתוח מרחב שבו כל הקולות במשפחה יקבלו ביטוי. כותבת לסר במאמרה: "מחשבה נוספת... כי הרבה פעמים בהתנהלות של המוסדות, אם זה במרכז הקשר או אצל פקידות הסעד, קיימת אוטומטיזציה בהיעדר מרחב להכיר כל מקרה לגופו וקיימת מגמתיות בהכוונה לתקינותם של הסדרי הראייה. ומי יודע מהם הסדרי הראיה הנכונים?".

האם אינה מעוניינת שילדה בן השנה ילון אצל אביה

בנוסף, יש לכבד את נקודות החוזק שכל אחד מההורים מביא עמו - JANET RANHONSTON (תורגם ע"י יעל הרמל 2001) כותבת ביחס להורה המנכר: "בניית ברית ריאלית ותומכת עם ההורה המנכר מתחילה כאשר המטפל מקשיב ברצינות ומתייחס לכל האשמה כלפי

ההורה האחר ושלולמו הפיזי והרגשי של הילד כאשר הוא נמצא עם ההורה האחר. המטרה הנה לעזור להורה המנכר לסדר באמצעות החרדות ולהבחין בין הדאגות שהן ריאליות ובין אלה שהן מעוותות מתוך פחד, היעדר מידע או בשל חוסר יכולת לתקשר עם ההורה האחר... זה גם כולל מתן תוקף לחוזק ההורי שלא זוהה ולא כובד [...] המטפל יכול גם לדבר על המציאות המשפטית של המצב, בציינו שלשני ההורים זכות חוקית ליחסים עם ילדיהם [...] והשופט יקבע שיהיו הסדרי ראייה בין הילד וההורה הדחוי, אלא אם הוכח שאכן הייתה התעללות או הזנחה". ובהמשך: "תוך התחשבות ביכולת לקבל אינטרפרטציות דינמיות, המטפל יכול לגלות בעדינות את המקורות של תגובות ההורה המנכר כלפי ילדו ע"י התחברות להיסטוריה המוקדמת של אכזבות עם הורה מזניח, מתעלל או נוטש. המטפל יכול להצביע על כך שניסיון מוקדם קובע ציפיות בלתי מודעות לגבי חוסר הנחיצות או הסכנה של ההורה האחר של הילד. בהתחשב בעבר העצמי, המטפל יכול לנהל צמם שיחה לגבי עתידו של ילדו, והתוצאות ארוכות הטווח האפשריות אם לא יהיה הורה אחר בחיי הילד". יש לכבד את המגבלות שכל הורה מביא עמו. לסר מציעה, כי "המגמות החדשות האלה (הזזת ההתמקדות מהפתולוגיזציה והאשמה של ההורה המנכר) מציבות בפני פקידי הסעד לסדרי דין ובפני המטפלים בילדים בעקבות גירושין אתגר - להרחיב את היצע הטיפולים למשפחה ולילד (יעל לסר 2005). ליצור מרחב חשיבה לגופו של עניין

- טובת הילד במערכת המשפטית כפי שהיא פועלת במציאות. המרחב צריך להיות כזה, שבו החשיבה תהיה מערכתית, במלוא מובן המילה. לפתח מערכת של בקרה על ההשפעות של כל אחד מהקולות על ההתנהלות על מנת לשפרה. לעסוק בהעלאת מודעות ודעת של הגורמים המעורבים במשפחה לגבי ההשפעות של הנושאים החברתיים-תרבותיים, שדנתי בהם במאמר זה. לעסוק בדיון על נושא של רמת המעורבות והחודרנות לתוך המשפחה. מה גבולות המעורבות - החל מחוסר מעורבות ועד למעורבות יתר. לאפשר לאנשי מקצוע הפועלים מטעם המדינה ואלה שאינם את המרחב להקשיב להורה המנכר ממקום של "חוסר ידיעה" ולא רק ממקום "יודע", גם אם אנשי המקצוע פועלים בתוקף החוק. כל אלו דורשים בניית מודלים רגישים יותר, מגוונים יותר ועם הסתכלות טיפולית. נדרשת מחשבה רבה על הדרך שבה יש לבנות מודלים כאלה וחלקם כבר קיימים, אך אינם נמצאים בשימוש מספיק. התרשמותי היא, שכיום המדיניות היא התערבות מלמעלה, דבר שכולם מתוסכלים ממנו, מכיוון שהוא מעצים את הקונפליקט, גורר את משכו על גב הילדים, יקר להורים ולמערכת. לדעת, יש מקום להפנות את ההורים לתיווך מתמשך, מתעקש, מעודד הידברות, מעודד גישור ופתרון הקונפליקט דרך הקשבה לכל אחד במערכת. ברור לי שמאמר זה אינו ממצה, אך אני מקווה שהוא יעורר המשך דיאלוג בין אנשי המקצוע.

ביבליוגרפיה:

אילון עפרה ופולר עדינה - "תגובת שרשרת ילדים וגירושין". הוצאת נורד-חיפה 1987
ברגמן זאב ואליעזר ויצטום - סקירת ספרות, תיאור מקרים והיבטים טיפוליים ומשפטיים "שיחות" - כרך ט' חוברת מס' 2, מרץ 1995
גוטליב דניאל - "העתקת מגורים לאחר גירושין: הגדרת טובת הילד". מגזין רפואה ומשפט גיליון מס' 22 אפריל 2000
גולומב, אביגיל - תסמונת הניכור ההורי. יום עיון בנושא תסמונת הניכור ההורי, המוצעה הלאומית לשלום הילד והפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב. 2002
לויטה זיוה, עציון ניצה ושות' - "סרבנות קשר - קונפליקט ביחסי הורה-ילד במצבי פרידה וגירושין", "שיחות" כרך י"א חוב' מס' 2 במרץ 1997
לסר יעל - "מחשבה נוספת: תסמונת הניכור ההורי מנקודת המבט של התפתחות הילד", "חברה ורוחה", כה, 3, 341-356 2005

COEN ORNA- PARENTAL NARCISSISM AND DISANGAGMENT OF SOCIAL NON-CASTODIAL FATHER AFTER DIVORCE. CLINICAL WORK JOURNAL VOL.26 NO. 2 1998
DUNNE AND HEDRICK - THE PARENTAL ALIENATION SYNDROME; AN ANALYSIS OF SIXTEEN SELECTED CASES
JOURNAL OF DIVORCE AND REMARRIAGE, 21, 21-38 1994
(פרס 1986, 1989, WALLERSTEIN סמילנסקי 1990)
JANET RANHONSTON: חשיבה מחודשת על הניכור ההורי ועיצוב מחדש של השירותים לקשר בין הורה-ילד עבור ילדים הדוחים או מסרבים לקיים הסדרי ראייה (תורגם ע"י יעל הרמל) 2001
שיהי גיל - "הישרדות", הוצאת זמורה ביתן 1987
שרון דן - שיקולים מנחים בסוגיות משמורת וסדרי ראייה, אוניברסיטת תל-אביב, בית הספר לעבודה סוציאלית 1994

² כמו כן ראו גולומב, א' (2002) תסמונת הניכור ההורי. יום עיון בנושא תסמונת הניכור ההורי, המוצעה הלאומית לשלום הילד והפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב.

ועדת האתיקה בהפ"י וועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות

אתיקה

בשבועה לצורך מילוי תפקידה, ולחקור כל אדם לפי שיקול דעתה. לחוקר מטעם הוועדה מוקנות הסמכויות של מפקח במשטרה.

במקרה של החלטה על ענישה חמורה, מועברת התלונה לוועדת המשמעת של משרד הבריאות, לאישור וליישום ההמלצה.

ועדת המשמעת במשרד הבריאות היא יחידת הדין המשמעתי של המשרד - ועדה סטוטוטורית במינוי שר הבריאות. הרכב הוועדה: נציג מנכ"ל משרד הבריאות, נציג הארגון המקצועי הרלוונטי ונציג היועץ המשפטי לממשלה. הוועדה מטפלת בהליכי משמעת מול כל המקצועות הרפואיים והפרא-רפואיים, בהתאם לחקיקה המיוחדת של כל מקצוע. הוועדה מגישה לאישור שר הבריאות המלצה על הענישה המתאימה.

עבירות המוגדרות בחוק (בנוסף לאלה המוגדרות בוועדת התלונות, בהתאם לחוק הפסיכולוגים) חוסר יכולת למילוי התפקיד כאיש מקצוע, הרשעה בעבירה פלילית, התמדה בהפרת הוראות החקיקה הרלוונטית, קבלת רישיון במצא שווא.

אמצעי הענישה של ועדות התלונות והמשמעת: התראה, נזיפה, קנס, התליית רישיון לעסוק במקצוע לתקופה של עד חודש ימים, או עד סיום הטיפול בתלונה (הארכה אפשרית באישור בית משפט מחוזי). אמצעי ענישה נוספים, בסמכות ועדת המשמעת בלבד ובאישור שר הבריאות: איסור לעסוק במקצוע לתקופה מרבית של חמש שנים או ביטול רישיון - מחיקת השם מפנקס הפסיכולוגים לצמיתות. ערעור על פסיקת ועדת המשמעת אפשר להגיש בבית משפט מחוזי.

חלק ניכר מעיסוקה של ועדת האתיקה הוא הנחלת כללי האתיקה ופחות היבטים משפטיים ומעניינים. לפיכך, זו ועדה שמופנות אליה גם הרבה התייעצויות מאנשי הקהילה המקצועית ומהקהל הרחב, המתייחסות להתנהלות המקצועית של הפסיכולוגים. לעומת זאת, לוועדות משרד הבריאות יש אפיון משפטי בולט יותר ולשם מופנות הפניות שתוכנן מתייחס בעיקר לעבירות על החוק.

ד"ר רבקה רייכר-עזרי, יו"ר ועדת האתיקה

יונת בורנשטיין-בר-יוסף

נאוה גרינפילד

חנה האושר פורת

נוה פולביץ'

מהכללים להתנהגות האתית המקצועית, עליו ליידע בכך את הלכות, ובמידת האפשר, רצוי לפני נקיטת הפעולה."

בשל החפיפה שבין חלק מכללי האתיקה והחוק, הרי שלשאלה אל מי להפנות תלונה - לוועדת האתיקה בהפ"י או לוועדת התלונות במשה"ב, אין תמיד תשובה חד-משמעית. ככלל, דיון בתלונות שבהן יש חשש לעבירה על החוק הוא בסמכות ועדת התלונות, ומשהתקבלו תלונות כאלו בוועדת האתיקה, הן מועברות לוועדת התלונות.

סקירת ההבדלים בין הוועדות עשויה להבהיר יותר מהלך זה. ועדת האתיקה פועלת מתוקף תקנון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל. הרכב הוועדה: חמישה חברים הנבחרים על ידי חברי הפ"י, בהתאם לכללים הקבועים בתקנון ההסתדרות. יושב ראש הוועדה נבחר ע"י חבריה. עבודת הוועדה נעשית בהתנדבות. תפקידי הוועדה: השמעת האתיקה המקצועית ופיתוחה המתמיד בקרב קהילת הפסיכולוגים בישראל; חקר הסוגיות האתיות המתבקש לנוכח שינויים חברתיים; קביעת קוד האתיקה המחייב את כל הפסיכולוגים, לפי רישומם בפנקס הפסיכולוגים, ועדכון; ייעוץ לפסיכולוגים חברי הפ"י בדילמות אתיות בהתנהלותם המקצועית; דיון בתלונות נגד פסיכולוגים. אם נמצאה עבירה אתית, בסמכות הוועדה לנקוט בסנקציות הבאות:

- אזהרה.
- נזיפה או נזיפה חמורה.
- הרחקה זמנית מהפ"י
- במקרה של חשד גם לעבירות חוקיות - העברה לוועדת התלונות של משרד הבריאות או למשטרה.

ועדת התלונות במשרד הבריאות היא ועדה סטוטוטורית במינוי שר הבריאות, המוגדרת בחוק הפסיכולוגים כממונה על נושא השפיטה המשמעית של פסיכולוגים. הרכב הוועדה: פסיכולוג נציג מועצת הפסיכולוגים, שני עובדי משרד הבריאות, שאחד מהם חבר לשכת עורכי הדין, והוא יהיה התובע. הוועדה ממונה על ידי שר הבריאות.

הוועדה דנה בעבירות משמעת של פסיכולוגים - התנהגות שאינה הולמת את המקצוע, מצא שווא, חוסר אחריות או רשלנות חמורה במילוי התפקיד, הפרת הוראות החוק, הפרת חוק זכויות החולה. הוועדה מוסמכת לזמן כל אדם להעיד

לעתים קרובות, עולה שאלה בוועדה: האם לפרסם את החלטות הוועדה הנוגעות לעבירות של פסיכולוגים, כצדד נוסף בהשמעת האתיקה המקצועית בקרבנו? אנו נמנעות מלפעול כך, כדי להימנע מפגיעה בפרטיות הפסיכולוגים ולאפשר להם לחזור למוטב האתי והמקצועי. בכך, אנו פועלות לפי התפיסה, שדמותה של ועדת האתיקה כוועדה מייצגת הטווחת להנחיל את כללי האתיקה גוברת על פני דמותה כוועדה מזוהירה או מענישה. ואכן, לשמחתנו, פניות רבות המגיעות אלינו מקוללות הן בקשות התייעצות מעניינות מאוד, שלחלקן אף היה פרסום בגיליון זה. לאחרונה, התבקשו על ידי ועדת המשמעת במשרד הבריאות לפרסם החלטה בנוגע לעבירות של פסיכולוג הנוגעות להתנהלותו הרשלנית. פרסום החלטה זו נמצא בהליך שמחוץ לפעילותנו, אך הוא מהווה הזדמנות להאיר את ההבדלים בין הוועדות השונות, המתייחסות להתנהלות המקצועית של הפסיכולוגים.

המקרה שוועדת המשמעת ביקשה לפרסם מתייחס לרשלנות מקצועית הקשורה באי-הפניה של מטופלת לפסיכיאטר, במהלכו של טיפול ממושך שבו העלתה המטופלת תלונות גופניות והראתה סימני דיכאון. החוק וכללי האתיקה מתייחסים לסוגיה זו של התייעצויות רב-מקצועיות. כשפסיכולוגים מועדים בעבירה בתחום זה, כמו בתחומים רבים אחרים, הם מפירים את החוק ואת כללי האתיקה כאחד.

להבחנה בין ועדת האתיקה בהפ"י וועדות התלונות והמשמעת שבמשרד הבריאות יש היבטים מעשיים הנוגעים לשאלה אל מי לפנות, והיבטים עקרוניים הנוגעים למהות כללי האתיקה והחוק. באשר לדיוקים של מערכות כללים אלו, הרי שבקוד האתיקה, בפרק הדין ביישום כללי האתיקה, יש התייחסות למקרים שבהם כללי האתיקה והחוק אינם עולים בקנה אחד. שם כתוב: "קונפליקטים בין כללי אתיקה לבין מערכות כללים אחרות

א. במקרה של סתירה בין כללי ההתנהגות על פי הקוד האתי של הפסיכולוגים ובין הכללים של מערכות אחרות (חוק, דרישות ארגוניות) הפסיכולוגים ינקטו צעדים לפתרון הולם לקונפליקט, במטרה שלא תהיה הפרה של קוד האתיקה.

ב. במקרים חריגים, כשנוצרים תנאים שבהם הפסיכולוג נאלץ להפר את אחד

רו"ח אריה דן, רואה החשבון של הפ"י - משרד רואי חשבון סנדק, דן ושות'

מס התשומות, גם ברכישה וגם בהוצאות השוטפות, יוכר על פי כללי "הוצאה מעורבת", כלומר עד שני שלישים מהמס. לגבי המס במכירת רכב או אופנוע, הכלל הוא שאם לא נוכו התשומות ברכישתם, אין חיוב במכירה. אם נוכו, החיוב במס יהיה באופן יחסי למס התשומות שנוכה. מס תשומות בהוצאות המיועדות לרווחת העובדים, כלומר כאשר הנהנה העיקרי הוא העובד או בן משפחתו ולא המעסיק, כגון מופעי בידור או ארוחות, אינן מותרות בניכוי. לעומתן, תשומות בשל השתלמות, כנסים וכיבוד אפשריות לניכוי - עקב כך שהמעביד הוא הנהנה העיקרי. לסיכום, בבואנו לקזז את מס התשומות בדיווח השוטף שאנו מגישים למע"מ, עלינו לבחון האם אנו עומדים באופן מלא בכללים ובהוראות מע"מ והאם חלות על אותן התשומות הוראות מיוחדות המגבילות את ניכויין. במקרים של ספק, אמליץ להתייעץ עם מומחה - בדרך כלל, רואה חשבון או יועץ מס.

הכלל לגבי הכרה בתשומות מעורבות, שחלקן לצורכי העסק וחלקן לשימוש פרטי, הוא: אם עיקר השימוש לצורכי העסק - אפשר לנכות עד שני שלישים מהמס. אם עיקר השימוש שלא לצורכי העסק - אפשר לנכות עד רבע מהמס. ישנן הוראות לגבי הכרה בתשומות במקרים מיוחדים, כגון בשלב שלפני הקמת העסק ורישומו כעוסק במע"מ, אז אפשר לנכות את התשומות שהוצאו לצורך הקמת העסק ובתקופת ההקמה. יש הוראות ותקנות מיוחדות לגבי רכישה או השכרה והוצאות שוטפות בגין רכב: ברכישה או בשכירת "רכב פרטי" (כפי שמוגדר בתקנות), אי אפשר לנכות את התשומות, למעט בעיסוקים מיוחדים כמו מונית, מורי נהיגה ואחרים דומים. ואילו הוצאות האחזקה השוטפות (דלק, תיקונים, חנייה ועוד) מוכרים על פי הכללים בהוצאות מעורבות - כאשר עיקר השימוש לצורכי העסק יוכרו שני שלישים ואם לא, אפשר לנכות עד רבע מההוצאה. אופנוע אינו מוגדר כ"רכב פרטי" ולכן

חוק מס ערך מוסף קובע, כי עוסק מורשה רשאי לנכות מהמס שהוא חייב בו על הכנסותיו (המס על העסקאות) את מס התשומות הכלול בחשבונית מס, ברשימון או במסמך אחר שאושר על ידי מנהל מע"מ. התנאים העיקריים להתרת הניכוי הם: המנכה רשום כעוסק מורשה ומנהל ספריו כחוק. כל התשומות (המע"מ על ההוצאות) הוצאו לצורכי העסק ולשימוש בעסקאות החייבות במע"מ (לרבות מע"מ בשיעור 0). החשבונית הוצאה לו כדין (על פי הכללים המפורטים בחוק מע"מ). הניכוי ייעשה תוך שישה חודשים מיום הוצאת החשבונית או המסמך ולמרות זאת, במקרים מיוחדים, רשאי המנהל להאריך את המועד לניכוי מס התשומות לתקופה ארוכה יותר, באישור מיוחד. מכאן אנו מבינים שבאופן כללי, אי אפשר לקזז תשומות מהוצאה שאינה מוכרת לצורכי מס, אולם ישנם מקרים של הוצאות, שרק חלקן משמש את העסק והן נקראות "הוצאות מעורבות".

תגובות מגיליון ינואר 2013

אותו כ"פסבדו מחקר" או "מחקר לא-אתי", למרות שהתפרסם בכתב עת שפיט ורציני (GiftedEducationInternational) ומאשימה אותן בהטעיית הפסיכולוגים וההורים. אותי היא מבקרת על שהזכרתי את מחקרן. לדעתי, חשוב להציג דעות ועמדות שונות, ואין מקום לפסול מי שדעתו שונה משלך. יש לי אמון מלא בציבור הפסיכולוגים, שיקבעו על סמך שיפוטם וניסיונם הקליני, כיצד להשתמש במסקנות המחקרים הרבים והשונים המוצגים במאמר, לטובת הילדים המוחננים ואחיהם.

תגובה של עדנה כצנלסון למאמר של חנה דויד "מוחננים ואחיהם: על מחקרים, דעות, אמונות ועובדות" - גיליון ינואר 2013

בגיליון יולי 2012 של כתב העת "פסיכואקטואליה" התפרסם מאמרי "אחים לילדים מוחננים". במאמר מוצגות עמדות בנושא יחסי ילדים מוחננים ואחיהם, שמבוססות על מחקרים רבים, כולל מחקריהן של אשרת, צ. ולפידות-ברמן, י. (2007) ושל דויד, ח. (2009). תוצאות המחקרים שונות זו מזו, ולכן גם מסקנותיהם. חנה דויד, בתגובתה למאמר שהתפרסמה בינואר 2013, אינה מקבלת כלגיטימי את מחקרן של אשרת ולפידות שנעשה בדרך שונה ממחקרה, ותוצאותיו ומסקנותיו שונות משלה. היא מגדירה

תרשומת אישית של הפסיכולוג והאבחנה בינה ובין רשומה פסיכולוגית

ייעוץ
משפטי

עו"ד ברוך אברהמי, היועץ המשפטי של הפ"י

למעקב של המטפלת אחרי ההתפתחות המקצועית שלה-עצמה ותייעוד בפני עצמה. כמו כן, התרשומת יכולה להוות כלי לצורכי תיעוד למען פרסום המקרה או שימוש בו לצורכי מחקר, הוראה וכד'. כפי שכותבת ד"ר רייכר-עתי, מאחר שתכליות התרשומת האישית מתמקדות במטפלת, היא זו שאחראית על תכניה. כך למשל, תכני העברה נגדית והגיגים הקשורים בה - אין מקומם ברשומה, גם אם השפיעו על ההתערבות הפסיכולוגית. עם זאת, יש תכנים המופיעים בתרשומת האישית, אשר נובעים מתהליך ההדרכה או ממקורות מקצועיים מוסמכים אחרים, שכן אמורים למצוא דרכם מהתרשומת לרשומה. לדוגמה, בגיבוש אבחנה או תכנית טיפולית לא יפורט הדיון בין המדריכה למודרכת, אלא יישאר בתרשומת האישית. ברשומה יצוין קיומן של ההדרכה וההתייעצות, יוזכרו החלופות שנשקלו, ותובא ההחלטה בדבר האבחנה או התכנית הטיפולית שהומלצו בפועל. בספרם של פרופ' ג' שפיר, ד"ר י' אכמון וד"ר ג' וייל, "סוגיות אתיות במקצועות הטיפול והייעוץ הנפשי" (הוצאת ספרים מאגנס 2003) בפרק 11 "הרשומה הרפואית" מציינים המחברים, כי חוק זכויות החולה הכיר בצורך לאפשר למטפל שלא לתעד ברשומה הרפואית כל מה שקשור בטיפול (למשל מחשבותיו האישיות, רגשותיו וכדומה). ד"ר שי לדרמן ופרופ' גבי שפיר מציינים במאמנם, "ניהול רישום כפול בפסיכותרפיה פסיכו-דינמית: הגנה נוספת לפרטיותו של המטופל בהקשר של הטיפול הנפשי" ("רפואה ומשפט", גיליון 43, ינואר 2011), כי לצד הרשומה הרפואית רשאי המטפל לנהל תרשומת אישית שאינה חלק מהרשומה. תכליתה של התרשומת האישית היא לאפשר למטפלים מרחב מקצועי מוגן שבו יוכלו להרהר ולהתלבט בהתרשומותיהם, במחשבותיהם ובדעותיהם, בלי לחשוש שמא אלו תשמשנה נגדם אם תועבר הרשומה למטופל.

היא להבדיל בין הרשומות לבין תרשומות אישיות גם באופן פיזי ולא לערב ביניהן. ניסיון להבדלה בין הרשומות ולהבחנה ביניהן בשעה שתבוא בקשה או דרישה לגילוי ייתקל בקושי ואולי בחשד, כי בהבדלה יש משום הסתרה. נראה לנו, כי ניסיון כזה עלול לסכל את האפשרות ודרך בהתמודדות מול המטופל, מול מי שתבע אותו ומול בית המשפט. מה עשוי להיראות בעיני החוק כרשומה פסיכולוגית, אף אם הפסיכולוג יכנה אותה או חלק ממנה תרשומת אישית? הרשומה הפסיכולוגית היא כמו רשומה רפואית, משום שהיא נעשית לצורך טיפול באדם. סעיף 17 לחוק זכויות החולה מגדיר את הרשומה הפסיכולוגית כמה שכולל, בין היתר, פרטים מזהים של המטופל והמטפל וכן תכלול מידע בדבר הטיפול הפסיכולוגי שקיבל המטופל, עברו הרפואי והפסיכולוגי כפי שמסר, אבחון מצבו הנפשי והרואות טיפול. כל זאת, אם התייעוד נעשה בדרך של רישום או צילום, או בכל דרך אחרת, לרבות התיק הפסיכולוגי או הרפואי של המטופל שבו מצויים מסמכים רפואיים ופסיכולוגיים על אודותיו. לא הכול מוגדר, אם כן, כרשומה פסיכולוגית וחייב על כן לדעתנו להיכלל בה. מוצע לקרוא לעניין זה את מאמרה של ד"ר רבקה רייכר-עתי, המכנה כיו"ר ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים. ד"ר רייכר-עתי כתבה בגיליון אוקטובר 2006 של פסיכואקטואליה, כי לתרשומות הפסיכולוגיות, כמו רשומת האינטימיק, הטיפול והאבחון, ולרשומה השוטפת יש תכליות זהות ולכן, תוכן דומה והכללים החלים עליהן זהים גם הם. כאמור, לתרשומת האישית יש תכליות שונות, ולפיכך תכניה והכללים החלים עליה שונים בהשוואה לאלה של הרשומות. בהגדרתה, התרשומת האישית היא תרשומת של המטפל, המנהל אותה לצרכיו, והיא כיומנו האיש של המטפל. תכליותיה האפשריות של התרשומת האישית היא להוות כלי שבאמצעותו מביאים חומר להדרכה. היא גם משמשת

משיחותיי עם פסיכולוגים התברר לי, כי רבים אינם מודעים לאפשרות הקיימת בפניהם לנהל רשומות שאינן רשומות פסיכולוגיות, אלא תרשומת אישית אגב הטיפול במטופל. עצם האבחנה בין הרשומות הפסיכולוגיות ותרשומת אישית מוכרת בחוק זכויות החולה התשנ"ו-1996. חוק זה קובע את זכותו של המטופל לעיין ברשומות הפסיכולוגיות על אודותיו, וממנו נובעת האפשרות לצרף אותן להליכים משפטיים שונים. מכאן גם נובעים האבחנה וההבדלים בין השניים. החוק אינו מגדיר מהי תרשומת אישית ומה אפשר לכלול בה, גם פסיקת בתי המשפט טרם קבעה זאת. משרד הבריאות נמנע עד כה אף הוא מהגדרה ומהתווית התוכן הלגיטימי של תרשומת אישית של פסיכולוג וגבולותיה. ננסה, אפוא, אנו להפנות תשומת הלב לסוגיה ולשפוך עליה מעט אור. לדעתי, אפשר להבחין בין רשומות פסיכולוגיות ובין תרשומות אישיות שאינן כלולות בה באופן שיורי. הרשומה הפסיכולוגית תכלול את אשר חובה לכלול בה לפי החוק ולפי הנחיות משרד הבריאות. הפסיכולוגית הראשית של משרד הבריאות, גב' ימימה גולדברג, פרסמה ב-4 באפריל 2012 את התקן הישראלי לרשומת פסיכולוג בתיק המטופל ומומלץ לעיין בו. לאחר שמילא הפסיכולוג את חובתו לנהל רשומות, רשאי הוא להוסיף ולכתוב גם תרשומת אישית. הדבר עשוי לסייע בעתיד, משום שהרשומות הפסיכולוגיות חשופות וייתכן גם ייתכן שהן תגענה לעיניים זרות בנסיבות שבהן הפסיכולוג ואפילו המטופל לא באמת רוצים או לא שיערו שיקרו בעת הטיפול. הפסיכולוג צבי גיל כתב על הנושא ועמד על יחסיות החיסיון הפסיכולוגי, הפרצות אשר בו ועד כמה מסירים אותו בנקל (מאמרו, הרשומה הפסיכולוגית בבית המשפט בהליך אזרחי, של מי הרשומה הזו? פורסם ב"רפואה ומשפט", גיליון 45, 2012). על כן, כבר עתה נאמר, כי עצתנו

כאמור, בתי המשפט טרם פסקו הלכה בנושא זה. עם זאת, כדאי לשים לב לדברי בית המשפט המחוזי בירושלים, אף שלא הגיע לידי פסק דין סופי, מכיוון שהצדדים התפשרו במהלך הדיון. כך אמר בית המשפט בתיק 7862-12-11, מפי כב' השופט יוסף שפירא (מבקר המדינה כיום): "לאחר שבחנתי את עמדות המומחים כפי שהובאו במאמרים שצורפו על ידי הצדדים, וכן את ההפניה לדין האמריקאי, ובהתחשב בהלכה הפסוקה ביחס לתוכנה של הרשומה הרפואית - ומתוך כך לקבוע על דרך השלילה מה היקפה של התרשומת האישית, אני סבור כי ברפואת הגוף יש לצמצם ככל הניתן את גדריה של התרשומת האישית, אולם בעניינים שבנפש יש להותיר מרחב רב יותר למטפל."

"הכלל הנו, שחלקים אשר נדרשים להבנת התהליך הטיפולי, התקדמות הטיפול מפעם לפעם ותיאוריו של המטופל, הנם חלק בלתי נפרד מהרשומה הרפואית. כך הנחיות התנהגותיות שניתנות למטופל ותכנית טיפולים הנם חלק מהרשומה רפואית. "חשוב לציין, שכשם שחלה חובה על הרופא המטפל בגופו של האדם לפרט מה היו שיקוליו בבחירת טיפול זה או אחר, כך

גם התחבטויות המטפל הנפשי לגבי אופן המשכת הטיפול, מן הראוי שיפורטו ברשומה הרפואית". עד כאן דברי בית המשפט.

מפאת חשיבותו של הנושא ובשל השלכותיו אוכל להציע להביאו באופן יזום ומיוחד למתן פסק דין הצהרתי של בית המשפט. רואה אני בדאגה מצב שבו שאלה זו תבוא בפני בית משפט רק אגב אורחא לתביעה שהוגשה נגד פסיכולוג עקב נזקים שנגרמו למטופל, ילדו או מי שקשור בו או אגב אורחא לתביעה של ביטוח. בהקשר זה, תשומת הלב השיפוטית של בית המשפט עלולה להיות שלא נתונה להיבטים העקרוניים והכלליים של הסוגיה.

כשלעצמי אני סבור, כי קו הגבול בין רשומות פסיכולוגיות ובין תרשומות של פסיכולוג שאינן כאלה ולכן מוגנות צריך להיות ברור וגלוי. העמימות והטשטוש הקיימים היא לרעת הציבור, המטופלים והמטופלים הפוטנציאליים ולרעת יכולתו של הפסיכולוג להעמיד את מקצועו לשירות החברה והפרט.

לדעתי, יש להבחין בין מידע שהגיע מהמטופל או נאסף במהלך הטיפול ובין דעות שלו, הגיגים וקווים למחשבה. לדעתי, ככל שאינם נובעים מממצאים

של בדיקת המטופל או מאבחונים מקומם, מקומם בתרשומת אישית, כמו דברים שבין הפסיכולוג לבין עצמו. כך לדעתי, גם דברים שרשם הפסיכולוג במהלך טיפול או בקשר לכך, אך אינם מיועדים למטופל מסוים, אלא למטופלים בעתיד מסוג זה. תרשומת אישית יכולה לדעתי להיות מסגרת נאותה להפקת לקחים ולשיפור העבודה של הפסיכולוג לעתיד, לא דווקא לצורך טיפול במטופל מסוים. הרשומות האישיות צופות פני עתיד, זהו כלי חשוב לבקרה ולאיוות ולכן לדעתי, יש מקום לפסיקה מקורית שתקבע שנימי הנפש שבהם הפסיכולוג עוסק אינם כמו טיפול רפואי בכל דבר, ויש להעניק להם הגנה רחבה יותר. פסיקה עקרונית כזו יכולה לתמוך את יתדותיה בחוק זכויות החולה עצמו, ממנו נובעת הזכות לקבל את הרשומות הפסיכולוגיות. חוק זה עניינו טיפול והרי רשומות שנוגעות לטיפול אינן כרשומות שלא נועדו לטיפול, ורשומות שעוסקות בבריאותו של מטופל ובטיפול בו אינן כרשומות אחרות. פסיכולוגים עוסקים לא רק בחולים, אלא גם עם אנשים בריאים הרוצים להיעזר בהם וביכולתם לשפר איכות חייהם. ולכן יש מקום לדעתי לדין שונה.

יום עיון ראשון בנושא ייעוץ נפשי בפוריות

יום עיון ראשון בנושא ייעוץ נפשי בפוריות נערך במסגרת כנס הקמה של קבוצת עניין של מטפלים הפועלים בתחום

תחת גגה של האגודה הישראלית לחקר הפוריות (איל"ה) הוקמה קבוצת ייעוץ נפשי, שחברים בה פסיכולוגים, פסיכיאטרים ועובדים סוציאליים, העוסקים בטיפול נפשי במטופלי פוריות. כנס ההשקה של הקבוצה התקיים בחודש פברואר 2013, בהשתתפות פרופסור רוברטה אפפל, פסיכיאטרית מאוניברסיטת הרווארד, ארצות הברית, אשר דיברה על אתגרים מקצועיים ואתיים של אנשי בריאות הנפש.

דוקטור חנה גילאי גינור, יושבת ראש הקבוצה, אמרה כי בדומה לארגוני ייעוץ נפשי בפוריות (INFERTILITY COUNSELING GROUPS) הקיימים בארצות שונות כמו אנגליה, ניו זילנד, גרמניה, ארה"ב וקנדה, הקבוצה שואפת לקדם את אנשי המקצוע העוסקים בתחום חדש זה, לקדם את הלימוד, המחקר והידע המקצועי המובנה של ההתערבויות בתחום, לשתף פעולה עם המקצועות הרפואיים, להעלות את מודעות הציבור לצרכים הפסיכולוגיים של מטופלי הפוריות ולהגביר את הקול המקצועי הייחודי של אנשי בריאות הנפש בסוגיות הקשורות בטיפול פוריות (לפרטים נוספים, ראו אתר איל"ה).

הנואמת המרכזית בכנס ההקמה של הקבוצה הייתה פרופ'

אפפל, שהציגה את תפיסתה המקצועית, שבבנתה במשך שנים רבות של ניסיון מחקרי וקליני ואף פורסמה בספרים ובמאמרים. היא התרכזת בנושאים הבאים: הרצון בהורות הוא דחף קמאי, יצרי, מלווה ברגשות רבים, לפעמים סוערים, ומחייב התייחסות נפשית במהלך הטיפולים לקראת הורות; פוריות הוא נושא מרכזי בחשיבותו וברגישותו אצל רוב האנשים; טיפולי פוריות יוצרים מתח רב בקרב מטופלים המלווה אותם, בני הזוג זקוקים לסיוע ולתמיכה רגשית. לכן, חשוב שהטיפול הפסיכולוגי יהיה חלק אינטגרלי מטיפול הפוריות, כדי לשפר הן את הטיפול הרפואי והן את הטיפול הנפשי. במיוחד חשוב הטיפול לזוגות, שבהם הגבר הוא נושא גורם הליקוי. טיפולים פסיכו-דינמיים נמצאו כיעילים במיוחד במקרים אלה.

ברכות לצוות המוביל של קבוצה זו: ד"ר צביה בירמן, ד"ר גבי איזנברג רומנו, זיוית וורצמן, ג'ודית קדוש קוולסקי ורעות בן קמחי. יוזמת הקבוצה מצוינת להרחבת ולהעמקת מסלולי הפעילות של הפסיכולוגיה, הן הקלינית והן הרפואית, תוך שיתוף פעולה עם עובדים סוציאליים ועם פסיכיאטרים, בנושא מסקרן ומרתק, שראוי לתשומת לב מרובה.

פסיכולוגים בעלי ניסיון בתחום הפוריות, המעוניינים להצטרף לפעילויות הקבוצה, מוזמנים לפנות לרעות בן קמחי, במייל:

reutsin@hotmail.com

פסיכולוגיה של החיים

בתקופה האחרונה בחרתי לקרוא בספרים אשר אינם מעולם הפסיכולוגיה המקצועית הטהורה, אלא עוסקים ב"פסיכולוגיה של החיים". נהנית, ואף חשתי כי החכמתי, ובסקירת אשתך אתכם בתמצית הנושאים המופיעים בהם ובהמלצותיי. אני מקווה שגם אתם תטעמו מחכמתם והם יתרמו לכם.

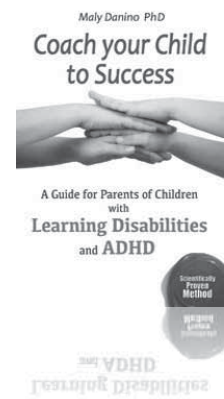
ילד וקהילה, מדריך לפסיכולוגיה חינוכית וקהילתית / פרופ' משה זכי

פרופ' משה זכי מוכר בקהילתנו כמומחה לתחום פסיכולוגיה ומשפט, פסיכולוגיה ואתיקה. בספרו, ילד וקהילה (הוצ' אופיר ביכורים, 2013), הוא פורש בפנינו תחום חדש: פסיכולוגיה קהילתית. באמצעות הפנייה אל תחום זה הוא מציג "יציאה" של הפסיכולוג מחדר הטיפול אל הסביבה הטבעית שבה חי הפרט ומתפתח, ובלשונו: יציאה מן "המערכת התוך-נפשי אל מערכת היחסים בתוך הסביבה האקולוגית" (עמ' 11). פסיכולוגיה קהילתית בלעדיה מתוך הפסיכולוגיה החינוכית, העוסקת בעיקר בילדים, ומטרתה להמשיג את תפקידי הפסיכולוג כעוסק במניעת פתולוגיה וכיועץ להורים ולצוותים מקצועיים. בספר קטן וקומפקטי זה, זכי כולל סקירות של מודלים התערבותיים בענף הפסיכולוגיה הקהילתית, תוך התייחסות לתופעות שכיחות, כגון: השתנות מבנה המשפחה, אלימות, צריכת סמים ואובדנות. מצוין!

Coach Your Child to Success, A guide for parents of children with learning disabilities and ADHD / Maly Danino, Ph.D.

דוקטור מלי דנינו, מנכ"לית אגודת "ניצן", מציגה בספרה (Contento de Semrik, 2012) גישה המסייעת להורים לילדים לקוי-למידה או הסובלים מלקות קשב להעצים את ילדיהם, לעזור להם להתגבר על הקשיים הרגשיים המלווים לרוב את תסמונות לקות הלמידה והקשב, ולהביאם לידי הצלחה. במרכז של הגישה - עבודה עם ההורים המתבצעת באופן קבוצתי, בדרך מובנה ומוסדרת, במהלך 12 מפגשים, אשר כל אחד מהם עוסק בנושא מוגדר: יצירת דיאלוג עם הילד, קביעת מטרות האמון, קביעת דרך האמון, דרכי העצמה, ניטור ההתקדמות ומעקב. הספר מציג באופן קונקרטי את הטכניקה, ויורד לפירוט מרבי של הצעדים הנעשים בתכנית, הן מבחינת האימון הניתן להורים עצמם לשם עיצוב יחסם אל הילד, והן מבחינת חינוך הילדים. לכל פגישה בתכנית האימון קיים פרוטוקול מדויק שניתן להעתיק ולהשתמש בו, לשם יישום טכניקה זו. חלק מן הרעיונות המועלים בוודאי עשויים להיות שימושיים לפסיכולוגים העוסקים בתחום נרחב זה.

אפקט האחים / ג'פרי קלוגר

ג'פרי קלוגר הוא עורך בכיר במגזין "טיים", אשר עקב נסיבות חיים, נשבה בנושא האחיות והחליט להקדיש לו ספר מלומד (הוצ' מודן, סדרת פסיכה, 2013). הספר מבוסס על עבודת תחקיר מעמיקה שערך הסופר עם פסיכולוגים ועם אנשי מקצוע אחרים, אך בעיקר, זה סיפור מערך יחסיו של קלוגר עם אחיו (siblings): האחים המלאים, אחיו למחצה ואחיו החורגים. לטענתו, אחיו ואחיותיו הם דמויות מרכזיות בחייו, לכל אורך החיים, אולי אף יותר מהוריו, ולמרות זאת - אין קשר זה מקבל את מקומו הראוי בתחום מחקר הפסיכולוגיה, המשפחה או הסוציולוגיה. קלוגר מציג את השונות של היחסים הנרקמים כיום בין ילדים-אחים במשפחה, מתוך המורכבות הנוצרת בגלגולי המשפחה המודרנית, עקב גירושין ונישואים שניים ושלישיים. בתוך סקירה זו, הוא מנסה לבחון גורמים משפיעים על אופי הקשר הנוצר, כגון: סדר לידה, מגדר, קרבת דם, קרבה להורה ועוד. "חייו של כל מי שיש לו אחים או אחיות מתחילים עם עוזר וחבר למסע, שיכול להיות אתו לאורך כל הדרך. בזכות יחסים אלה הוא טיפשות ממדרגה ראשונה. זה נכון כשאנחנו ילדים, זה נכון כשאנחנו בוגרים, וזה בוודאי נכון כשאנחנו מזדקנים וכשאנחנו לבדנו. אם יש לספר הזה שליחות, הרי זה לדבר בשבחי האחיות - ולהביא להבנה טובה יותר של הקשרים האלה ולשמירתם" (עמ' 307). הספר כתוב היטב, בשפה קולחת. תענוג!

צ'רלי צ'פלין, סיפור חיים / סטיבן וייסמן

סטיבן וייסמן הוא פסיכיאטר ופסיכואנליטיקאי, ככל הנראה אוהד "שרוף" של סרטים, אשר התרשם מאד מגאונותו של צ'רלי צ'פלין, וכתוצאה מכך - בוחר להשכיבו על ספת הטיפול, כדי לנתח ולהסביר את מקורה של גאונות זו.

הספר (הוצ' מודן, 2013) מבוסס על תחקיר מעמיק של תולדות חייו של צ'פלין, מתוך מספר ביוגרפיות שפורסמו. מתוכן, וייסמן מתמקד בדמויות הוריו של צ'פלין שהם, להתרשמותו, מקור כל הבעיות וההישגים: האם, שרצתה להיות שחקנית והגיעה לעיסוק בזנות, האב שנשט, הדלות וההזנחה שחווה בבית, היעדר השכלה בסיסית. כל אלה דחפו את צ'פלין, לדברי וייסמן, למצינות.

בתוך תפקידיו של צ'פלין והדרך הנפלאה שבה בוצעו משתקפות דמויות חייו וההיסטוריה שלו, בהשתקפות חד-משמעית. צ'פלין, טוען למעשה וייסמן, אינו אלא ילד, אשר גם בבגרותו ובשיא תהילתו מחפש את הוריו ומשתמש בטרגדיה האישית שלו כחומר יסוד לקומדיות שהגיש לצופיו. מרתק!

אריג החיים / שלמה ברזניץ

פרופ' שלמה ברזניץ מוכר ודאי לרבים מאתנו כאחד מחלוצי וממובילי המחקר בפסיכולוגיה קוגניטיבית, תחילה באוניברסיטה העברית, ואחר כך באוני' חיפה. שם הגיע לדרגת רקטור, ואף לכהונת נשיא האוניברסיטה. לאחר שפרש ממנה, ייסד את חברת הסטארט-אפ "קוגניפיט", אשר עסקה בפיתוח תוכנה לאימון כישורי המוח. יש בקורות חייו של פרופ' ברזניץ גם פרק, קצר אמנם, של חבר כנסת.

הספר "אריג החיים" (הוצ' הקיבוץ המאוחד, 2013) הוא אוטוביוגרפיה: ילדות באירופה של תקופת השואה, רצח האב, ניתוק מהאם, כמה שנים בבית יתומים, עלייה לישראל לאחר איחוד מחודש עם האם... אריג חיים, המכסה שרשרת ארוכה ועשירה של אירועים, המתפרשים על פני כל הגלובוס כמעט. כפי שמעיד פרופ' ברזניץ, "כל כתיבה היא סלקטיבית... אך קנה המידה לבחירת הסיפורים לא היה הצורך להציג עצמי, אלא להתייחס רק לשאלה האם הסיפור אותו אני מספר מעורר מחשבה, והאם יש בו כדי להעשיר את עולמו של הקורא" (עמ' 7).

אין ספק, כי הידע הרחב של הכותב על נפש האדם, ופריזמת ההתבוננות המדעית שלו, הפכו את סיפור חייו כפי שהוא מוצג בספר זה לדרמה מרתקת ורבת משמעות.

בבל, מדריך למפגש בין מזרח למערב / עפר גרוזברד

דוקטור עפר גרוזברד הוא פסיכולוג קליני, אשר מיישם את כלי מקצועו ביישוב סכסוכים לאומיים (במכון ליישוב סכסוכים של אוניברסיטת ג'ורג' מייסון, וירג'יניה). במסגרת תפקידיו ההוראה שלו, הוא עוסק בנושאים בין-תרבותיים ובהשפעתם על התנהגות ועל דרכי תקשורת. ספר זה (הוצ' אונ' בן-גוריון, 2013) הוא הרביעי בסדרה שהוציא. לפניו הופיעו: "פיצוח הצופן התרבותי", "דיאלוג - 123 סיפורים טיפוליים מהחברה המסורתית ופתרונם", ו"הקוראן לחינוך הילד".

בספר הנוכחי מנתח גרוזברד את הפערים שבין החשיבה המערבית (ישראלית, אמריקנית) לבין החשיבה המזרחית (של עמי ערב). על בסיס ביטויים אופייניים לשתי צורות חשיבה אלה, ותכונות נוספות של החברה הרלבנטית (כגון חברה אינדיבידואלית לעומת חברה קולקטיבית) מגבש המחבר ארבעה אפיונים של כל סוג חשיבה. על פי הספר, בעוד החשיבה המזרחית מאופיינת על ידי כבוד, הזדהות, סמכותיות וכישורים חברתיים, הרי החשיבה המערבית מאופיינת ע"י התפעלות, אמפתיה, תקיפות וחשיבה ביקורתית. אפיונים אלה מתכנסים ל"ווקטור" - המכוון החוצה בחשיבה המזרחית, ומכוון פנימה בחשיבה המערבית. חשיבותם של פרטים אלה רבה מאוד, אף קריטית, במפגשים בין-תרבותיים ובעיקר במשאים ומתנים מדיניים, אשר מחייבים דיוק בביטוי, לשם בניית האמון הנדרש.

נראה, כי הפסיכולוגיה התגייסה כאן לטובת הפוליטיקה והמדיניות, לשם קידום תהליך השלום באזורנו. מי ייתן וכך יהיה!

חדש על המדף

פעילות פנאי ותעסוקה לזקנים

מדריך להגברת ההשתתפות
בפעילויות פנאי תכליתיות
יובל נוה, מרגריטה רחנאייב

פעילות פנאי ותעסוקה מגבירות את התעניינות הזקנים
בנעשה סביבם, משפרת את מצב רוחם ותורמת
לאיכות חייהם. הספר הופק בשיתוף "בית בלב", בית
חולים שיקומי, מקבוצת מכבי שירותי בריאות

מחיר 80 שקלים

פעילות פנאי ותעסוקה לזקנים

מדריך להגברת ההשתתפות
בפעילויות פנאי תכליתיות

יובל נוה | מרגריטה רחנאייב

אשל למען האוכלוסייה המבוגרת בישראל

שירותים קהילתיים | הכשרה, תכנון, מחקר ופיתוח | קידום בריאות

קהילה תומכת

להמשיך לגור בבית, לקבל סיוע בתחזוקת בית וסידורים יום יומיים, לחצן
מצוקה, ייעוץ, פעילות חברתית ותרבותית

השתלמות והדרכה

השתלמות והדרכה לעובדים ולמנהלים, למטפלים ולאנשי מקצוע, תכניות
לשיפור איכות הטיפול בזקן, מלגות לעידוד השתלמות

מרכזי יום לקשיש

שירותים הכוללים הסעות, ארוחות חמות, בדיקות רפואיות, פעילות גופנית,
תכניות תרבות, פנאי ובילוי

תקשורת והוצאה לאור

ספרים, מדריכים, סרטים ומגוון פרסומים לזקנים, לאנשי מקצוע ולסטודנטים

תכניות מיוחדות למניעת התעללות והזנחה של זקנים; לבני משפחה
שהם המטפלים העיקריים בזקנים; לפעילות גופנית; לתמיכה רוחנית

אגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל

נוסדה על-ידי ג'וינט-מלבן ונתמכת על-ידי ג'וינט ישראל וממשלת ישראל, טל' 02-6557551, פקס: 15325670144,
גבעת הג'וינט, ת"ד 3489, ירושלים 9103401, www.eshelnet.org.il